

దేవదేవతలు

పురుషోత్తముడు - శ్రీరాముడు

ఉచిత గురుకుల విద్య పొందేషన్
www.freegurukul.org

సదాశివ సమారంభం

గురు దిక్షితాముహ్రి

గురు వెన్కటేశ్వర ముహ్రి

గురు శుక ముహ్రి

గురు నారద ముహ్రి

గురు వాస్తవికీ ముహ్రి

గురు కృప

శంకరాచార్య మధ్యమం

గురు దివిదాస్

గురు కశ్చీర్ దాస్

గురు శైలశ్వర మహా ప్రథము

గురు నాన్క్

గురు రామవెంకట స్వామి

గురు వీరబ్రహ్మండ్ర స్వామి

యోగి మేమన

అస్క్రూదాచార్య పర్యంతాం

గురు రమణ ముహ్రి

గురు యోగానంద

గురు శక్తివేదాంత ప్రథమాద

గురు మాయాశ స్వామి

గురు విద్యాపురాణాసంగిరి

గురు రంగ్రెశ్మీల పరమాచార్య

పందే గురుపరంపరాం..

“ఉచిత గురుకుల విద్య పొందేషన్” ద్వారా విలువలు, నైపుణ్యాలతో కూడిన విద్య ఉచితంగా + సులభంగా + ఆకర్షణీయంగా + నాణ్యతతో కూడి అందించే సేవా కార్యక్రమంలో బాగంగా ఈ పుస్తకాన్ని భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ (డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా) నుంచి సేకలించి అందిస్తున్నాము. ఇందుకు మేము వారికి కృతజ్ఞత తెలియజేసుకుంటున్నాము.

సాయి రామ్ వారి సేవల విస్తరణలో బాగంగా ఈ పొందేషన్ స్థాపించబడినది. ఈ స్వచ్ఛంద సంస్కరణ ద్వారానే అన్ని సేవలు అందించబడును. ఇటువంటి పుస్తకాలు మీరు ప్రాసినట్టయితే లేక సేకరిస్తే మాకు తెలియజేయండి. మేము ప్రతి విద్యార్థికి ఉచితంగా అందేలా చేస్తాము, తద్వారా ఉన్నత విలువలు, నైపుణ్యాలు కలిగిన విద్యార్థులను మన దేశానికి అందించవచ్చు. మాతో కలిసి నవ భారత నిర్మాణ కార్యక్రమంలో పనిజేయటకు, భాగస్వామ్యం ఆగుటకు ఆసక్తి ఉంటే సంప్రభించగలరు.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, బిగుమతి(డోస్టోప్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: <http://www.new.dli.ernet.in>
- 2) ఉచిత గురుకుల విద్య పొందేషన్ వెబ్ సైట్ : www.freegurukul.org
- 3) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్ : <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) మొబైల్ అప్: Free Gurukul

గమనిక: భక్తిజ్ఞానం, ధర్మ ప్రచారార్థం ఉచితంగా eBook రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు డిజిటల్ లైబ్రరీ సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఇది లాభార్జన దృష్టిలోని ఉచిత సేవ. ఈ సేవలో అంతర్జాలంలోని(ఇంటర్నెట్) లైసెన్సు / కాపీరైట్ అభ్యంతరాలు లేనివి అనుకోన్న పుస్తకాలను గ్రహించటం జరిగినది. అనుకోకుండా ఏవైనా అభ్యంతరకరమైనవి ఉన్నచో మాకు తెలుప మనవి, వాటిని తొలగించగలము అని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

Website: www.freegurukul.org

Mobile App: Free Gurukul

email: support@freegurukul.org

Facebook: www.facebook.com/freegurukul Help Line / WhatsApp: 904 202 0123

“మన లక్ష్యం: విలువలు, నైపుణ్యాలతో కూడిన విద్య అనేబి ఉచితంగా + సులభంగా + ఆకర్షణీయంగా + నాణ్యతతో కూడి అందలికి అందించబడాలి “

ఉచిత గురుకుల విద్య పొందేషన్ – Free Gurukul Education Foundation

సర్వం పరమాత్మ పొద సమర్పణమన్న

ಭಾರತ ಪ್ರಭುತ್ವಪು ವೆಬ್ ಸೈಟ್ - ಡಿಜಿಟಲ್ ಲೈಬ್ರರಿ ಅಫ್ ಇಂಡಿಯಾ

<http://www.new.dli.ernet.in>

Digital Library of India: Inc. X

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with CMU, IIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home Vision Mission Goals Benefits Content Selection Current Status People Funding Copyright Policy FAQ RFP

Books

Title: Ramayanam

Author:

Year: to

Subject: Any Subject

Language: Telugu

Scanning Centre: Any Centre

Clear Search

Presentations and Report

Statistics Report

Status Report

Feedback | Suggestions | Problems | Missing links or Books

Click here for PDF collection
DLIMIRROR at IICAA Data Center PUNE

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

Click Here to know More about DLI Now!

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
- Rashtrapati Bhavan - CMU-Books - Sanskrit - IIT Tirupathi - Kerala Sahitya Akademi	INSA	- Times of India - Indian Express - The Hindu - Deccan Herald - Eenadu - Vaartha	- Tamil Heritage Foundation - Anna University NEW!

Title Beginning with.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z

Author's Last Name

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z

Year

1850-1900	1901-1910	1911-1920	1921-1930	1931-1940	1941-1950	1951-

Subject

Astrophysics	Biology	Chemistry	Education	Law	Mathematics	Mythology	Religion	For more subjects...

Language

Sanskrit	English	Bengali	Hindi	Kannada	Marathi	Tamil	Telugu	Urdu

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి ఎవేకానంద

“దొనాలలోతెల్లా అధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శేషమైంది! దాని తరువాతిది లోకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అస్తుదానం” అని వాయ్సమహర్షి చెప్పారు.

మన అధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ పూట్టులలో నిలిచి ఉండగదు. లోకమంతటినీ అవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రవారాన్ని మన పూర్ణులు చేశారు. స్తోందవ వేదాంతం ఎన్నదూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారు, మతప్రవారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్లిన సన్మాసిని నేనే అని చెప్పేవారు, తమ జ్ఞానిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ అధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచేత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొఱధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జిచిపించి, లోకిక జ్ఞానాన్ని సంఘనిర్మాజ విజ్ఞానాన్ని విరివిగా ప్రవారం చేయవచ్చు, కానీ అధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెపులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజుా పుష్టుల రాసుల్ని వికసించజేసే మంచులాగా నిశ్చటంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాచంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవటంచించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమాత్మిక ధర్మాలను బోధించదానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికి భారతదేశంలో కొన్ని సంస్కలను నెలకొల్చాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్టులు, జవనంపన్నులు, బుఱువర్తనలు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా వరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇవ్వారక్తి తక్కిన శక్తులన్నీటి కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్కార భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లోంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్టం అయిన ‘ఇచ్చ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోనీ మహాస్వత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికి కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తాంది. అనేక శతాబ్దీలుగా ప్రజలకు క్షద్రసిద్ధాంతాలు నేర్చడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దీల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయట్టాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినదానికినా వారెన్నదూ నోచుకోరేడు. “సీచాతిసిచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. *

పురుషోత్తముడు - శ్రీ రావేణు

కర్త :

స్వామి జగద్రష్టరంద పరస్వత

అనుకర్త :

పంచ్ఛిలందనం శ్రీనివాసర్వ

ప్రకాశకులు :

గాయత్రీ ఆత్మమ ప్రచురణ

వ్యాస్ నగర్, సీతాఫలమండి, సికింద్రాబాద్ - 500 361

వైదిక సాహిత్యభాలాషై

వీరు క్రీ. సం. 1943 ప్రాంతంలో పశ్చిమ గోదావరి జిల్లాలో ఒక సామాన్య మధ్య తరగతి కుటుంబములో జన్మించారు. తండ్రి కీ.ఎస్. వెంకట్రాజు గారు క్లెయి గుణకర్మ స్వభావములు గల దేశభక్తులు, సర్వోదయ కార్యకర్త. స్వాతంత్య ఉద్యమంలో చురుకుగా పాల్గొనుచున్నందున

డా. కోడూరి సుబ్బారావు గారు ఏరి తండ్రిగారు ఏరిని రాత్రి గదిలోకి పంపి బైటు తాళం వేసేవారట. తల్లి శ్రీమతి నాగరత్నమ్మ గారు బ్రాహ్మణ గుణకర్మ స్వభావము గల దయమూర్తి. ఈమె అతిధులకు, పేదవారికి అన్నంపెట్టి అవసరమైతే తాను పస్తులుండేవారు. వారాల భోజనాలు చేస్తూ చదువుకునే పేద విద్యార్థులు ఒకరిద్దరు ఈ పుణ్యదంపతుల యింట భోజనాలు చేస్తూండేవారు.

వీరు 15వ ఏటనే క్షయవ్యాధికి గురియై శానిటోరియాలలో, ప్రకృతి ఆశ్రమములో చికిత్స పొందుచుండగా భగవధీత, వివేకానంద మొదలగు వారి సాహిత్యాలు చదివి శేష జీవితాన్ని సాధువుగా గడపాలనే దృఢ సంకల్పముతో చికిత్సలయం నుండి నేరుగా ఆశ్రమాలకే వెళ్ళిపోయిరి. కర్మాలు జిల్లా బేతంచర్లలో పూదోట లింగమూర్తి గారి మరంలో 3, 4 సంవత్సరాలు గడపి బనగానపల్లె స్వస్తి ఆశ్రమానికి చేరుకొనిరి. అచ్చట కొందరు ఆర్యసమాజ కార్యకర్తలతో పరిచయమై, సత్యార్థప్రకాశం అనే గ్రంథాన్ని చదవటం జరిగింది. ఏరనేక సార్లు ఆ గ్రంథాన్ని చదివి అందలి విషయాలను ఆకళింపు చేసుకొని మహార్షి దయానంద ప్రదర్శిత వైదిక ధర్మమే సర్వోత్తమమైనదని నిశ్చయించు కొనిరి. ఆర్యసమాజ కార్యకర్త కీ.ఎస్. శ్రీ డి.వి. స్వామిగారి ప్రోత్సహంతో, బోధనలతో యజ్ఞపూర్విత ధారులై పౌరా�ిక సంప్రదాయాలను విడిచి పెట్టిరి.

కీ.శే. మహాంద్రకర్ రామచంద్రరావు గారి సహకారంతో నికింద్రాబాద్ లోని సీతాఫలమండికి వచ్చి కీ.శే. కళాప్రపూర్వ పం. గోపదేవ శాస్త్రిగారి ఉపవ్యాసాల ద్వారా, సాహిత్యం ద్వారా, చర్చలద్వారా, వివిధ విద్యాంసుల వైదిక సాహిత్య స్వాధ్యాయం ద్వారా తమ జ్ఞానాన్ని పెంచుకొని వైదిక పురోహితునిగా, ప్రచారకునిగా, కార్యకర్తగా వైదిక ధర్మప్రచారం చేసిరి. ఆరోగ్యం అనుకూలించక పోవుటచే ప్రచారం తగ్గించుకొని హోమియో వైద్యం నేర్చుకొని ఒక చిన్న వైద్యునిగా స్థిరపడిరి. కీ.శే. శ్రీ వి.వి. సత్యనారాయణ గారి ప్రోత్సహంతో సీతాఫలమండి ఆర్యసమాజంలో సాయంత్రం పూట దయానంద ధర్మార్థ హోమియో వైద్యశాలలోను, వ్యాస్సనగర్ ఆర్యబంధువుల ప్రోత్సహంతో ఉదయం పూట వ్యాస్ వైదిక సేవా సమాజంలోను హోమియో చికిత్సలయాలను నెలకొల్పి విష్ణుతంగా వైద్యసేవలు చేశారు.

వీరు నిరాడంబరంగా జీవితం గడిపేవారు కనుక తన ఆదాయంలో ఏగిలిన ధనాన్ని భగవంతుని ధనంగా భావించి తాను దానికి ఒక ధర్మకర్తగా నుండి తాను నమ్మిన ఆశయాలకు అనుగుణంగా ఆ ధనాన్ని ఖర్చు పెట్టుచుండెడివారు. తన తదనంతరం కూడా ఆ నిధి సద్వినియోగపడాలనే దూరదృష్టితో 'గాయత్రీ ఆశ్రమం' అను పేరుతో 11 మంది సభ్యులతో ఒక ట్రిస్టును ఏర్పరచి 1990 సం॥రంలో పబ్లిక్ ట్రిస్టుగా రిజిస్ట్రేషను చేశారు. అందు 1) అనాధల, పేదల సేవచేయుట 2) ఆర్య గురుకుల పేద విద్యార్థులకు ఆర్థిక సహాయం చేయుట 3) వైదిక సాహిత్య ప్రచురణ అను లక్ష్యములను ఏర్పరచిరి. సాహిత్య ప్రచురణ లక్ష్యసాధనగా యింతవరకు 23 గ్రంథములు ప్రచురింపబడ్డాయి. అందు వీరి స్వీయ రచనలే 10 ఉన్నవి. ఈ ట్రిస్టు ప్రచురణలన్నియు సరళ ముఖోధకముగానుండుట వలన బహుళ ప్రజాదరణ పాందాయి. వేదాలలో వివిధ విషయాలను, మహాపురుషుల యథార్థప్రేరణాత్మక జీవిత పరిచయాలను తెలిపే మరికొన్ని గ్రంథాలను ప్రచురించాలని వీరి అభిలాష. అందుకొఱకై ఈ సంవత్సరం మరొక పదివేల రూపాయలను మా ట్రిస్టునకు దానముగా నొసంగిరి.

సంభ్రమందనం త్తీనిక్సర్కు

కార్యదర్శి - గాయత్రీ ఆశ్రమట్టు

ప్రకాశకీయము

శ్రీరాముడు కల్పిత పురుషుడా ?

భారతదేశములో ఆబాలగోపాలము పండితుల నుండి పామరుల వరకు శ్రీరాముని ఎరుగని వారెవ్వయును లేరు. ఆయన దశరథుని ప్రథమ పుత్రుడనియు, సీతాదేవి భర్తయనియు, రావణాది రాక్షసులను సంహరించి సాధుసత్సురుములను రక్కించెననియు కథలు కథలుగా చెప్పుకొందురు. అంతటితో తనివితీరక మనోరంజకముగా హరికథ నాటక సంగీత నృత్యాదిరూపములలో మననము చేయుదురు. రామాయణము నందలి పేర్లను వారి పిలల్లకు పెట్టుకొనుచు గుళ్ళు గోపురములు కట్టి ఉత్సవములు చేయుచు తమ రామభక్తిని ప్రదర్శింతురు. రాముడు జన్మించిన, నదయాదిన అయోధ్య, భద్రాద్రి మొదలగు ప్రాంతములను పుణ్యస్థలములుగా భావించి తీర్థయాత్రలు చేయుదురు. మనదేశమందే గాక ప్రపంచమందలి అన్ని దేశములందును ఏదో రూపమున రామాయణ గాథలు వినబడును. అచటి గుళ్ళు గోపురములపై రామాయణ కథా శిల్పములు గోచరించును. భారతీయుల అనేక ప్రాచీన గ్రంథములలో రామాయణ కథాంశముల ప్రస్తకి వచ్చును. ఇదంతయు ఒక కల్పిత పురుషునికి సంభవమా? ఒక నవల ఆధారంగా ఇంతటి విష్ణుత ప్రచారము ఎవరికైనా లభించినదా? - ఇది ఆంగ్లీయుల కుటిల రాజనీతితో భారతీయ చరిత్ర గ్రంథాలను నశింపంజేయుటకు వన్నిన కుట్టగా కనబడును. వారు షైక్షిభి, మెక్కడెనాల్ఫ్ మొదలగు విద్యాంసులచే రామాయణ మొక కల్పనా గ్రంథమని ప్రాయించి ప్రచారము చేసిరి. డా॥ స్నేత కూడా తన “ ది అక్షఫర్ట్ హిస్టరీ ఆఫ్ ఇండియా ” అను గ్రంథములో “ ఈ కావ్యము (రామాయణము) ఒక కల్పిత గ్రంథము, ఇది కోసల సామ్రాజ్యం, అయోధ్య ప్రాంతపు సాంప్రదాయములపై రచింపబడిన గ్రంథము ” అని ప్రాసిరి. నేటి మన ఆంగ్ల మానసపుత్రులైన భారతీయ చరిత్రకారులు కూడా వాటినే అంధానుకరణ చేయుచు దీనిని ఒక నవలగా చిత్రించుచున్నారు.

ఆదికావ్యమైన రామాయణమును రచించిన వాల్మీకి శ్రీరాముని

సమకాలికుడు. అయిన తన గ్రంథములోని మొదటి అధ్యాయములో తనకు ఈ గ్రంథము ప్రాయుటకు కలిగిన ప్రేరణను చక్కగా వివరించిరి. తన ఆశ్రమమునకు వచ్చిన దేశసంచారియైన నారదమహర్షిని తనకు తరతరముల వరకు జనులను ప్రేరేపించు ఒక ఉత్తమ పురుషుని జీవిత చరిత్ర ప్రాయవలెనను సంకల్పము' ఉన్నదనియు అట్టి సర్వశుభలక్షణ గుణసంపన్న యుక్తుడు ఎవరైనా భూమందలమున కలరా?' అని ప్రశ్నించుటయు, దానికి నారదమహర్షి అట్టి సద్గుళ యుక్తుడు ఆయోధ్య పురవాసి శ్రీరాముడనియు చెప్పి అతని చరిత్రను వినిపించెను. దానినే వాల్మీకి తన పాండిత్య ప్రతిభతో మనోరంజకమైన కావ్యముగా రచించెను. అందు శ్రీరాముని జనన విషయమును వర్ణించుచూ - చైత్రమాసములో శుక్లపక్ష తిథి నవమియందు, పునర్వసు నక్షత్రముండగా, పంచగ్రహములు వాటివాటి ఉన్నత స్థానములందుండగా, కర్కులగ్గ మందు బృహస్పతి చంద్రుల సంయోగము జరిగిన సమయమందు కౌసల్యాదేవి శ్రీరాముని ప్రసవించెను." అని ప్రాసెను. ఇది ఒక కల్పిత పురుషునికి ప్రాయుట సంభవమగునా? కల్పిత పురుషుడని వాదించువారు సీత అనగా నాగలి యనియు, రాముడనగా నాగలి నడుపురైతు అనియు అర్ధములు చెప్పి ఏవో భావములు వెలికితీయ ప్రయత్నింతురు. అట్టెన దశరథుడు, భరతుడు, లక్ష్మణుడు, శత్రుఘ్నుడు, కౌసల్య, హనుమంతుడు, రావణుడు మొదలగు అనేక పేర్లకు, క్షేత్రనామములకు ఏమి అర్ధములు చెప్పగలరు? నేటికిని సూర్య వంశీయ క్షత్రియులు చాలామంది మనకు కనబడుదురు. ఉదయపూర్వ మహారాణా శ్రీరాముని వంశీయుడు. ఒక కల్పిత పురుషుని పేరుతో లక్షల సంవత్సరముల నుండి ఒక వంశము ఏర్పడునా? ఇట్టివే రామాయణము కల్పితము కాదనుటకు అనేక ప్రమాణములు చూపించవచ్చును.

నేడు లోకములో అనేక రామాయణములు ప్రచారములో నున్నవి. అందు పరస్పర భిన్నములైన అంశములు కూడా నున్నవి. ఏమైనను శ్రీరాముని సమకాలీనుడైన వాల్మీకి రచించిన రామాయణము స్వతఃప్రమాణిక గ్రంథము. మిగిలినవన్నియు పరతః ప్రమాణములు. అవి వాల్మీకి రామాయణమునకు అనుకూలముగా నున్నంత వరకు ప్రమాణికము. దానికి

III

విరుద్ధమైన అంశములన్నియు కవుల మిథ్యకపోల కల్పనలు. కావ్యకర్తలు మనోరంజకము కొరకు చరిత్ర గ్రంథములందు కూడా కొన్ని ఆతిశయోక్తులు చేర్చురు. రామకృష్ణాదుల చరిత్రలందే కాక బుద్ధుడు, ఏసుక్రీస్తు, మహామృదు మొదలగు మహాపురుషుల చరిత్రలందు కూడా ఇట్టి ఆతిశయోక్తులు కొన్ని కాననగును. అయినంత మాత్రమున అవి చరిత్రలు కాదనుటకు వీలులేదు.

శ్రీరాముని చరిత్ర త్రేతా ద్వాపరయుగ సంధిలో జరిగినట్లు మహారత వనపర్వమందు వర్ణించాడు. దానిని బట్టి 1991 మార్చి నెలలో వచ్చిన శ్రీరామనవమి నాటికి 8,69,091 వర్షములు పూర్తయినవి. ఇంకను లోతుగా పరీక్షించిన శ్రీరాముని జననము ఈ చతుర్ యుగములోని 28వ త్రేతాయుగమున కాక 24వ త్రేతాయుగములో జరిగినట్లు వివిధ పురాణాది గ్రంథములలో వర్ణించాడు. దానినిబట్టి ఒక కోటి ఎన్బైబ్క్స్ లక్షల నలబైతోమ్మిది వేల నూటాక్కు సంవత్సరము లగును. భూగర్భ పరిశోధనల ప్రకారము యిదియే సత్యమగును - నుందరకాండలో హనుమంతుడు లంకానగరములో వారణశ్చ చతుర్ధంత్తేః' 3,4 దంతముల గల తెల్ల ఏనుగులను చూచినట్లు వర్ణించెను. 2 1/2 కోట్ల నుండి 15 లక్షల సంవత్సరముల పూర్వమందు 3,4 దంతముల ఏనుగులు ఉండెడివని వైజ్ఞానికుల కథనము. అర్య విద్యాంసులు అనేకప్రమాణములతో ఈ విషయములు నిరూపించుటయే గాక నేడు లోకములో ప్రచారములో నున్న అనేక భావములకు సహాతుకమైన ప్రమాణములో కూడిన విమర్శలు చేసిరి. రామాయణ మందలి పాత్రలద్వారా మహాత్మపూర్ణమైన ప్రేరణలను వెలుగులోనికి తీసుకొని వచ్చిరి. పరిస్థితులనుకూలంచిన వెంటనే వాటిని ఒక పరిశీలనా గ్రంథముగా ప్రచురించగలము.

మేము కోరిన వెంటనే తీరికలేకున్నను ఎటులో తీరిక చేసుకొని తమ అమూల్య సమయమును వెచ్చించి శ్రీ సంధ్యావందనం శ్రీనివాసరావుగారు ఈ గ్రంథమును అనువదించి మాకిచ్చిరి. గ్రంథకర్తకు అనువాదకులకు మాహాదయపూర్వక ధన్యవాదములు.

విషయ సూచిక

	పుట సంఖ్య
1. శ్రీరాముని జననము - విద్యాభ్యాసము	1
2. విశ్వామిత్రుని రాక - తాటక వథ	5
3. మారీచసుబాహూల పరాభవము	9
4. అహల్య నుధరించుట	10
5. ధనుస్సును విరచి సీతను పరిణయమాడుట	12
6. పరశురాముని పరాభవము - రాజ్యాభిషేకము	15-17
7. ఆశాభంగము - అరణ్యముల కెళ్ళుట	19-39
8. చిత్రకూటముపై నివాసము	42
9. శ్రీరాముని తీసుకువచ్చుటకై భరతుడు ప్రయత్నించుట	46
10. గృధ్రరాజు జటాయువుతో కలియుట	52
11. శూర్పణాభును దండించుట	53
12. సీతాదేవి నన్యేషించుట	59
13. సుగ్రీవునితో మైత్రి - వాలి వథ	61-64
14. హనుమంతుడు సీతాదేవిని కనుగొనుట	69
15. విభీషణుడు శరణు వేడుట	76
16. సేతువు (వారథిని) నిర్మించుట	77
17. అంగద రాయభారము	81
18. కుంభకర్ణుని పరాక్రమము	87
19. రావణ మరణము	91
20. సీతాదేవిని అగ్ని పరీక్ష చేయుట	94
21. ఆర్య విద్యాంసుల పరిశోధనల సారాంశము	103

పురుషోత్తముడు - శ్రీరాముడు

మహార్షి వాల్మీకి మునిశ్రేష్టుడైన నారదుని యట్లు అడిగెను. హే భగవన్! ప్రపంచమున నేటి సమకాలికులలో గుణవంతుడు, శూరుడు, సత్యవాది, ధర్మజ్ఞుడు, ధృతప్రతిజ్ఞుడైన వారెవరు? సదాచారి, సమస్త ప్రాణులకు హిత మొనర్చువాడు, ప్రియ దర్శనుడు, ధైర్యవంతుడు, కామక్రోధాది అరిషద్వారములను జయించిన వారెవరు? అట్టివారిని గూర్చి తెలుసుకొన వలయునని నా కోరిక. అటువంటి మహాపురుషుల నెరుంగుటలో మీరు సమర్థులు కనుక తెలియజేయుడని నారదుని మహార్షిప్రార్థించెను. అందుకు నారదముని జవాబిచ్చుచు - మహార్షి! మీరు వర్ణించిన గుణములు అతి శ్రేష్ఠములైనందున ఒకే వ్యక్తిలో అన్ని గుణములుండుట కష్టము. ఐనా ఇక్కొకు వంశమున నుండ్చించి రాముడను నామముతో జగత్కుసిద్ధుడైన వ్యక్తి గలరు. అయిన అత్యంత బలశాలి, ధైర్యవంతుడు, జితేంద్రియుడు, బుద్ధిశాలి, ప్రియభాషి, శత్రువాశకుడు, ధర్మజ్ఞుడు, సత్యవాది, సకల ప్రాణులకు ఎల్లపుడు మేలు చేయుచుండువాడు, వేదజ్ఞుడు, ధనుర్వేద విద్యలో కుశులుడు, ఆర్యుడు, ప్రియదర్శనుడు, సముద్రమువలె గంభీర స్వభావము గలవాడు, మేరునగ ధీరుడు, విష్ణువుతో సమాన ప్రరాక్రమము గలవాడు, కాలాగ్నివంటి క్రోధ స్వభావము కలవాడు, పృథివితో సమానమైన ఓర్పు గలవాడు, దానములో కుబేరునితో సమానుడు, సత్యబాషి.

త్రేతాయిగాంతమున సూర్యవంశ చక్రవర్తియైన అజునిపుత్రుడు దశరథి మహారాజు కోసలదేశమునకు అయోధ్యానగరమును ముఖ్యపట్టణముగచేసుకొని పరిపాలించుచుండెను. అయోధ్యానగర మహ్నాడు 60 మైళ్ళు పాడవు, 15 మైళ్ళు వెడల్పు విస్తీర్ణము గలిగి యుండెడిది. నగరమునకు నలువైపుల జలముతో నిండిన కందకము గలదు. నగరమునకు నలుదిశలలో నానారకముల అప్రశప్తములు, పెద్దపెద్ద ఫిరంగులుంచబడి దుర్గమమైన కోటలుండెడివి. నగరము పాదవైన వెడల్పుగల రాజమార్గములతో నుండెడిది.

ప్రతిదినము రాజమార్గమున శుభ్రమొనర్పబడి పుష్పములు చల్లబడి యుండెడివి. రాజమార్గమున కిరువైపుల ఎత్తైన విశాలమైన భవనములు గలవు. అనేక స్థలములలో ఆమ్రాది ఫల వృక్షములతో కూడిన ఉద్యానవనములు, తోటలుండెడివి. ఉచిత న్యాయ న్యాయస్థానములలో నిర్వుల, శీతజలములతో నిండిన సరోవరములుండెడివి. శ్రీ, పురుషగణములతో నగరము నిండియుండి శోభిల్లుచుండెడిది. బ్రాహ్మణులు వేదాది శాస్త్రములలోను, క్షత్రియులు శూరవీర యుద్ధ కళలలోను పారంగతులు. వైశ్వులు వ్యాపారము చేయుచు రాజ్యమును నుసంపన్నము గావించుచు వారు సంపదలతో విలసిల్లుచుండిరి. సేవాభావముతో శూద్రులు ద్విజులకు సేవ లొనర్పు చుండిరి. ఆకలిదప్పులతో బాధపడువారు గాని, దారిద్ర్యముతో పీడింప బడువారు గాని, ఎవరు లేరు. ప్రజలు రథములు, గుట్టములు, ఏనుగులు, గోవులు మున్నగు సంపదలతోను, సువర్ధత ఆభరణాదులతోను, తులతూగుతుండెడివారు. విద్యాసంస్థల నిర్వహణ, భద్రతా ఏర్పాట్లు అయోధ్యలో అత్యుత్తమముగ జరుపబడుచుండెడివి.

శ్లో॥ కామీ వా న కదర్యే వా నృశంసః పురుషః క్వచిత్ ।

ద్రష్టుం శక్యమయోధ్యాయం నా విద్యాన్న చ నాస్తికః ॥ (బాలకాండ 6-8)

కాముకులు, క్రూరులు, అవిద్యాంసులు, నాస్తికులు నిత్యాగ్నిహోత్రము చేయనివారు లేకుండిరి. శ్రీ పురుషు లెల్లరు ధార్మికులై ప్రజలంతా సుఖ సంతోషములతో విలసిల్లుచుండిరి.

ప్రతిభావంతుడు, ప్రజలను తన బిధ్యలవలె తలంచువాడు, ధర్మము నెరిగినట్టిదశరథ మహారాజు సంతానహీను డగుటవలన అత్యంత దుఃఖితుడుగ నుండెను. మహారాణి కౌసల్యకు సంతానము కలుగనందున మహారాజు రాజకుమారి సుమిత్ర మరియు కైకేయిలను వివాహమాడెను. ఐనా ఆయన కోరిక (సంతాన ప్రాప్తి) తీరలేదు. అందులకు మహారాజు దుఃఖింపసాగెను. ఒకనాదు దశరథునకు సంతాన ప్రాప్తికై 'పుత్రకామేష్టియాగ' మొనర్పవలయునను అలోచన కలిగినది. ఆ విషయమును తన మంత్రులకు తెలుపగా వారందరూ అంగీకరించిరి. సరయూనది తీరమున యాగమున కేర్పాట్లు జరుగుసాగెను.

యాగ నిర్వహణకై బుషి శృంగీని పిలిపించిరి. మహారాజు దశరథుడు మహర్షితో - భగవన్! మా వంశోద్ధరణకై ఏమి అవసరమో దానిని చేయుదని ప్రార్థించెను. అందులకు బుషి ప్రసన్నతతో ఓ రాజు! మీ వంశోద్ధరణకై నీకు వేదమంత్రములతో విధిపూర్వకముగ పుత్రేష్టియజ్ఞమును చేయింతునని చెప్పి తేజోమయుడైన ఆ బుషి పుత్రేష్టిని యారంభింపజేసి మంత్ర విధి ననుసరించి అగ్నిహంత్రమునందు ఆహాతులోసంగుచు కర్కూండ నారంభించెను.

యజ్ఞమును పరిసమాప్తము గావించిన పిమ్మట బుషిశృంగుడు అద్భుత గుణాన్యితమైన పుత్రోత్సాధనరూప పాయసముతో కూడిన పాత్రను దశరథ మహారాజున కిచ్చుచూ - రాజు! యజ్ఞమొనర్చుచుండగా యజ్ఞశేషము (ప్రసాద) రూపమున దివ్యగుణములతో కూడిన పాయసము లభించినది. ఈ పాయసమును విద్యాంసులు యజ్ఞమునందలి అగ్నితో తయారుచేసిరి. అందువలన ఇది పుత్రోత్సాధకము, ప్రశస్తము, ఆరోగ్యవర్ధకమైనది. కనుక దీనిని స్వీకరించి మీ పత్నుల కివ్వవలయును. నిశ్చయముగ మీకు పుత్రప్రాప్తి కలుగుననెను. మహారాజు అత్యంత ప్రసన్నుడై ఆదివ్య పాయసముతో కూడియున్న సువర్ద్దపాత్రను గ్రహించి, బుషిశృంగున కభివాదమొనర్చి రాజప్రాసాదమునకు వెళ్ళెను. అందలి కౌసల్య, సుమిత్ర కైకేయాలకు - ముఖ్యరు రాణులకు పాయసము నిచ్చెను. ఆ పాయసమును భుజించిన రాణులు అగ్ని, సూర్యులతో సమానమైన తేజస్సుతో కూడిన శిశువులను గర్భమున ధరించిరి.

జననము :

యాగము ముగిసిన ఒక సంవత్సరము తరువాత చైత్రమాసమున శుక్ల పక్షమున నవమిరోజున పునర్వయసు నక్షత్రమున మహారాణి కౌసల్యకు ఒక పుత్రుడు జన్మించెను. నగరమంతా ఆనందోత్సాహములతో నిందెను. మహారాజు గాపుగాపు దానములు చేసెను. బుషిమునుల ఆశీర్వాదమును పాందెను. తదుపరి కైకేయ గర్భమున నొక పుత్రుడు సుమిత్ర గర్భమున యిరువురు పుత్రులుత్పన్నమైరి. ఏరి జన్మదినోత్సవములు అత్యంత వైభవముగ

జరుపబడినవి. వైదికవిధిననుసరించి 11వ రోజున మహారాజు తన పుత్రులకు నామకరణ సంస్కారమును చేయించెను. మహార్షి వశప్యదు జ్యేష్ఠానకు రాముడని, కైకేయి సుతునకు భరతుడని, సుమిత్రా పుత్రులకు వరుసగా లక్ష్మణుడు, శత్రుఘ్నులని నామకరణము చేసెను. మహారాజు బ్రాహ్మణులకు, నగరమునందు, రాజ్యమునందలి ప్రజలకు విందుచేసెను. బ్రాహ్మణులకు, విద్యాంసులకు అతి మూల్యమైన రత్నములను బహుకరించెను.

విద్యాభ్యాసము :

నలుగురు కుమారులు పెద్దవారైన తదుపరి వారందరికి విధి పూర్వకముగయజ్ఞాపవీత నంస్కారము, వేదారంభ సంస్కారములను చేయించి విద్యాభ్యాసమునకు పంపెను. నలుగురు రాజకుమారులు అత్యంత బుద్ధిమంతులగుటవలన విద్యను శీఘ్రముగ గ్రహింపసాగిరి. వేదవేదాంగముల నధ్యయనము గావించి, ధనుర్వేదము నభ్యాసమొనర్చి ధనుర్వ్యద్యలో ప్రాచీణ్యమును పాందిరి. వారు శూరులు, వీరులు, ప్రజోపయోగకర కార్యములలో శ్రద్ధాసక్తులు గలవారునై జ్ఞానులు, శ్రేష్ఠగుణములతో శాఖిల్లువారు, లజ్జాశీలురు, సమస్త వ్యవహారములందు దక్కతగలవారు, దూరదర్శులుగ తయారైరి.

రాముని బాల్య లీలలను గూర్చి మహార్షి వాల్మీకి వర్ణింపలేదు. కాని అ నలుగురు సౌదరుల పరస్పర ప్రేమానురాగములను మాత్రము అవశ్యముగ వర్ణించెను. చిన్ననాటి నుండియు లక్ష్మణునకు శ్రీరామచంద్రునిపై అధిక ప్రేమ యుండెడిది. లక్ష్మణుడు కష్టములను లెక్కచేయక శ్రీరామునకు సేవ చేయుచుండెడివాడు. ఎల్లప్పుడు అన్నగారితో నుండెడివాడు.

శ్లో॥ యదా పొ హయమారూఢో మృగయం యాతి రాఘవః ।

తదైనం వృష్టతోఽభ్యేతి సథనుః పరిపాలయున్ ॥ (బాల. 18-30)

శ్రీరాముడు గుఱ్ఱముపై వేటకై బయలుదేరునపుడు లక్ష్మణుడు కూడ ధనుస్సుతో ఆయన వెనుక వెళ్ళుచుండెడివాడు. అట్టే శ్రీరాముడు కూడ లక్ష్మణుడు లేకుండ నిద్రించెడివాడు కాదు. లక్ష్మణునకు పెట్టకుండా మితాయికూడా తినెడివాడు కాదు. ఇదేవిధముగ శత్రుఘ్నుడు భరతునకు,

భరతుడు శత్రుఘ్నునకు తమ ప్రాణములకంటే ప్రియులు.

విశ్వామిత్రుని రాక :

ఒకనాడు దశరథ మహారాజు మంత్రులతో కొలువు తీర్చి రాజు కార్యములను చర్చించుచుండగా ద్వారపాలకులు వచ్చి మహార్షి విశ్వామిత్రుని రాకగూర్చి తెలిపిరి. వెంటనే వశిష్ఠునితో కలిసి ఎదురేగి అయనకు స్వాగతము చెప్పి తేజస్సుతో వెలుగొందుచున్న మునిని చూచి రాజుయనకు అర్థము నిచ్చేను. విశ్వామిత్రులవారు శాస్త్రవిధి ననుసరించి రాజుసంగిన అర్థమును స్వీకరించి అతని క్షేమమును గూర్చి అడిగిరి. తదుపరి అయన నగరవాసుల, ధనాగారము, రాజ్యము, కుటుంబములోని పరివారముల యొక్క కుశలమును గూర్చియు వశిష్ఠుడి బుపుల క్షేమమును గూర్చియు అడిగి తెలుసుకొనిరి. ఆపైన అందరు సభలో ప్రవేశించి తమతమ స్థానముల నలరకరించిరి. అప్పుడు దశరథుడు

శ్లో॥ కం చ తే పరమం కామం కరోమి కిము హర్షితః ।

అద్య మే సఫలం జన్మ జీవితం చ సుజీవితమ్ ॥ (బాల 18-52)

ఓ మునివర్య ! మీ దర్శన భాగ్యమునకు తనందించుచున్నాను. మీకు నేనేమి సేవలోనర్పగలను? మీ కృపాకట్టములచే ఈరోజు నా జన్మ ధన్యమై జీవనసాఫల్యము నొందినది అనేను. రాజు మాటలు విన్న విశ్వామిత్ర బుపీ వెంటనే తాను వచ్చిన విషయమును గూర్చి తెలుపుచు - రాజు! కొంతకాలముగా మా యజ్ఞకార్యమునకు విఘ్నములు కలుగుచున్నవి. మేము యజ్ఞము నారంభించు నపుడు మార్చుడు, సుభాషులను అప్రశస్తి విద్యలలో నిపుణులు, బలవంతులైన యిరువురు. రాక్షసులు మా యజ్ఞమును ధ్వంసము చేయుచుందురు. అందువలన మహారాజా! మీరు మీ సత్యపరాక్రముడైన జ్యోష్ట్రపుత్రుడు రాముని నాకిచ్చివేయుడు. నేనాబాలుని రక్తింతును. తన దివ్యతేజోబలముచే రాముడు ఆ రాక్షసులను అంతమొందించుటలో సమర్థుడు. రాముడు తప్ప మరే యితర మానవుడు ఆ రాక్షసుల నంతమొందించుటకు సాహసింపలేరనెను.

మహార్షివిశ్వామితుని మాటలను విన్న దశరథుడు కొంతతదవు వరకు మూర్ఖుడుయైను. ఆయనకు స్నేహరాగానే యట్లు చెప్పసాగిను. మహార్షి నా రామున కిష్ణుడు 16. సంవత్సరములైనా నిందలేదు. అతడు రాక్షసులతో యుద్ధము నెట్లు చేయగలడు? రాక్షసులతో యుద్ధమేనర్పవలయుననిన నేనే స్వయముగా ధనుర్మాణములను ధరించి మీ యాగమును రక్కింతును. శరీరములో ప్రాణములున్నంత వరకు రాక్షసులతో యుద్ధము చేయుదును. నా సైన్యముతో నేనచ్చటకు వత్తును. ‘న రామం నే తు మర్చసి’ మీరు రాముని తీసుకొని పోవలదనెను.

దశరథుని మాటలకు విశ్వామిత బుధి కోపోద్రిక్తుడై - ఓ రాజా! నీవు రఘువంశమున జన్మించి అన్నమాటను తప్పుదువా? ఇది నీ వంశ మర్యాదకు అగోరవకరమైనది. నీ వట్టే తలంచినచో సరే! నేను పోవుచున్నాననెను.

శ్లో॥ మిథ్యై ప్రతిజ్ఞః కాకుష్ట సుఖీభవ సబాస్తవః । (బాల 21-3)

మిథ్యై ప్రతిజ్ఞల నొనర్చు ఓ రాజా! నీవు బంధుబాంధవులతో సుఖముగ నుండుము అనెను. ఈ విషమ స్థితిని చూచిన వశిష్ఠమహార్షి - మహారాజా! ఇక్కావుకులమున నుధ్వపించిన నీవు సాక్షాత్తుగ ధర్మమూర్తివి. ముల్లోకములలో నీవు ధర్మాత్ముడుగ ప్రసిద్ధి చెందితివి. అట్టి నీవు ధర్మమును త్యజింపవలడు. శ్రీరాముడు అప్రతివిద్యలో ప్రవీణుడైననూ కాకున్ననూ రాక్షసులతని నేమియు చేయజాలరు. అగ్ని చక్రము లేనివాడు అమృతమును పొందలేనట్టే అనేక అప్రతిష్ఠముల నెరిగినట్టి విశ్వామితుని రక్షణలోనున్న రామునకు ఎవరూ హని చేయలేరు. విశ్వామితుడే స్వయముగ ఆ రాక్షసులను చంపగలడు. కాని మీ పుత్రుని మేలుకోరే ఆయన మిమ్ములను కోరుచున్నాడనెను. ఈ విధముగ వశిష్ఠులవారు నచ్చజెప్పిన మీదట దశరథుడు విశ్వామితుల వారితో శ్రీరాముని పంపుటకు రాజీవడెను. రాములక్ష్ముణులను పిలిపించి స్వస్తివచనాదులతో వారిని విశ్వామితుల వారి కప్పగించెను. వారు వెళ్లిన తదుపరి రాజబట్టులు శంఖనాదము చేసి నగారా వాద్యములు మ్రోగించిరి.

వారు అయోధ్యానగరమును దాటి 6 క్రోసులు పయనించి సరయూనది దక్కిణ తీరమును చేరినపుడు విశ్వామితులవారు శ్రీరామునితో - శీఘ్రముగ

స్నానమొనర్చి రమ్య. తదుపరి ఆచమనము చేయుము. నేను నీకు 'బల', 'అతిబల' లనెడు విద్యలను నేర్చుదును. వాని ప్రభావము వలన నీకెన్నదు అలసట యుండదు. ఆకలిదష్టులు నిన్ను బాధింపవు. రాక్షసులు కూడ నిన్నేమీ చేయజాలరు. అనెను. ముని ఆదేశము ప్రకారము శ్రీరాముడు ఆచమనముచేసి ప్రసన్నచిత్తుడై ఆ విద్యలను గ్రహించెను. తదుపరి గురుసేవ చేయుచు అన్నదమ్ములిరువురు సరయూనదీ తీరమున ఆ రాత్రి గడపిరి. ప్రాతః కాలమున విశ్వామిత్రులవారు రాజకుమారులను నిద్రలేపుటకై శ్లో॥ కౌసల్య సుప్రజారామ పూర్వా సంధ్యా ప్రవర్తతే ।

ఉత్తిష్ఠ నరశార్థుల కర్తవ్యం దైవమహికమ్ ॥ (బాల 13-3)

ఓ కౌసల్యానందన రామ! సూర్యోదయ మగుచున్నది. వెంటనే లేచి కాలకృత్యములు తీర్చుకొని అనుష్టానాదు లొనర్చుము.

శ్లో॥ తస్యార్థేః పరమోదారం వచః త్రుత్యా నృపాత్మజో ।

స్నాత్యో కృతోదకో పీరోజేపతుః పరమం జపమ్ ॥ (బాల 23-3)

మహార్షి మాటలతో యిరువురు లేచి స్నానాదు లొనర్చి గాయత్రీ మహమంత్రమును జపించిరి.

తాటకను వథించుట :

తమ దినచర్యను ముగించుకొని ముఖ్యరు ముందుకు సాగిరి. గంగా సరయూనదుల సంగమమును దర్శించుచు వారు 'కామ ఆశ్రమమును' చేరి ఆ రాత్రి ఆచ్ఛటనే గడపిరి. మరునాదు నావలో నదిని దాటి ఆవలి ఒడ్డుకు చేరి ముందుకుపోగా కొంత తడవునకు ఒక భయంకర నిర్ణానవనమును చేరిరి. విశ్వామిత్రులవారి నా వనమును గూర్చి యడుగగా సుందుని భార్య తాటకి యనురాక్షసి ఈ వనమును పెంచి ఇందు నివసించుచున్నది. నీ విష్ణుదా కామచారిణియైన ప్రీని చంపి ఈ వనమును సుగమ మొనర్చుమని శ్రీరామునితో అనిరి.

శ్లో॥ ఏనాం రాఘవ దుర్యుత్తాం యక్కిం పరమదారుణామ్ ।

గోబ్రాహ్మణ హితార్థాయ జపి దుష్ట పరాక్రమామ్ ॥ (బాల 25-14)

ఓ రామ! నీవీ దుష్టరాలు, పరమ దారుణమైన దుష్టపరాక్రమంతురాలైన తాటకను వధించి గోబ్రాహ్యాణులకు హితము చేయుము. అటువంటి స్త్రీని చంపుటకై నీ మనస్సులో సందేహముగాని, ఆసహ్యముగాని కలుగరాదు. అన్ని విధములా ప్రజలను రక్కించుటే రాజుల ధర్మము. పూర్వము ఇంద్రుడు మధ్యరను, విష్ణువు భృగుపత్నిని చంపేను. కనుక నా ఆదేశముపై నీవిష్ణుడు నిస్సంకోచముగ ఈ కార్యమును పూర్తి చేయుము అనెను.

మహార్షివిశ్వామిత్రుని ఈ ఉత్సాహపూరిత మాటలను విన్న శ్రీరాముడు చేతులుజోడించి యిట్లనెను -

శ్లో॥ గోబ్రాణ హితార్థాత్ దేశస్యాస్య సుభాయచ ।

తవచైవా ప్రమేయస్య వచనం కర్తృ ముద్యతః ॥ (బాల 26-5)

ఓ మహార్షి! మీ ఆజ్ఞానుసారము తాటకను వధించి గోవులకు బ్రాహ్యాణులకు హితమొనర్చుదును. అని శ్రీరాముడు ధనస్సు నారిని బిగించివదలి పెద్ద శబ్దము చేసేను. ఆ శబ్దమును విన్న తాటక పరుగుపరుగున శ్రీరామ లక్ష్ములపైపు వచ్చేను. శ్రీరాముడది చూచి లక్ష్మునితో స్త్రీహత్య చేయరాదు కనుక నేను చేతులు కాళ్ళు విరుగుట్టి ముక్కు చెవులు కోసి పంపుదుననెను. ఆ మాటలను విన్న తాటక వారిరువురిపైకి దుమికి వారికి తాను కనబడనంత దుమ్మలేపినది. చాటున దాగుకొని రామలక్ష్ములపై రాళ్ళవర్ధమును కురిపించినది. దానితో శ్రీరాము డాగ్రహముచెంది ఆమె చేతులు రెండింటిని బాణములతో ఖండించెను. లక్ష్ముడామె ముక్కుచెవులు కోసెను. ఇంతచేసిననూ ఆ కామరూపిణియైన తాటక రాళ్ళవర్ధమును కురిపించుచునే యున్నది.

అంతట విశ్వామిత్ర బుషి రామునితో ఓ రామ! నీవిక ఈ దుష్టరాలిపై దయచూపవద్దు వెంటనే వధింపుమనెను. ఆయన ఆదేశానుసారము శ్రీరాముడు శబ్దవేది బాణములతో నలుపైపులా దాడిచేసి ఒక బాణముతో ఆమె ఛాతిపై కొట్టగా ఆరాక్షని నేలపైకారిగి మరణించినది. ఆ వనమునకు సమీపమున నున్న బుషి మును లాదృశ్యమును చూచి మహదానందము నొందిరి. విశ్వామిత్రుడు కూడ శ్రీరాముని లలాటమును చుంచించి (నుదిటిపై ముద్దు

పెట్టుకొని) శుభాశిస్యుల నోసంగెను. వారా రాత్రి ఆ వనమునపదే గడపిరి. మరునాదు విశ్వామిత్రుడు శ్రీరాముని అత్యంత యోగ్యునిగ నెంచి ఆయనకు విష్ణుచక్రము, బ్రహ్మప్రము, శుష్మా, ఆధ్ర విద్యుదప్రములను, మోహనాప్రమును, తామసాప్రము మున్నగు 72 అప్రశప్తములను ప్రసన్నతతో యిచ్చేను. తదుపరి వారు ముందుకుసాగిరి. దారిలో వారికొక మనోహరమైన ఆశ్రమము కనుపించెను. రాముడా ఆశ్రమ మెవరిదని యదుగగా విశ్వామిత్రుడు - 'ఇచ్చటనే మహారాజు విష్ణువు ఆనేక సంవత్సరములు తపమొనర్చేను. అతని తపస్సిచ్చట ఫలించినందున ఈ ఆశ్రమమునకు సిద్ధాశ్రమమని పేరు. నేనీ ఆశ్రమముననే యుందును. ఇచ్చటనే రాక్షసులు (దుష్టజనులు) అత్యాచారము లొనర్చుచున్నారు. ఆ దుష్టులను వథింపవలయు' ననెను.

మారీచ సుబాహులను పరాభవ మొనర్చుట :

ఆశ్రమమును చేరిన రాజకుమారులు కొంతతడవు విశ్రమించి తదుపరి విశ్వామిత్రునితో ఓ మునివర్య! ఈ రోజే యజ్ఞము నారంభింపుడు. మీకు శుభమగు గాక! ఇది సిద్ధాశ్రమము గనుక మీ సత్కార్యము సిద్ధించును. అనినంత విశ్వామిత్రులవారు నియమ పూర్వకముగ జితేంద్రియతతో యజ్ఞము చేయ నారంభించెను. రాజకుమారు లియవురు అత్యంత జాగరూకతతో యాగరక్షణలో నిమగ్నులైరి.

శ్లో॥ అనిద్రో పదహార్మతం తపోవన మరాక్షతామ్ ॥ (బాల 30-5)

6 రాత్రుత్సు, పగలు నిద్రింపకుండ ఆ తపోవనమును వారు రక్కించుండిరి. 5 రోజులు నిరాటంకముగనే గడచినవి. అరవ దినమున మారీచ, సుబాహులు ఆనేకమంది యితర రాక్షసులతో సహాయమునకు విఘ్నములు కల్పింపసాగిరి. శ్రీరాము దప్పుడు మానవాప్రమును ధనుస్యున సంధించి మారీచని ఛాతిపై కొట్టగా అతడు గాయములతో దూరముగా పడెను. ఆగ్నేయాప్రముతో సుబాహును వథించి మిగిలియున్న యితర రాక్షసులను వాయవ్యాప్తముతో చంపెను. ఇట్లు యాగము నిర్విఘ్నముగ పరిసమాప్తి చెందిన తదుపరి మహర్షి విశ్వామిత్రుడు శ్రీరామునితో -

జ్ఞా ॥ కృతార్థోదై మహాబో కృతం గురువచస్యయా ।

సిద్ధాశ్రమ మిదం సత్యం కృతం రామ మహా యశః ॥ (బాల 30-25)

ఓ మహాబో ! నేనీ దినము కృతార్థుడనైతిని. నీవు గురువాజ్ఞను చక్కగా పాలించితిని. ఈ ఆశ్రమమునకు ‘సిద్ధాశ్రమమను’ నామమును చరితార్థ మొనర్చితిని - అనిరి.

జనకపురమువైపు ప్రయాణము :

ఆ రాత్రి ఆశ్రమమున గదపిమరునాడు సాదరులిరువురు విశ్వామిత్రుని చరణములపై ప్రాలి, మీ సేవకులిరువురు మీకేమి సేవ చేయవలయునో ఆజ్ఞాపింపుడనిరి. మహార్షి వారితో - మిథిలాధీశుడైన జనక మహారాజు యాగ మొనర్చుచున్నాడు. మేమచ్చటకు వెళ్ళుచున్నాము నీవుకూడ మాతో రమ్యు. అచ్చట నీకోక అద్భుతమైన శ్రేష్ఠ ధనుస్సును చూపేదను అని విశ్వామిత్రుడు బయలుదేరెను. మార్గమధ్యమున రాత్రి సమయములందు విశ్వామిత్రుడు ఆ సాదరులిరువురకు వారి పూర్వ రాజుల గాధలను వినుపించుచు వారు కూడా గొప్పవారై శ్రేష్ఠ కర్మలొనర్చుటకు ప్రేరణ నిచ్చుచుండెను. ఈ విధముగ పాదయాత్ర చేసి మిథిలా నగరమును చేరుకొన్నపుడు వారు అనందాతిశయముతో ఉప్పంగిరి.

అహల్య నుఢ్యరించుట :

మిథిలానగరము నందలి ఉద్యానవనములో ఒక పురాతన నిర్నన రమణీయ ఆశ్రమమును చూచి శ్రీరాముడు ఓ మునివర్య! ఈ ఆశ్రమ మత్యంత శోభాయమానముగ నున్నది. కానీ యిచ్చట బుషుపులెవరును కనబడుటలేదు. కారణమేమని యదుగగా మహార్షి విశ్వామిత్రుడు ఆ ఆశ్రమ వృత్తాంతమును తెలుపుచు - ఓ రామ ! ఇది గౌతమ బుషిం ఆశ్రమము. ఈ ఆశ్రమమున ఆయన తన భార్య అహల్యతో చాలా సంవత్సరములు తపమాచరించుచుండిరి. ఒకనాడు గౌతమబుషిం ఎచ్చటకో దూరముగ వెళ్ళెను. ఆయన లేనిసమయమున ఇంద్రుడు అహల్యతో కలసి వెళ్ళుచున్న సమయమున గౌతముడు కూడ అచ్చటికి వచ్చెను. తన రూపములో నున్న ఇంద్రుని చూచి పరిస్థితి నర్దము చేసుకొని వెంటనే ఇంద్రునితో గౌతమ బుషిం

యిట్లనెను -

శ్లో || మమరూపం సమాసాయ కృతవానసి దుర్గుతే ,

అకర్తవ్య మిదం తస్మా ద్యుపలస్యం భవిష్యని ॥ (బాల 48-28)

ఓరి దుష్టుడా! నా రూపమును ధరించి నీవు చేయరాని నిందిత కర్మ నొనర్చితివి. అందువలన నీవు నపుంసకు డగుదువుగాక! (దురాచారి నపుంసకుడే యగును) అని తదుపరి అహల్యతో యిట్లనిరి -

శ్లో || వస వర్తు సహస్రాణి తప్యంతి భస్మశాయని ॥ (బాల 48-31)

నీవు భూమిపై శయనించుచు కారోర తపమొనర్ముచు అనేకసంవత్సరము లిచ్ఛుటనే నివసింపుము. అని గౌతముడు తపమాచరించుటకై హిమాలయ శిఖరములపైకి వెళ్లిపోయెను. నీ విష్ణుదీ ఆశ్రమమునకు వెళ్లి -

శ్లో || తారయైనాం మహాభాగా మహల్యం దేవరూపిణీమ్ ॥ (బాల 49-12)

దేవరూపిణియైన అహల్యదేవి నుధ్వరింపుమనెను. తదుపరి రామలక్ష్ములు మహర్షితో ఆశ్రమమున ప్రవేశించిరి.

శ్లో || దదర్శంచ మహాభాగాం తపసా ద్వ్యతిత ప్రభామ్ ।

లోకైరపి సమాగమ్యై దుర్మిరీక్ష్యం సురాసురైః ॥ (బాల 49-13చ 14)

అచ్ఛట వారికి తపోప్రభావముచే వెలుగొందుచున్న అహల్యకనుపించెను. సురులు, అసురులు, మానవమాత్రులెవరును ఆమెను దర్శింపజాలరు.

శ్లో || రాఘవే తు తత ప్రస్యాః పాదో జాగ్రహతుర్ముదా ॥ (బాల 49-18)

శ్రీరాముడు లక్ష్ముడు ప్రసన్సుతతో అహల్య చరణములను తాకిరి. (శ్రీరాముని పాదస్పర్శర్థతో శిలారూపములోనున్న అహల్య శాపవిముక్తి పాందిన దనుమాట సరికాదు. ఏలయన వాల్మీకి రామాయణము ననుసరించి శ్రీరాముడు శిలను తన పాదములతో తాకలేదు. ఆయన లక్ష్ముడు అహల్య చరణములను స్ఫురించి నమస్కరించిరి) అహల్య కూడ సాదరులిరువురకు అదరసత్కారములు చేసెను. అదే సమయమున గౌతముడుకూడ ఆశ్రమమునకు వచ్చి అహల్యను చూచి అత్యంత ఆనందము నాందెను. అనంతరము శ్రీరాముడు మిథిలానగరము వైపుకు వెళ్లేను.

మిథిలా నగరములో :

అహల్యను ఉద్దరించిన పిదప రామలక్ష్ములతో విశ్వామిత్ర బుషి
మిథిలానగరమునప్రవేశించెను. జనకమహారాజు వారికి ఆదరసత్కారములతో
అతిధ్యము నిచ్చి విశ్వామిత్రుల వారితో -

శ్లో ॥ ఇమో కుమారో భద్రం తే దేవతల్యై పరాక్రమో ॥ (17)

గజసింహగతి ఏరో శార్యుల వృషభోపమో ॥ (18)

అశ్వీనావివ రూపేణ సముపస్థిత యోవనో+ ॥ (19)

కథం వద్యైమిహప్రాప్తి కిమర్థం కస్య వా మునే ॥ (20)

(బాల 50-17 నుండి 20)

(+ ఇచ్చట శ్రీరామ లక్ష్ములను ‘సముపస్థిత యోవనే’ అనగా
యోవనావస్థలో నున్నట్లు చెప్పబడినది. సుశ్రుత - సంహిత సూత్రస్థానములో
(35-25) ‘ఆ త్రింశతో యోవనము’)

ఓ, మునివర్య! దేవతలతో సమాన బల పరాక్రమములు గలిగి ;
ఎనుగు, సింహము, పులి మరియు వృషభము వంటి నడకగలిగి; సౌందర్యములో
అశ్వానీకుమారులను బోలినట్టి యోవనావస్థలో నున్న ఏరియవరు కాలినడక
యిచ్చట కెందులకు వచ్చిరి? ఏరెవరి పుత్రులు? అని అదుగగా విశ్వామిత్రుల
వారు - ఏరియవరు దశరథ మహారాజు పుత్రులని చెప్పచూ వారి రాకకు
కారణమును, యాగరక్షణ మొదలు అహల్య ఉద్దరణ వరకు తెలిపి ఏరు నీ
వద్దనున్న సుప్రసిద్ధ ధనుస్సును చూడగోరుచున్నా రనెను.

ధనుస్సును విరచి సీతను వరిణయమాడుట :

జనక మహారాజు ఆ ధనుస్సును తెప్పించుట కాళ్ళ నిచ్చెను.
అతిబలశాలురు ఎనిమిది చక్రములుగల పెట్టెలో ధనుస్సును పెట్టి లాగుకొని
వచ్చిరి. అప్యుడు జనకుడు - ‘గాప్యగాప్య పరాక్రమశాలురు కూడ ఎత్తజాలనట్టి
శ్రేష్ఠ ధనుస్సు ఇది. మహర్షి ! రాజకుమారులు దీనిని చూచుటకు
అనుజ్ఞనిందు’ అనెను. మహర్షి ఆజ్ఞనుపాంది శ్రీరాముడు ధనుస్సున్న పెట్టెను
తెరచి చూచి యిట్లనెను. ఓ బుషివర్య! నేనీ ధనుస్సును ఎత్తి ఎక్కు పెట్టుదుననగా
అయిన అంగీకరించెను. జనక మహారాజు విశ్వామిత్రుల, యిరువురి

అంగీకారమును పాందిన శ్రీరాముడు వేలాది ప్రజలముందు ఆ ధనుస్సునెత్తి నారిని బిగించుచుండగా అది విరిగి రెండు ముక్కలైనది. సభలోనివారంతా ఆశ్చర్యచకితులై ధన్యదవు - ధన్యదవని అరచిరి. జనకరాజు కూడ ఆనందముతో -

శ్లో ॥ మమ సత్య ప్రతిజ్ఞాచ ఏర్య శుల్షేషి కొళిక ।

సీతాప్రాణై ర్ఘపం మతా దేయా రామాయ మే సుతా ॥ (బాల 67-23)

ఓ కొళిక ! నేను సీత వివాహము చేయుటకు ఏ ఏర్య వంతుని కొఱకై ప్రతిజ్ఞ నానర్చితినో అది నేడు పూర్తియైనది. నేను నా ప్రాణములకండ ప్రియమైన నా పుత్రిక సీతను శ్రీరామున కిచ్చి వివాహము చేయుదుననెను. తదుపరి విశ్వామిత్రుని ఆజ్ఞను తీసుకొని దశరథ మహారాజున కీ శుభవార్తను పంపెను. వార్తాహరులు వేగవంతమైన రథములలో పయనించి 4 రోజుల తరువాత అయోధ్యానగరమును చేరి దశరథ మహారాజు సభలో ప్రవేశించి మహారాజా! జనక మహారాజు మీయెయుక్క మీ నగరవానుల క్షేమ సమాచారములను విచారించిరి. తదుపరి విశ్వామిత్రులవారి అనుమతితో వారీ సందేశమునుపంపిరి.

శ్లో ॥ పూర్యం ప్రతిజ్ఞా ఎదితా ఏర్యశుల్ష మమాతృజా+॥ (8)

రాజానశ్చ కృతామర్థా నిర్యీర్యా విముఖీకృతాః ।

సేయం మమ సుతా+ రాజన్యశ్వామిత్ర పురః సురై: ॥ (9)

యదృచ్ఛా అగ్నై రీయైర్ప్రియితా తన పుత్రకై: ॥ (10)

(బాల. 68-8 నుండి 10)

(+సీతాదేవిని గూర్చి లోకములో అమె భూమినుండి పుట్టినదని ప్రసిద్ధి. కానిరామాయణములో అమెను - ‘మమాతృజా, మమ సుతా, జనకసుతా, జనకస్యేవ కులే జాతా (బాలకాండ 1-26) మున్మగు వద్దనలు కలవు)

‘నా పుత్రిక ఏర్యశుల్ష యని మీకు తెలిసినదే. అనేకమంది రాజులామెకొఱకు ప్రయత్నించి విముఖులైరి. నా అదృష్టము వలన విశ్వామిత్ర బుపితో వచ్చి మీ పుత్రుడు నా పుత్రికను జయించెను. కనుక నా పుత్రిక వివాహమును మీ పుత్రునితో చేయగోరుచున్నాను’ అని దూత సందేశమును

విన్న మహారాజు దశరథుడు అత్యంత ప్రసన్నుడయ్యెను. తన మంత్రులతో 'యది వో రోచతే వృత్తమ్' మీ కంగికారమైనచో వెంటనే జనకపురికి ప్రయాణ సన్మాహము లొనర్చుడనెను. ప్రయాణ సన్మాహములు అట్టహసముగజరుపబడి మరునాదు వశిష్టోది బుములతో దశరథ మహారాజు బయలుదేరి 5వ రోజున మిథిలానగరము చేరుకొనెను.

జనక మహారాజు ప్రేమాదరములతో అందరికి అతిథి సత్కారము లొనర్చెను. మరునాదు యిరువురు రాజులు తమ పురోహితులతో ఒక స్థానమున కలుసుకొనిరి. వశిష్టుడు దశరథ మహారాజు వంశచరిత్రను వినిపించి జనకునితో తనపుత్రిక సీతను రామునకు, ఊర్జుతను లక్ష్మణునకు యచ్చి వివాహ మొనర్చువలసినదిగ ప్రార్థించెను. జనక రాజు తన వంశచరిత్రను శ్రీముఖుని ద్వారా వినిపించెను. అప్పుడు విశ్వామిత్రుడు జనకునితో రాజు! మీ సౌదరుడు కుశధ్వజుని యిరువురి కన్యలను భరత శత్రుఘ్నుల కివ్యగోరుచున్నా ననగా జనకుడు సంతోషముతో అంగీకరించి తదుపరి వివాహమూర్తములను నిర్మయించిరి.

శ్లో॥ సువర్త శృగాః సంపన్నాః సపత్నాః కాంస్య దోహనాః ।

గవం శత సహస్రాణి బ్రాహ్మణేభ్యే నరాధిపః ॥ (బాల. 72-23)

దశరథ మహారాజు బ్రాహ్మణులకు లక్షల గోవులను దానమిచ్చెను. ఆ అవు కొమ్ములకు బంగారు రేకులు తోడగబడినవి. అవి చక్కగా పాలిచ్చు గోవులు. వానితో వాని పిల్లలుకూడ ఉన్నవి. ప్రతిగోవతోపాటు పాలు పిందుకొనుట కొక లోహపాత్ర యుండెను. నిశ్చయించిన తిథిలో వేద మంత్రములతో అగ్నిహంతములో ఆహాతులిచ్చుచు సీతారాముల పాణిగ్రహణ సంస్కారము జరిగినది. తన పుత్రిక సీతను శ్రీరామున కప్పగించుచు జనకుడు-

శ్లో॥ ఇయం సీతా మమ సుతా సహధర్మచారీ తవ ।

ప్రతిచ్చ చైనాం భద్రం తే పాణిం గృష్ణాప్య పాణినా ॥ (బాల. 73-26)

"ఓ రామ! నా పుత్రికసీత నేటినుండి నీ సహధర్మచారిణియైనది. ఈమె పాణిని గ్రహించి ఈమెను స్వీకరింపుము" అనెను. లక్ష్మణాదుల వివాహ

సంస్కారములు కూడా అత్యంత వైభవముగ జరిగినవి. వివాహము నందలి యితర కార్యములు మగిసిన తదుపరి మరునాదు మహర్షి విశ్వమిత్రుడు దశరథ, జనక మహారాజు లిరువురివద్ద సెలవు తీసుకొని హిమాలయముల వైపుగ వెళ్లేను. మహారాజు దశరథుడు కూడా బయలుదేరుటకు సిద్ధము కాగా జనకమహారాజు ధన ధాన్యములు, ఖరీదైన వప్తములు, ఏనుగులు, గుట్టములు, రథాదులను బహుకరించి వారికి ఏడ్చేలు చెప్పేను.

పరశురాముని పరాభవము :

దశరథ మహారాజు తన చతురంగబలముతో అయోధ్యకు బయలు దేరెను. కొద్దిదూరము వెళ్లిన తరువాత వారికి జటాజూటధారియై భయంకర రూపమును ధరించి అనేకమండి రాజుల నవమాన మొనర్చిన జమదగ్ని కుమారుడు పరశురాముడు వారి కెదురయ్యేను. బుణి మునులందరూ భయభీతులై మరల ఈయన క్షత్రియ సంహారమునకు బయలుదేరెనా? యని తలంచుచు పరశురామునకు పాద్యమును అర్థామును సమర్పించిరి. వానిని స్వీకరించిన తదుపరి ఆయన శ్రీరామునితో 'నేను నీ బలపరాక్రమములను గూర్చి వింటిని. నేను మరొక విల్లును తీసుకొని వచ్చితి' నవెను.

శ్లో॥ శ్వారయస్వ శరేజేవ స్వేబులం దర్శయస్వ చ ।

తదహం తే బలం దృష్టే ద్వయ్య యుద్ధం ప్రదాస్యామి ॥ (బాల. 75-4)

"నీవీ వింటి నారిని బిగించి నీ బలమును ప్రదర్శింపుము. నీ బలమును చూచి నీతో మల్లయుద్ధము చేయుదును." అనగా విని దశరథ మహారాజు దుఃఖించుచూ తన పుత్రుని రక్తింపుమని పరశురాముని ప్రార్థించెను. దశరథుని మాటలను వినకుండా రామునితో ధనుస్సును ఎక్కుపెట్టుమని బలవంతము చేయుచున్న పరశురామునితో శ్రీరాముడు - మీ పరాక్రమమును గూర్చి నేను వింటిని. కానీ -

శ్లో॥ ఏర్యహీన మివాశక్తం క్షత్ర ధర్మేష భార్థవ ।

అవజ్ఞానాసి మేతేజః పశ్యమేచ్య పరాక్రమమ్ ॥ (బాల. 76-3)

మీరు మమ్ములను ఏర్యహీనులుగ క్షాత్రధర్మ రహితులుగ తలంచి మా తేజస్సును అనాదరము చేయుట మేము ,సహింపజాలము. మా

పరాక్రమమును చూదుదు. అని క్రోధముతో పరశురాముని చేతిలో నుండి ధనుర్వాణములను లాగుకొని ధనస్నాను ఎక్కుపెట్టి యిట్లునెను.

శ్లో॥ బ్రాహ్మణోతుసీతి మే హజో విశ్వామిత్ర కృతేన చ ।

తస్మాచ్చక్తోనశే రామ మోక్తుం ప్రాణహరం శరమ్ ॥ (బాల. 76-6)

“ఓ పరశురామ! మీరు బ్రాహ్మణులైనందున నాకు పూజ్యాలు పైగా మీరు విశ్వామిత్రులవారికి బంధువులైనందున మీ ప్రాణములు తీయకుండ విడిచిపెట్టుచున్నాను. కాని ఈ బాణముతో మీకు తిరుగాడు శక్తిని నాశన మొనర్చును. లేదా మీరు అర్థించిన కీర్తిని నాశనము చేయుదును. మీకేది యష్టమో చెప్పండి” అన్న శ్రీరాముని ముందు పరశురాముడు జడునివలె నిర్వర్యానివలెనై నెమ్ముదిగ రామునితో నిట్లునెను. మీరు నా తిరుగాడు శక్తిని నష్టము చేయవద్దు. నేను క్షత్రియసంహర మొనర్చి అర్థించిన కీర్తిని నష్టమొనర్చుడు. అనగా రాముడందుల కంగికరించెను. పరశురాముడు శ్రీరాముని చుట్టూ ప్రదక్షిణ చేసి మహాంద్ర పర్వతమునకు వెళ్లిపాయెను. పరశురాముడు వెళ్లిపాగానే శ్రీరాముడుదశరథ మహారాజు సేనలను అయోధ్య నగరమునకు పోవుట కాజ్ఞ నౌసంగెను. అందరూ ఆనందముతో నగరము చేరిరి. నగరవాసులు ఆనందోత్సాహములతో వారికి స్వాగతము పలికిరి. కుమారులతో సహ మహారాజు రాజమహలు కెళ్లెను. కొసల్య సుమిత్ర కైకేయాలు కూడా తమ కోదళ్ళకు స్వాగతము పలికిరి.

శ్లో॥ అభివాద్యాభి వాద్యంశ్చ సర్వరాజసుతాస్తదా । రేఖిరే ముదితా :

సర్వ భర్త్రుభిః సంహితా రహః ॥ (బాల. 77-14)

కోదళ్ళంతా తమ అత్తలకు యితరస్తీలకు నమస్కరించిరి. తదుపరి వారు తమ పతులతో కలిసి ఏకాంత గృహములకుచేరి ఆనందముతో నివసింప సాగిరి.+

♦(శ్లో॥ మమభర్తా మహాతేజా వయసా పంచవింశక : ।

అష్టాదశహి వర్షాణి మమ జన్మని గణ్యతే ॥ (అరణ్య. 47-10)

కొందరు సీతారాముల వివాహసమయమున సీతాదేవి వయస్సు 6 సం॥లని శ్రీరాముని వయస్సు 13 సం॥లని చెప్పుదురు. కాని పై శ్లోకమున

సీతాదేవి తన పర్ణశాలకు సంన్యాసి రూపముతో వచ్చిన రావణునితో తన వయస్సు 18సం॥లని చెప్పినది. ఇట్టే అయోధ్యకాండ 118-34 శ్లోకమున సీతాదేవి బుషి పత్రి అనసూయతో చెప్పేను.)

కొంతకాలము తరువాత భరత శత్రుములు తన మామగౌరైన యుధాజితతో కేకయ (కాళ్ళురీ) దేశమున కెళ్లిరి. తండ్రి ఆజ్ఞప్రకారము శ్రీరామచంద్రుడు నగరవాసుల కుపయోగించు పనులు చేయుచుండెను. రాజ్యాభిషేకము :

రాజునకు తన నలుగురు పుతులపై ప్రేమయున్నను, శ్రీరామునిలో గల అనేక గుణములు కారణముగ ఆయనపై విశేషానురాగములు కలవు. ఆయన అత్యంత బలశాలి, సత్యవాది, దయాతువు, ప్రియభాషి అంతేగాక - శ్లో నమ్యద్విద్యా ప్రతస్నాతో యథావత్సాంగవేదవిత్ ।

ఇష్టప్రేష పితుః శ్రేష్ఠో బభూవ భరతాగ్రజః ॥

ధర్మకామర్థ తత్త్వజ్ఞః స్ఫురిమాన ప్రతిభానవాన్ ।

లౌకికే సమయాచారే కృతకల్ప విశారదః ॥ (అయోధ్య. 1-20;22)

అయన సాంగోపాంగముగ వేదముల నధ్యయనమొనర్చి యథావిధిగ బ్రహ్మచర్య ప్రతదీక్షను పాటించి స్నాతకుడయ్యెను. అందువలన ఆయన సాంగముగ వేదముల నెరిగిన తత్త్వజ్ఞుడు. విలువిద్యలో తండ్రిని మించినవాడు. ధర్మ, అర్థ, కామముల తత్త్వము నెరిగినవాడు, విలక్షణమైన స్ఫురితి, ప్రతిభలు కలిగి లోకాచారము, లోకానుభవము గలవారు. ఇట్టే శ్రేష్ఠగుణములు గలిగియున్న కుమారుని తనకు వార్ధక్యము సమీపించినందున దశరథమహారాజు యువరాజును చేయుటకు నిశ్చయించెను. ఈ కార్య నిర్వహణానుమతికై వారు రాజసభ సమావేశము నేర్చరచి అనేక నగర, సామంత దేశములందు నివసించు ముఖ్యవ్యక్తులను రాజులను ఆహ్వానించెను. ఆహలూలందరి ఎదుట గంభీరధ్వనితో రాజు - మా పూర్వవంశ రాజులు ఈ విశాల సామ్రాజ్యము నెట్లు పాలించిరో మీ కందరకూ తెలిసినదే. నేను కూడ వారి అదుగుజూడలలోనే నాశక్కునుసారముగ ప్రజాపాలన గావించితిని. నేనిప్పుడు వృద్ధుడనైతిని. గనుక ఇక్కాకు రాజులు పాలించిన ఈ రాజ్యమును

ఈ మహాసభ నలంకరించిన ద్విజుల సమృతితో వేను నా జ్యేష్ఠ పుత్రుడు రామునకు అప్పగించి విశ్రాంతి తీసుకొనగోరుచున్నాను.

శ్లో॥ యదీదం మే ఇనురూపార్థం మయాసాథు సుమారితమ్ ।

భవన్తే మేంచుమయన్నాం కథం వా కరవాణ్యహామ్ (అయోధ్య. 2-15)

నా యా ఆలోచన ఉచితము, యోగ్యమైనదైనచో మీరు మీ అంగికారమును తెలుపుదు. లేనిచో ఏది ఉచితమో దానిని తెలుపుదు. అనిన మహారాజు మాటలకందరూ దట్టమైన మేఘములను చూచి నెమలి నాట్యమాడు చందమున అత్యంతానందము నోందిరి. బాగు - బాగు - చాలా బాగున్నదనుచు సభికుల కరతాళధ్వనులతో సభాభవనము ప్రతిధ్వనించినది. మహారాజు వారి సమృతికి సంతోషమును ప్రకటించుచు వశిష్టులవారితో నిట్లునెను. -

శ్లో॥ చైత్రః శ్రీమానయం మాసః పుణ్యః పుష్టిత కాననః ।

యోవ రాజ్యాయ రామస్య సర్వమేవోపకల్యాతామ్ ॥ (అయోధ్య. 30-4)

నవజాత పుష్టి లతలతో సుశోభితమైన ఈ పవిత్ర చైత్రమాసములో రాముని రాజ్యాభిషేకమునకై ఏర్పాట్లు చేయించండి. మహారాజు అనిన మాటలను విన్న సభికులు మరొకసారి ఆనందోత్సాహాలను ప్రకటించిన ఆనంతరము సభ ముగిసినది. అందరూ అటునిటు తిరుగసాగిరి. వశిష్టులవారు రాజ్యాభిషేకము నకు సన్నాహములను చేయుటలో నిమగ్నులైరి. మహారాజు శ్రీరాముని కొరకు సుమంతునితో కబురంపెను. వెంటనే శ్రీరాముదు రథము దిగివచ్చి-

శ్లో॥ స ప్రాంజలి రథిప్రేత్య ప్రణతః పితురంతికే ।

నామ స్యం శ్రావయన రామో వవన్తే చరణోపితుః ॥ (అయోధ్య. 3-33)

మహారాజును సమీపించి చేతులు బోడించి తన నామము నుచ్ఛరించి తండ్రికి ప్రణమిల్లెను. మహారాజతనిని కొగలించుకొని తనతో సమానముగ ఉన్నత స్వర్ణలసనముపై కూర్చుండబెట్టి రాజసీతికి నంబంధించిన సుందరోపదేశమును మరియు అతనికి జరుగబోవు పట్టాభిషేకమును గూర్చి సూచన నిచ్చి పంపివేసెను. శ్రీరాముని హతమును గోరు మిత్రులు ఈ పుభవార్తను మహాణి కొసల్యాదేవికి తెలియజేసిరి.

మరునాదు పుష్యమీ నక్కతము - ప్రాతఃకాలముననే రామునకు పట్టాభిషేకమును నిశ్చయించి దశరథుడు, అంతఃపురమునకు వెళ్ళి శ్రీరాముని తనవద్దకు తీసుకొని రమ్యని సుమంత్రుని ఆదేశించెను. రాముడు రాగా దశరథుడాయనతో - కొద్దిరోజులుగ నాకు ఫోర విపత్తును సూచించు భయంకర అశుభ స్వప్నములు వచ్చుచున్నవి. కనుక నామతి స్థిరముగ నుండగనే నీ రాజ్యాభిషేకము జరుగవలయును.

శ్లో॥ విష్ణోహతశ్చ భరతో యావదేవ పురాదిత : ।

తావ దేవభిషేకస్త్రే ప్రాప్తకాలో మతో మమ ॥ (అయోధ్య. 4-25)

“భరతు దిప్యుడు తన మామగారివద్ద నున్నాడు. వాడు వచ్చుటకు ముందుగనే నీ పట్టాభిషేకము పూర్తికావలయునని నాకోరిక” అనెను. శ్రీరాముడు తండ్రి మాటలను విని ఆయన ఆజ్ఞను తీసుకొని తల్లి కాసల్యవద్దకు రాగా సుమిత్ర, లక్ష్మణుడు, సీత అచ్ఛటనే యుండిరి. రాముని రాజ్యాభిషేక వార్తను విని వారందరూ ఆశ్చర్యచక్కితులైరి. శ్రీరాముడు తల్లులీరువురకు ప్రణమిల్లి సీతతో తన నివాసమునకు వచ్చేను. ఇంతలో వశిష్టులవారచ్ఛటికి వచ్చి రాజ్యాభిషేక యజ్ఞమునకు సీతారాము లిరువురు వ్రతమాచరింప వలయునని ఆదేశించి వెళ్ళిపోయెను. గురువు ఆదేశానుసారము సీతారాములు స్వానమాచరించి యిరువురు అగ్నిహోత్రమును చేసి - ‘ధ్యాయన్నారాయణం దేవం స్వాస్త్రే కుశసంప్రతిరే’ । (అయోధ్య. 6-3) కుశ ఆసనంపై కూర్చుండి తమకు శుభము కలుగుటకై పరమపిత పరమేశ్వరుని ప్రార్థింపసాగిరి. ఆరాత్రంతా సీతారాములు ప్రార్థన ఉపాసనలు చేయుచునే గడపిరి. రాముని పట్టాభిషేక వార్త నగరమంతా వ్యాపించినది. ఈ ఆవంద వార్తను విన్న నగరవాసులు నగరమును సుందరముగ నలంకరింపసాగిరి. ప్రతిచోట పచ్చని మామిడాకు తోరణములతో అరటిచెట్లు పాతి రాజమార్గములలో రుండాల నెగురవేసిరి. అయోధ్య నగరమును పెండ్లికుమార్గావలె నలంకరించిరి. ప్రజలంతటా రాముని రాజ్యాభిషేకమును గూర్చియే చర్చించుచుండిరి.

ఆశాభంగము :

రాణి కైలైయా దాసి మధ్యర అరోజున ఆకస్మికముగ తన మహాలుపైకి

ఎక్కు చూడగా ఆనందోత్సాహములతో ఓలలాడుతున్న అయోధ్యావాసులు, అత్యంత సుందరముగ అలంకరింపబడి యున్న అయోధ్య కనుపించెను. అందుకామె ఆశ్చర్యము నొంది తన పరిచారికలను అదుగగా - రేపు శ్రీరాముని పట్టాభిషేకము జరుగునని, అందుకే ఈ అలంకరణ లన్నియు జరుపబడుచున్న వనియు వారు చెప్పిరి. ఆ మాటలను విన్న మన్మర కోపాద్రేకముతో మండిపదుచు కైకేయా అంతఃపురమునకేగి ఆమెను లేపి మూడురాలా! లే, నిదించుచున్నావా? పెద్ద ఆపద వచ్చిపడినది. రేపు రాముని రాజ్యాభిషేకము. కనుక నీపుతుని, నిన్న, నన్న రక్కించుకో అనెను. మంథరద్వారా శ్రీరాముని పట్టాభిషేక వార్త వినినకైకేయా ఆనందభరితుర్మలైనది. క్షో॥ దివ్యమాఘరణం తస్మై కుబ్బాయై ప్రదదేషభమ్ ।

(వా.రా. అయోధ్య. 7-32)

ఓ మన్మర ! నీవాక అత్యంత ఆనందప్రదమైన వార్తను తెలిపితివి. అని ఒక ఖరీదైన హరమును కుబ్బాకిచ్చి, ఇంకా ఏమికావాలో కోరుకో అనెను.
క్షో॥ రామే వా భరతే వా z హం ఏశేషం నేపలక్తయే ।

తస్మాత్తు ష్టో z స్ని యద్రాజా రామం రాజ్యే z భిషేష్యతి ॥

(వా.రా. అయోధ్య. 7-35)

నాకు రాముడు, భరతుడు ఒక్కటే. మహారాజు రామునకు రాజ్యము నిచ్చిన నాకు సంతోషమే. ఓసభీ! ఈ అమృత తుల్య వార్తను వినిపించినందులకు ఈ హరముతోపాటు యింకా ఏదైనా బహుమానము కావలసినచో నీకు నేనిత్తును అనెను. మంథర ఆ హరమును విసిరివైచి కైకేయాకు లేనిపోని మాటలు చెప్పుచుండగా కైకేయా రాముని గుణములను వర్ణించుచు రాముడు ధర్మజ్ఞుడు, సుగుణ సంపన్నుడు, జితేంద్రియుడు, సత్యవాది, పవిత్రుడు మరియు జ్యేష్ఠాదైనందున ఆయన రాజ్యపాలన కథికారి యగును. రాముడు తన సౌదరులను, సేవకులను తన పుత్రులవలె పాలించును. అటువంటి రాముని పట్టాభిషేక వార్త విని నీ వెందులకు దుఃఖించున్నావు? అనెను.
క్షో॥ యథా మే భరతో మాన్య స్తుతా భూయోధు రాఘవః ।

కొసల్యతోతిరిక్తం చ సౌభుష్టవతే పొ మామ్ ॥ (వా.రా. అయోధ్య. 8-18)

భరతుడు నాకెట్లు ప్రియమో రాముడంతకంటే ప్రియము. రాముడు కౌసల్యకంటే నాకే అధికముగ సేవచేయును. అనినకైకేయా మాటలు విన్న మంథర ఎంతో దుఃఖముతో తిరిగి నచ్చజెప్పసాగినది. చివరకు మధ్ఘర ఇంద్రజాలము కైకేయాపై పనిచేసినది. కైకేయా మధ్ఘరను భరతునకు రాజ్యము లభించు ఉపాయమునదుగగా ఆమె - నీవు మాసిన వప్రములను ధరించి కోపగృహములో నేలపై పరుండుము. మహారాజు రాజ్యాభిషేక సమాచారమును గూర్చి తెలుపుటకు నీవద్దకు వచ్చినపుడు నీవు దేవాసురయుద్ధనమయములో మహారాజు నీకిచ్చిన రెండు వరముల మాటను గుర్తుచేసి భరతునకు పట్టాభిషేక మొనర్చుట మొదటి వరముగ, రాముని 14 సంవత్సరములు వనవాసమున కంపుట రెండవ వరముగ కోరుమని చెప్పేను. రాముని పట్టాభిషేకమునకు అన్ని ఏర్పాట్లు చేయవలసినదిగ మంత్రుల కాజ్ఞాపించి ఈ సంతోషవార్తను రాణులకు తెలియజేయుటకై రాజు మున్మందుగకైకేయా అంతఃపురమునకు వెళ్లేను. అచ్చట ఆమె కనబడనందున కాపలావాని నడిగి ఆమె కోపగృహమున నున్నట్లు తెలుసుకొని అచ్చటకు వెళ్లి ఆమె నేలమీద పరుండియుండుట చూచి - నీవు కోపించుటకు కారణమేమి? నిన్నెవరైనా అవమాన మొనర్చిరా లేక అనారోగ్యముగ నున్నావా? నీకేమి కావలయునో చెప్పుమని కైకేయా నడిగెను. కో|| కరిష్యామి తప్పుతిం సుకృతే నాపితే శపే || (ప.ర. అయోధ్య. 10-36)

నా పుణ్యకర్మలపై శపథముచేసి చెప్పుచున్నాను. నీవు చెప్పినట్లు చేయుదును. అనిన దశరథునితో కైకేయా - 'మీరు నాకోక కార్యము చేయవలయును. చేయుదునని ప్రతిజ్ఞ చేసినచో నేనా విషయమును చెప్పుదు ననగా దశరథుడట్లే శపథము చేసెను. 'దేవాసురయుద్ధము మీకు గుర్తుండియే యుండును. శత్రువుల బాణములతో మీరు మూర్ఖనొందగా మిమ్ములను రక్కించితిని. అప్పుడు మీరు నాకు రెండు వరముల సిచ్చిరి. ఆ వరములను నేను మీవద్ద 'ధరోహర' రూపమున దాచుకుంటిని. ఆ రెండువరముల నిప్పుడు కోరుచున్నాను. మొదటివరముగ రాముని స్థానమున భరతునకు రాజ్యాభిషేకమును చేయుట, రెండవ వరముగ నారబట్టులను మృగచర్యములను ధరించి శ్రీరాముడు 14 సంవత్సరములు అరణ్యవాసము చేయవలయ్యేను.

నాకు ఈ రెండు వరముల నిచ్చి మీ ప్రతిజ్ఞను నెరవేర్యకానిన సరే, లేనిచో నేను విషమును ఖ్రింగి ప్రాణములను త్యజింతుననెను'. కైకేయి యొక్క ఈ కర్తా వచనములను విన్న దశరథుడు ఎంతో దుఃఖించుచు సంతాప హృదయముతో కోపముగ నిట్లునెను -

శ్లో॥ १० కృతం తవ రామేణ పాపే పాపం మయాడై వా ।

సదా తే జననీతుల్యం వృత్తిం వహతి రాఘవః ॥

(వా.రా. అయోధ్య. 12-8)

శ్రీరాముడు గాని, నేనుగాని, నీకేమి హాని చేసితిమి ? శ్రీరాముడు నిన్న తల్లితో సమానముగ గారవించెను. శ్రీరామునందరూ ప్రశంసించుచున్నారు. అటువంటి శ్రేష్ఠపుత్రుని ఏ ఆరోపణతో త్యాగమొనర్తును? రాముడు లేకుండా నేను జీవింపలేను. కనుక నీ మొండి పట్టుదలను విడిచిపెట్టుము.

శ్లో॥ ११ అపి తే చరణో మూర్ఖ్య స్వశామ్యేష ప్రసీ దమే ।

(వా.రా. అయోధ్య. 12-15)

నీ కాట్టు పట్టుకుంటాను. అనుచిత వరములను అడుగుకుము. ప్రసన్నముగ నుండుము. నీకు భరతునివలెనే శ్రీరాముడు కూడ ప్రియమైన వాడని నీవే నాతో అనుచండిదానవు కదా! ఆ రాముని వనముల కంపుట నీకు బాగుగా నుండునా?

శ్లో॥ १२ సత్యం దానం తపస్త్ర్యాగో మిత్రతా శౌచ మార్ఘవమ్ ।

ఎద్యాచ గురుతుష్టూచా ధృవాణ్యేతాని రాఘవే ॥ (వా.రా. అయోధ్య. 12-30)

సత్యభాషణము, దానగుణము, తపము, త్యాగము, మిత్రత, పవిత్రత, సరళత, విద్య, గురుజనులసేవ మున్నగు సద్గుణములన్నియు నిశ్చయముగ రామునిలోగలవు. అటువంటి వానిని నీవు వనములకెందుకు పంపగోరుదువు?

శ్లో॥ १३ అంజలిం కుర్చు కైకేయి పాదో చాపి స్వశామితే ।

శరణం భవ రామస్య మా ధర్మో మామిహ స్వశేత్ ॥

(వా.రా. అయోధ్య. 12-36)

ఓ కైకేయి! చేతులు జోడించి నీ పాదములపై మోకరిల్లుదును. నీవు రామచంద్రుని రక్కింపుము. నన్న ప్రతిజ్ఞాభంగమునుండి రక్కింపుము. అని

ఈవిధముగా మహారాజు దశరథు డెంత బ్రతిమాలినను కైకేయు తన దురాగ్రహమును విడువక మహారాజా! మీరు మాటిచ్చి తప్పుదురా? ఇది అధర్మము. మీరు మీ ప్రతిజ్ఞను పాలింపకున్నచో -

శ్లో॥ అహం హి విషమదైవ పీత్యా బహు తవగ్రతః ।

పశ్యతస్తే మరిష్యామి రామో యద్యభిషిచ్యతే ॥

(వా.రా. అయోధ్య. 12-47)

మీరు మాటతప్పి రామునకు రాజ్యాభిషేకమొనర్చినచో నేను విషమును ప్రింగి మీ కళ్ముందే ప్రాణములు విడుతును. అనిన కైకేయు మాటలను విన్న మహారాజు అత్యంత దుఃఖముతో మాటిమాటికి మూర్ఖునాందసాగెను. మధ్యలో తెలివి వచ్చినపుడు కైకేయుని నిరసించుచుండెను. కాని కైకేయు ప్రాణి దాని ప్రభావ మేమియును పడలేదు. ఆయన అనేక వందలసార్లు రాముని వనములకు పంపవద్దని ప్రార్థించుచు, రాముని వనములకు పంపినందుకు తననందరూ నిందింతురని చెప్పుచూ -

శ్లో॥ అనార్య ఇతి మమార్యాః పుత్ర విక్రాయికం ధృవమ్ ।

ధిక్షరిష్యంతి రథ్యాము సురాపం బ్రాహ్మణం యథా ॥

(వా.రా. అయోధ్య. 12-69)

సజ్జనులు మనలను అనార్యులు, పుత్రునమ్ముకొను వారిగచెప్పుకొనుచు, సారాయి త్రాగిన బ్రాహ్మణుని నిందించినట్లు వాడవాడలా నన్ను నిందించుందురు. అని నెమ్ముదిగ ప్రేమతో చెప్పగా ఆమె విననప్పుడు ధశరథుడు కోపముతో -

శ్లో॥ ప్రతామ్య వా ప్రజ్యల వా ప్రంశ్య వా, సహస్రకో వా స్నుటితాం మహిం ప్రజి । నతే కరిష్యామి వచః సుదారుణం, మమాహితం కేకయ రాజపాంసని ॥

(వా.రా. అయోధ్య. 12-111)

కేకయ రాజవంశమునకు కళంకము తెచ్చు ఓస్తే! నీవు విషమును ప్రింగి చావు. లేక రాతితో తల బ్రద్ధలుకొట్టుకో లేక భూమిపై పడి దార్లు. కాని నాకు చెడుచేయు నీ కౌర వచనముల నెన్నడు అంగీకరింపను. అని పలికి ధశరథుడు మూర్ఖుల్లెను. రాత్రంతా అదేవిధముగ గడచినది.

ఇంతలో సూర్యోదయ మైనది. వేలాది శ్రీ పురుషులు, బాల వృద్ధులు, యువతీయువకులు ఆనందోత్సాహములతో రాజ్యాభిషేకమును చూచుటక్క రాజద్వారమువైపుగ పోవుచుండిరి. మహర్షి వశిష్ఠుడు తన శిష్యబృందముతో వచ్చి మంత్రి సుమంత్రునితో 'యజ్ఞారంభమునకు సమయమైనది. కనుక మేము వచ్చినట్లుగ మహారాజుకు తెలుపు'మని చెప్పేను. సుమంత్రుడు రాజభవనమునకు వచ్చి మహారాజును స్తుతింపసాగేను. ఆ స్తుతివాక్యములను విన్న దశరథుడు దుఃఖము నాపుకొనజాలక పోవుచుండగ్కైయా యిట్లనెను. ఓ సుమంత్ర! మహారాజు రాత్రంతా అభిషేక ఆనందముతో నిద్రింపనందున ఆలసటతో యిప్పుడు నిద్రించుచున్నారు. నీవు వెంటనే వెళ్ళి శ్రీరాముని పిలుచుకొనిరా అనెను. సుమంత్రుడు రథమునెక్కి ప్రజలతో క్రిక్కిరిసి యున్న రాజమార్గము గుండా శ్రీరాముని నివాస భవనమునకు వెళ్ళి - కైయాతో సహా మహారాజు మీముఖులను చూడగోరుచున్నారు. కనుక వెంటనే మీరచ్చటకు వెళ్ళుడు అనెను. సీతాదేవి అంగీకారమును తీసుకొని లక్ష్మణునితో ఉత్తమ స్వర్ణభచిత రథముపై పిత్ర దర్శనమునకై బయలుదేరెను. మార్గమధ్యలో ప్రసన్నచిత్తముతో కూడిన తన శ్రేయోభిలాపులను చూచుచు, వారి ఆశీర్వాదములను పొందుచు, ప్రజల శుభాశీస్సులతో సంతోషించుచు శ్రీరాముడు మహారాజు అంతఃపురమునకు చేరెను. కాని అచ్చట దశరథ మహారాజు దీనవదనముతో కైయాతో కూర్చుండెను. ఆయన ముఖము పాలిపోయినది. ముందుగ శ్రీరాముడు దశరథునకు పాదాభివందన మొనర్చి తదుపరికైయాకు ప్రణామ మొనర్చేను. శ్రీరాముని చూచి దుఃఖముతో మహారాజు కేవలము 'రామ' అని మాత్రము అనగలిగి తరువాత మాటలాడ లేకపోయెను. తండ్రిగారి దశను చూచి తల్లికైయాతో నాన్నగారికి అనారోగ్యముగ నున్నదా? లేక నావల్ల ఏమైన అపరాధము జరిగినదా? అని ఆడుగగా కైయా యిట్లనెను : మహారాజునకు విచారమేమియును లేదు. నీ విషయములో తన మనస్సులోని మాటను నీతో చెప్పుటకు సంకోచించుచున్నారు. ఉచితమైనా అనుచితమైనా మహారాజు ఆజ్ఞను పాలించునని నాకు మాటిచ్చినచో అంతా చెప్పుదును అనిన తల్లి మాటలకు శ్రీరాముడిట్లనెను.

శ్లో॥ అహం ధిజ్ నార్థసే దేవీ వక్తుం మామీదృశం వచః ।
అహం హి వచనాద్రాజ్ఞః పతేయమపి పావకే ॥
భక్తయే యం విషం తీక్ష్ణం మజ్జైయమపి చార్షవే ।
తద్బ్రూహి వచనం దేవి రాజ్ఞో యదభి కాంక్షితమ్ ॥

(వ.ర. అయోధ్య. 18-29,30)

దేవీ! అట్లనవలదు. మీరట్లనుట మంచిదికాదు. మహారాజు ఆజ్ఞాపించినచో నేను అగ్నిలో దూకుట్కెనను సిద్ధముగ నున్నాను. విషమును త్రాగుట్కెనను సిద్ధముగ నున్నాను. సముద్రములో దూకుట్కెనను తయారుగ నున్నాను. కనుక మహారాజు కోరికను నాకు తెలియజేయుము అని తిరస్కారముతో అనిన శ్రీరామునితో కైకేయా యిట్లనెను. పూర్వము దేవాసుర సంగ్రామములో నేను మీ తండ్రి ప్రాణములను రక్షించితిని. అప్యుడాయన సంతోషించి నాకు రెండు వరము లిచ్ఛుటకు ప్రతిజ్ఞ చేసిరి. ఇప్యుడు నే నావరములలో మొదటిదానితో భరతునకు రాజ్యాభిషేకమును కోరితిని. రెండవదానితో నీవు 14 సం॥లు అరణ్యవాసమును చేయవలయునని కోరితిని. నీవు సత్యవాక్పరిపాలకుడవైనచో పట్టాభిషేకము వదలి జటలు మృగచర్యము లను ధరించి 14 సంవత్సరములు దండకారణ్యములో నివసింపుమనెను. ఇంతటి కరిన వచనములను వినియు 'న వివ్యధే రామః' శ్రీరాముడు కొంచెమైనను దుఃఖితుడు కాలేదు. ఆయనిట్లు చెప్పేను. మంచిది నేను మహారాజు ఆజ్ఞను పాలించుటకై అట్లే చేయుదును. కాని తండ్రి గారు నాతో మాట్లాడరేమి? అని -

శ్లో॥ అహం హి సీతాం రాజ్యంచ ప్రాణానిష్టైన ధనాని చ ।
హృష్ణో భ్రాత్రే స్వయం దద్యం భరతాయ ప్రచోదితః ॥

(వ.ర. అయోధ్య . 19-7)

మీ ఆదేశానుసారము నేను సాదరుడు భరతుని కొరకు రాజ్యమే కాదు, సీతను, నాప్రాణములను, కోరికలను, ధనమును, అన్నింటినీ సంతోషముగ త్యజింతును. మహారాజు ఆజ్ఞ నేదైనా నేను పాటించెదను. అనిన శ్రీరాముని వచనములను విన్న కైకేయా ఎంతో సంతోషముతో రామ! నీవు వెంటనే

వనములకు బయలుదేరుటకు సిద్ధమగుము. నీవు వెళ్లనంతవరకు మహారాజు స్వానముగాని, భోజనముగాని చేయరు అనెను. కైకేయా మాటలను విన్న మహారాజు అయ్యా! అని తిరిగి మూర్ఖిల్లి మంచముపైకి ఒరిగిపోయెను. కైకేయా రాముని త్వరగా అరణ్యములకు వెళ్లుమని తొందర చేయసాగినది. నేను మాత కొసల్యతో చెప్పి సీతను సమాధానపరచి ఆలస్యము కాకుండా అరణ్యములకు వెళ్లుచునని చెప్పి మూర్ఖిల్లిన తండ్రికి కైకేయాకి ఆయన పాదాభివందనముచేసి వెళ్లిపోయెను. ఇంతటి విషాదఘుటనతోకూడ శ్రీరాముని ముఖారవిందములో ఎవిధమైన వికారమును కలుగలేదు !

శ్లో॥ న వనం గన్న కామన్య త్వజతశ్చ వనుంధరామ్ ।
సర్వ లోకాతిగస్యేవ లక్ష్మేతే చిత్త విక్రియా ॥

(ప.ర. అయ్యా. 19-33)

భూమండల రాజ్యమును విడిచి వనములకెళ్లుచున్న శ్రీరాముడు యోగీశ్వరునివలె నుండెను. ఆయన మనస్సులో ఎట్టి వికారములు కనబడకుండెను.

(శ్రీరామునకు గారవము గొప్పతనములను చేకూర్చు విషయమేది? తన తండ్రిమాట నంగికరించి వనములకు పోవుటవలన గొప్పవానిగ తలంతుమా? ఆదర్శ రాజగుటవలనననా? ఆదర్శ పుత్రుడగుట వలననా? ఆదర్శ సౌదరుడగుటవలననా? ఆదర్శపతి యగుటవలననా? ఆదర్శ మిత్రుడగుట వలననా? ఇవేమీయు కారణము కావని నా అభిప్రాయము. ఆయన కీర్తికి కారణము మరొకటి. రఘువంశ పరంపర యిట్లుండెడిరి -

శ్లో॥ శ్రైవేభ్యస్త విద్యానాం యోవనే విషయైషిణామ్ ।

వార్థకే మునివృత్తినాం యోగీనాస్తే తనుత్వజామ్ ॥ (రఘువంశము 1-8)

రఘువంశీయులు బాల్యములో సమస్త విద్యలను అభ్యసించు చుండిరి. యువావస్థలో గృహస్థాశ్రమమున ప్రవేశించి సాంసారిక భోగము లనుభవించు చుండిరి. వృద్ధావ్యములో వానప్రస్థమును స్వీకరించి చివరకు యోగాభ్యాసముతో తమ శరీరములను విడుచుచుండిరి.

మర్యాదా పురుషాత్మముడైన రాముడిందులకు వ్యతిరేకము -

శ్లో॥ పుత్ర సంక్రాంత లక్ష్మీకైర్యద్ వృథ్యేక్యాకుభిర్మతమ్ ।
ధృతం బాల్యే తదార్యేణ పుణ్యమారణ్యక ప్రతమ్ ॥

(ఉత్తర రామ చరిత 1-12)

పుత్రునకు రాజ్యాలక్ష్మీ నప్పగించి ఇక్యాకురాజులు వృథ్యావస్థలో వానప్రస్తుతమును స్వీకరించుచుండిరి. శ్రీరాముడా పవిత్ర ప్రతమును యోవనావస్థలోనే స్వీకరించెను. సుఖముల కొరకు ఉరకలు వేయుచుండు యోవన జీవనములోనే ప్రసన్నముగ వనములకు వెళ్లుట వలన శ్రీరామునకు అత్యంత గౌరవమును కలిగించినది. శ్రీరాముదు వనములకు వెళ్లినను ఆయన ముఖమందలముపై విషాదచ్ఛాయ లేమాతము లేకుండెను. అప్పటి స్థితినిగూర్చి మహానాటకము 3-22లో దశరథ మహారాజు చక్కగా యిట్లు చెప్పేను.

శ్లో॥ ఆహాతస్యాభిషేకాయ విస్మష్టస్య వనాయచ ।

న మయా లక్షీతస్తస్య స్వల్పేచ్యోకార విభ్రమః ॥

రాజ్యాభిషేకమున కని కబురంపి వనములకు పంపితిని. ఐనా శ్రీరామును ముఖముపై కొంతైనా తేదాను చూడలేదు.

దీనినే శ్రీ తులసీదాసు కూడా యిట్లు ప్రాణెను -

ప్రసన్నతాం యా న గతాభిషేకస్తథా న మమ్మే వనవాస దుఃఖతః ।

(మానస. అయోధ్యా.)

రాజ్యాభిషేక వార్తను విన్న సమయమున ఆయన ముఖమందలముపై ఎటువంటి సంతోషముగాని లేకుండెను. అట్టే వనవాస దుఃఖముతో ఆయన ముఖముపై విషాదరేఖలూ లేకుండెను.

హర్షశోకములలో, సుఖ దుఃఖములలో, మానాపమానములలో సమానముగ (ఒకే రకము) నుండుట యనునది మహాపురుషుల లక్షణము. ఒకానొక కవి దీనినెంతో సుందరముగ చెప్పేను. చూడుడు -

శ్లో॥ ఉదయే సవితా రక్తే రక్తశ్శాస్తమయే తథా ।

సంపత్తే చ విపత్తే చ మహామేక రూపతా ॥

ఉదయించు సూర్యుడు అస్తమించు సూర్యుడును ఎత్తుగానే యుండును. అదేవిధముగ సంపదలలోను ఆపదలలోను మహాపురుషులు

ఒకే రకముగ నుందురు. (సంపదలు కలుగునపుడు సంతోషింపరు. అట్టె ఆపదలు వచ్చినసు దుఃఖింపరు అని భావము.)

కౌసల్యాను ఉదార్థుట :

రాజగృహమునుండి తిన్నగా శ్రీరాముడు మాత కౌసల్య గృహమున కెళ్లును.

శ్లో॥ సాక్షామవసనా హృష్ణే నిత్యం ప్రతపరాయణ ।

అగ్నింజుహోతిస్నే తదా మంత్ర వత్సుత మంగలా ॥

(వ.ర. అయ్యా. 20-15)

ఆ సమయమున కౌసల్యాదేవి పట్టువస్తుమును ధరించి మంగళాచరణముతో పాటు మంత్రముల నుచ్ఛరించుచు (హావనమును) అగ్నిహతమును చేయుచుండెను. యజ్ఞమును సమాప్త మొనర్చి కౌసల్యాదేవి శ్రీరాముని వద్దకు వచ్చినది. తనను కౌగిలించిన పుత్రుని ఆలింగన మొనర్చి శిరస్సును ముద్దాడెను. తల్లి కూర్చోనుటకు ఆసనము నిచ్చి తినుటకు మిరాయి నివ్యగా శ్రీరాము దత్యంత నమ్రతతో - అమ్మా! తండ్రి గారు నన్ను వనమునకు రాజుగ చేసిరి. నేను దండకారణ్యమున కెళ్లుచున్నాను. నీ ఆజ్ఞకొరకు వచ్చితి ననగా ఏన్న కౌసల్య మూర్ఖుల్లి పదిపోయినది. శ్రీరాము డామెకు దైర్యము చెప్పుట కెంత ప్రయత్నించినను ఆమె శోకమును మానలేదు. తనబిడ్డ తనకు దూరమగుట ఆమెకిష్టము లేదు. రాముడు వనములకేగిన తరువాత క్షేత్రాలు ఆజ్ఞానుసారము తాను నడుచుకొనవలసి వచ్చునను భయముకూడా ఆమెకు కలిగినది. రాముని వియోగము ననుభవించుటకంటే గొడ్రాలుగ నుండుటే మంచిదిగ ఆమెకు తోచినది.

తల్లి కౌసల్యాయైక్క దీనస్థితిని చూచిన లక్ష్ముదామెతో యిట్లనెను. 'అమ్మా! స్త్రీకి లోబది మహారాజు ఆజ్ఞాపించినంత మాత్రమున అన్నగారు అరణ్యముల కెళ్లుట నాకు బాగుగా కనబడుటలేదు. వృద్ధుడైనందున ఆయన బుధ్మిభ్రమించినది. అందువలన ఆయన ఆజ్ఞను పాలింపనవసరము లేదు. తన శత్రువులకు కూడ ప్రియమైన అన్నగారీ విధముగ వనముల కెందులకెళ్లుపలయును. ? బాల (అల్ప) బుధ్మిగల రాజు మాటలను లెఖ్ష

చేయవలనిన అవసరమేలేదు. అని, తరువాత శ్రీరాముని వైపు తిరిగి మిరంగికరిస్తే మహారాజును, అయోధ్యావాసులను, భరతుని, అందరిని చంపుదును. మీ పట్టాభిషేకమున కడ్డతగులు రాజుల నందరిని చంపుదును. నా భుజములు శరీరమున కలంకారముగ గాని, నా ధనస్సు శృంగారమున కాభరణముగ గాని కాదు. నాయి వస్తువులు, ఆయుధములన్నియు శతువుల మదమణచుటకు, తండ్రి ధర్మాధర్ముల వివేక శూన్యాడైనచో ఆయననుకూడ వధింపవలయును' అని తిరిగి కొసల్యాదేవితో నిట్లనెను.

**శ్లో॥ దీప్తమగ్ని మరణ్యం వా యది రామః ప్రవేష్యతి ।
ప్రవిష్టం తత్త మాం దేవిత్యం పూర్వమవధారయ ॥**

(వా.రా. అయోధ్య. 21-17)

ఓ దేవి! శ్రీరామునిపై నాకెంత ప్రేమనిన : ఆయన మందుచున్న అగ్నిలో దూకినా, వనముల కెళ్లినా ఎచ్చటున్నను అచ్చట ఆయనకండి ముందుగ నన్నే చూచెదవు. అని వీరత్వముతో పలికిన లక్ష్మణుని మాటలను విన్న కొసల్యాదేవి రాముని అరణ్యములకు పోవలదని అద్భుగింపసాగినది. ఆమె రామునితో ఓ ధర్మజ్ఞుడు! నీవు ధర్మము నాచరింపదలచినచో యిచ్చటనే యుండి నాకు సేవలౌనర్యాచుండుము. తల్లిసేవకు మించిన ఉత్తమ ధర్మ మేమున్నది? మరియు -

**శ్లో॥ యదైవ రాజు పూజ్యాప్తే గౌరవేణ తథాహ్యహమ్ ।
త్వాం నాహమనుజానామి న గంతవ్య మితో వనమ్ ॥** (25)

మహారాజు నీకెట్లు పూజింపదగినవాడో అట్లేనేనును నీకు పూజ్యరాలను. నేను నిన్ను వనమున కెళ్లట కనుమతింపను. అని ఆదేశించిన తల్లితో శ్రీరాము డిట్లనెను.

**శ్లో॥ నాస్తి శక్తిః పితుర్యక్యం సమతిక్రమితుం మమ ।
ప్రసాదయే త్వాం శిరసా గన్తు మిచ్చామ్యహం వనమ్ ॥** (30)

ఓ దేవి! తండ్రిగారి ఆజ్ఞను ఉల్లంఘించునంతటి శక్తి నాలో లేదు. కనుక నేను మీకు ప్రణామమొనర్చి మిమ్ములను సంతోషపరచి మీ యనుమతితోనే వనముల కెళ్గోరుచున్నాను. అని లక్ష్మణునితో నిట్లనెను.

లక్ష్మణ! నీకు నాపైగల ప్రేమానురాగముల నెరుగుదును. నీ బల పరాక్రమములు కూడ నాకు తెలియును. కానీ నీవన్న మాటలు ధర్మానుకూలమైనవి కావు.

శ్లో॥ ధర్మహి పరమో లోకే ధర్మే సత్యంప్రతిష్ఠితమ్ ।

ధర్మ సంశ్రితమేతచ్చ పితుర్యచన ముత్తమమ్ ॥ (41)

లోకమున సర్వశ్రేష్ఠమైనది ధర్మము. ధర్మములోనే సత్యము స్థాపింప బడి యున్నది. ధర్మానుకూల మైనందున తల్లిఆజ్ఞకండె తండ్రి ఆజ్ఞ శ్రేష్ఠమైనది. నేను తండ్రిగారి యాజ్ఞనుల్లంఘింపలేను. సౌదర! నీవు కూడ శాస్త్రాకధర్మము ననుసరించు బుద్ధినిః త్యాగధర్మములను ఆశ్రయింపుము. అని మరల తల్లితో నిట్టనెను. అమ్మా! కైకేయా మహారాజును మోసగించి అత్యంత దుఃఖితుని చేసినది. నేనుకూడ ఆయనను వదలి పనముల కెళ్ళుచున్నాను. నీవు కూడ నాతో వనములకు వచ్చిన మహారాజు జీవింపరు. వనముల కెళ్ళవద్దని నీవిచ్చు ఆదేశము -

శ్లో॥ మయా చైవ భవత్యా చకర్తవ్యం వచనం పితుః ।

రాజా భర్తా గురుః శ్రేష్ఠః సర్వేషామీశ్వరః ప్రభుః ॥

(వ.రా. అయోధ్య . 24-16)

ఓ దేవీ! నేను, నీవు తండ్రిగారి ఆజ్ఞను తప్పక వినవలయును. ఏలయన మహారాజు మీకు పతి. నాకు గురువు, తండ్రి. అందరినీ పాలించి పోషించు యజమాని రాజు. అని చివరకు పాతివ్రత్య మహాత్మమును గూర్చి శ్రీరాము డిట్లు చెప్పేను -

శ్లో॥ జీవన్యా హి ప్రియా భర్తా దైవతం ప్రభురేవ చ ।

భవత్యా మమ చైవాద్య రాజా ప్రభవతి ప్రభుః ॥

ప్రతోపవాస నిరతా యా నారీ ప్రరమోత్తమా ।

భర్తారం నానువర్తేత సా తు పాపగతి ర్మచేత్ ॥

భర్తుః శుష్పాయా నారీలభతే స్వర్గ ముత్తమమ్ ।

అపి యా నిర్వమస్కారా నివృత్తా దేవహజనాత్ ।

శుష్పాషామేవ కుర్మీత భర్తుః ప్రియహాతే రతా ।

ఏషః ధర్యః పురా నృష్టో లోకే వేదే త్రుతః స్వుతః ॥

(వా.రా. అయోధ్య. 24-21, 26, 27, 28)

1. శ్రీ జీవించియున్నంత కాలము తన పతినే దైవముగ ప్రభువుగ తలంపవలయును. అందువలన యిప్పుడు మీకు నాకు స్వామి - పాలకుడు - మహారాజే.

2. ప్రతముల నాచరించి పతిసేవ చేయని శ్రీ పాపి యగును.

3. శ్రీ దేవీ - దేవతలను పూజింపనప్పటికిని తనపతిని సేవించిన స్వర్గము (విశేష సుఖము) లభించును.

4. శ్రీ లెల్లప్పుడు పతిసేవ లోనర్చుచుండవలయును. ఆయన సుఖము కొరకే యత్పొంచు చుండవలయును. ఇదే శ్రీలకు ప్రాచీన లోకాచారము. వేదములు స్వుతులు మున్నగువాని కనుకూలము.

శ్రీరాము దీవిధముగ నచ్చజైప్పిన తరువాత తల్లి శోకమును ఏది ఆచమన మొనర్చి - సన్మానములో పయనించు నిన్ను నేనాపలేను. నీవు సజ్జనుల మార్గము ననునరింపుము. దైర్యముతో నియమబద్ధముగ పాటించుచున్న ధర్మమే నిన్ను రక్షించును. పరమాత్మ నిన్ను రక్షించుగాక! విశ్వామిత్రులవారోసగిన శస్త్రాప్తములు నిన్ను రక్షించుగాక! పుత్ర! నీ యిష్టము వచ్చినచోటికివెళ్లు. కాని తగినసమయములో నిన్ను చూచునట్టు చేయుమనెను. సీతా లక్ష్మణులు కూడ వెంట వెళ్లుట :

శుభాశీస్నులను గైకొని తల్లికి ప్రణమిల్లి శ్రీరాముడు సీతాదేవి భవనము వైపుగ బయలుదేరెను. రాముని వనవాసమునుగూర్చి యింకా సీతాదేవికి తెలియదు. ఆమె పట్టాభిషేకమును గూర్చి ఆలోచించుచున్నది. సంధ్యావందనము ముగించి ఆమె శ్రీరాముని రాకకై ఎదురుచూచుచున్నది. ఇంతలో ముడుచుకున్న ముఖముతో ప్రవేశించిన పతి ముఖమును చూచి సీతాదేవి ఏమైనదని యడుగసాగెను. మీషై తెల్లు భత్రమెందుకు లేదు. వింజామరలు ఏసురుటలేదెందులకు? వంధిమాగధులెందుకు స్తోత్రము చేయుటలేదు? మీ వెనుక రాజభటులెందులకు లేదు? రథము గుళ్ళములు కూడ కనబదుటలేదు కారణమేమి? అని ఈవిధముగ ప్రశ్నించుచున్న సీతాదేవికి

తన వనవాస వృత్తాంతమంతా తెలియజేసి ,నేనిప్పుడు 14 సంవత్సరములు వనవాసమున్కె దండకారణ్యమున కెళ్ళుచున్నాను. నీ అనుమతికై వచ్చితినని చెప్పి సీతకుపదేశము చేయుచు - ధర్మమునెరిగిన ఓ జానకీ! నీవు భరతునితో మర్యాదగా వ్యవహరింపవలయును. మహారాజు దశరథునకు మాత కాసల్యకు నిత్యము పరిచర్యలు చేయుచుండవలయును. నా యితర తల్లులకు కూడ నిత్యము వందనము చేయుచుండవలయునని చెప్పుచు -

శ్లో॥ భ్రాతృపుత్ర సమోచాపి ద్రఘ్వవ్యేచ విశేషతః ।

త్వయా భరత శత్రుఘ్నో ప్రాణైః ప్రియతరో మమ ॥

(వ.ర. అయోధ్య. 26-33)

నా ప్రాణప్రియులైన భరత శత్రుఘ్నులను నీ సహాదరులు, బిడ్డలవలె నెంచవలయును. ఓ దేవీ! నిన్నెవరు చెడుగా భావింపనట్లు ప్రవర్తింప వలయునని నా ఉపదేశము. నేనింక వనముల కెళ్ళుచున్నాను అనెను. శ్రీరాముని మాటలను విన్న సీతాదేవి యిట్లనెను. ‘ఓ రామ! నీ మాటలతో నాకు నఫ్యవచ్చుచున్నది. పత్తి అర్ధాంగి యగును. నిన్న వనముల కెళ్ళుమని యాజ్ఞయైనచో నన్నుకూడా వనముల కెళ్ళుమని ఆజ్ఞయైనట్లే.

శ్లో॥ న పితా నాత్మజో న అత్మా న మాతా న సభీ జనః ।

ఇప్పైత్య చ నారీణం పతిరేకో గతిః సదా ॥

యది త్వం ప్రస్తుతో దుర్భం వనమద్యైవ రాఘవ ।

అగ్రతస్తే గమిష్యామి మృద్గు స్తీ కుశకంటకాన్ ॥

శశ్రాషమాణ తేనిత్వం నియతా బ్రహ్మచారిణి ।

సహ రంస్యే త్వయావీర ! వనేమ మధుగన్ధిము ॥

ఫలమూలాశనా నిత్యం భవిష్యామి న సంశయః ।

నతే దుఃఖం కరిష్యామి నివసంతీ సహత్వయా ॥

స్వర్ణేచైవ వినా వాసో భవితా యది రాఘవ !

త్వయా మమ నరవ్యాఘ్రు నాహం తమపి రోచయే ॥

(వ.ర. అయోధ్య. సర్ప - 27-5,6,12,15,20)

స్త్రీలకు ఈ లోకమున, పరలోకములో (రాబోవు జన్మలో) భర్తయే

సర్వస్వము. తండ్రి, సంతానము, సౌదరుడు, బంధువు, తల్లి, మిత్రురాళ్లో ఎవ్వరూ ఆమెకు ఉపయోగపడరు. ఈ రోజే మీరు వనముల కెళ్ళుచున్నచో నేను మీకంటే ముందుండి మీ మార్గములోని ముళ్ళను తొలగించి శుభ్రమొనర్చు చుండును. ఓ పీరుడా! నేను ప్రతినిత్యము నియమపూర్వకముగ చరించుచు కోరికలను ఏది బ్రహ్మచర్య పాలనతో అతిమధురమైన గంథపు సువాసనలను వెదజల్లు వనములలో తిరుగాడుడును. నేను వనములలో దౌరుకు ఫలములను కందమూలాదులను భుజించి మీతో వనములలో నుండును. నావలన మీకెట్టి కష్టములను కలుగనీయను. ఓ రాఘవ! నీవు లేకుండా నేను స్వర్గమున నుండుటకు కూడ యిష్టపడను. అనెను.

సీతాదేవి మాటలను విన్న శ్రీరాముడు వనములలో నుండు తూర జంతువులు, కాళ్ళకు గ్రుచ్ఛుకొను ముళ్ళనుగూర్చి వర్ణించుచు, అచ్చట నేలమీదనే నిద్రింపవలయునని, పండ్లు, దుంపలు తిని యుండవలయునని, నార వస్త్రములు ధరించి యుండవలయునని, వేగముగ దుమ్ము ధూళి చెలరేగుచుండునని, పెద్దపెద్ద కొండచిలువలు తిరుగుచుండునని, ఎలుగుబంట్లు, పురుగులు, ఈగలు, దోషలు నిత్యము బాధించుచుండును కనుక నీవిచ్చటనే యుండుము. వనములకు రావలదనెను. వనమునందలి ఈ దుఃఖములను కష్టములను విన్నతరువాతకూడ సీతాదేవి తన నిశ్చయమును కొంచెమైనను సదలింపక యిట్లనెను.

శ్లో॥ యే త్వయా కీర్తితా దోషా వనే వస్తవ్యతాం ప్రతి ।
గుణానత్యేవ తాన్యైకే తవస్నేహ పురన్మతాన్ ॥

(వా.రా. అయోధ్య. 29-2)

ఓ రామ! మీరు వనవాసములో చూపిన దోషములన్నింటిని మీ స్నేహశీలము హరించివేయును. ఓ నాథ! పతియే శ్ర్వకి దైవము. నన్న మీతో తీసుకొని వెళ్ళుడు.

శ్లో॥ యది మాం దుఃఖితామేవం వనం నేతుం న చేచ్చసి ।

విష మగ్గిం జలం వాహమాసాస్నేయ మృత్యుకారణత్ ॥

(వా.రా. అయోధ్య. 29-21)

మీరు గనుక నన్న మీతో తీసుకొనిపోనిచో నేను విషమును ఖ్రింగి గాని, అగ్నిలో దూకిగాని, నీటిలో మునిగిగాని, ప్రాణములను విడుతును. అని సీతాదేవి రోదింపసాగినది. ఆమె దుఃఖము, దృఢ నిశ్చయము రాముని హృదయమును కదలించినవి. సీతాదేవిని తనతో వనములకు తీసుకొని వెళ్లుటకు అంగీకరించి వనములకెళ్లుటకు ఏర్పాట్లు చేయమని ఆజ్ఞాపించెను. లక్ష్మణు డోకచోటనుండి సీతారాముల సంభాషణను వినుచుండెను. సీతాదేవిని వనములకు తీసుకువెళ్లుటకు అంగీకరించినపుడు లక్ష్మణుడు శ్రీరాముని చరణములపై ప్రాలి ప్రణామమొనర్చి సీతారాములిరువురితో నిట్లనెను.

శ్లో॥ యది గన్నం కృతా బుద్ధిర్యవం మృగగజాయుతమ్ ।

అహం త్వాను గమిష్యామి వనమగ్రే ధనుర్థరః ॥

(వ.రా. అయోధ్య. 31-3)

మీరు క్రూర మృగములతోను ఏనుగులతోను నిండిన వనములకెళ్లుటకు నిశ్చయించినచో నేను ధనస్సునకు బాణమును సంధించి మీకు ముందు నడిచెదను. అని లక్ష్మణుడు వనములకు వచ్చుటకు సిద్ధమగుట చూచిన శ్రీరాముడతనితో - ఓ లక్ష్మణ! నీవు నాకు స్నేహితుడవు, ధర్మ పరిపాలకుడవు, హరుదవు, ఎల్లప్యాడు సన్మార్గమున నడచువాడవు, నా ప్రాణములతో సమానమైన ప్రియుడవు, చిన్న తమ్ముడవు. నీతో వనములకు పోవుటవలన నా కన్నివిధముల సుఖమే కలుగును. కాని నీవును నాతో వచ్చిన మాత కొసల్య, సుమిత్రల నెవరుచూచెదరు? కనుక నీ విక్రుదేయిండి తల్లిదండ్రులకు సేవచేయుము. ఈవిధముగ చేయుటవలన కేవలము నీకు నామైగల భక్తి ప్రకటమగుటోక నీకు పుణ్యముకూడ లభించును. అనగా లక్ష్మణుడు సౌదర్యుడు భరతుడు మాత కొసల్య, సుమిత్రలను చూచుచుండును. అతడు అందుకు అంగీకరింపనిచో నేనతనిని చంపివేయుదును. దానిలో సందేహము లేదు. ‘కురుష్య మామనుచరమ్’ (అయో. 31-24) మీ అనుచరునిగ వచ్చుట కాజ్ఞాపించుడు. మీ కృపవలన నేను కృతార్థుడనై మీకుపయోగింతును.

శ్లో॥ అహరిష్యామి తే నిత్యం మూలానిచ ఘలానిచ ।

వన్యాని యాని చాన్యాని స్వాహర్షాణి తపస్యవామ్ ॥ (వ.రా. అయోధ్య. 31-26)

నేను మీకొరకు కందమూలాదులు ఫలములు; తపస్యలు భుజించు - వనములలో లభించు ఆకుకూరలు శాకాదులు యితర వస్తువులు నిత్యము తెచ్చుచుందును. అని ప్రేమతో పలికిన తమ్ముని మాటలను విన్న రాముడు లక్ష్మణునికూడ తనతో తీసుకొని పోవుట కంగీకరించి తన తల్లి, బంధు మిత్రుల నుండి ఆజ్ఞను తీసుకొని అప్రతిష్టములను తీసుకొని రమ్ముని లక్ష్మణుని పంపగా అతడన్నియు తీసుకొని శ్రీరాముని సమీపించెను.

తండ్రి అంతిమ దర్శనము :

శ్రీరాముడు సీతాదేవి తమ దివ్య అభరణములను, రత్నములను, గోవులను, ఏనుగులను, గుట్టములు, రథములను బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చేను. పరిచారకులకు ధనము నిచ్చేను. అప్రతిష్టములను ధరించి వనములకెళ్ళుటకు ముందుగ శ్రీరాముడు సీత, లక్ష్మణులతో సహ తన తండ్రికి తల్లులకు నమస్కరించుట కొరకు వెళ్ళేను. శ్రీరాముడు కనబడిన చోటెల్ల ప్రజలు హ, హ కారములు చేయుచుండిరి. కొందరు దశరథుని నిందించుచుండ మరికొందరు కైకేయాని తూలనాదుచుండిరి. లోకుల పలురకముల మాటలు వినుచు రాముడు రాజమహాలు చేరుకొనగా అచ్చుట సుమంత్రుడు కనబడెను. రాముడతనితో తాను తండ్రిగారి దర్శనమున్నకై వేచియున్నట్లు తెలుపగా ఆయన మహారాజు వద్దకు పోయి చూడగా మహారాజు కలతచెంది భయభీతుడై యుండెను. సుమంత్రుడు రాజున కథివాదముచేసి తదుపరి చేతులు జోడించి భయముతో - మహారాజా ! పురుషసింహుడైన శ్రీరాముడు తన సర్వధనమును బ్రాహ్మణులకు, పేదలకు పంచియచ్చి బంధుమిత్రుల వద్ద సెలవు తీసుకొని మీ దర్శనమున్నకై యిచ్చుటకు వచ్చియున్నారు. మిమ్ములను దర్శించి వనములకెళ్ళుదురు. కనుక వారికి దర్శనమిందు. అనిన సుమంత్రునితో మహారాజు తన రాణులందరిని పిలువుమనెను. వారందరూ వచ్చిన తరువాత శ్రీరాముని తనవద్దకు పిలిపించెను. సీతాదేవి, లక్ష్మణులతో కలిసి తనవద్దకు వచ్చుచున్న శ్రీరామునిచూచి తనగుండెలకు హత్తుకొనుటకై వేగముగ ముందుకు పోబోయి నేలపై కొరిగి స్పృతితప్పి పడిపోయెను. అదిచూచి రాణులు గొల్లున రోదింపసాగిరి. శ్రీరామ లక్ష్మణు లిరువురు పరుగున వెళ్ళి తండ్రిని భుజములపై

కెత్తుకొని మంచముపై కూర్చుండబెట్టిరి. మహారాజు తెలివిలోనికి రాగా శ్రీరాముడు చేతులుజోడించి - మహారాజా! మీరు మాకు యజమానులు. నేను దండకారణ్యమునకు వెళ్లుచున్నాను. సీతాలక్ష్ములులు కూడ నాతో వచ్చట కనుమతినిందు. విచారింపక మాకు శలవిందు - అనెను. ఈ మాటలను విన్న మహారాజు తన పుత్రునివైపు కృపాదృష్టితో చూచి యిట్లనెను-శే॥ అపం రాఘవ కైకేయ్య వరదానేన మోహితః ।

అయోధ్యాయం త్వమేవాద్య భవ రాజు నిగృహ్య మామ్ ॥

(వ.రా. అయోధ్య. 34-26)

ఓ రామ! వరదానముద్వారా నన్న కైకేయి మోసగించినది. నన్న కారాగారమున నుంచి బలవంతముగ నీవు అయోధ్యకు రాజువుకమ్మ. అనిన తండ్రి మాటలకు శ్రీరాముడు చేతులు జోడించి - మహారాజా! మీరు చిరకాలమువరకు అయోధ్యను పరిపాలింపుడు. నాకు రాజ్యమును పాలించు కోరికలేదు. అట్లే మిమ్ములను అసత్యవాదిగచేయజాలను. నేను సంతోషముతో 14 సంవత్సరములు వనవాసము గడిపి తదుపరి తిరిగివచ్చి మీ పాదములను స్పృశించును. అనగా సత్యపాశమునకు బంధియైన మహారాజు శ్రీరామునితో ఓ రామ ఈ లోకమునందలి ఏశక్తి నిన్న తొలగింపజాలనంతగ నీ మనస్సు సత్యధర్మముతో ముడిపడియున్నది వెళ్లు. నీకు శుభమగు గాక! నా ప్రతిజ్ఞను సత్యమైనదిగచేయుటకే నీవింత దారుణమైన దుఃఖమును సహించుచున్నావు. కాని నీయనా నిన్న అరణ్యముల కంపుట నా కిష్టములేదు. అనిన తండ్రి మాటలకు శ్రీరాముడు మహారాజ! ఈ రాజ్యము ధనధాన్యములు, నాకివ్యదలచిన సంపద లన్మింటిని భరతున కిచ్చివేయుడు. నాకు రాజ్యము, మరేయతరసుఖములును వలదు. ప్రతిజ్ఞాభంగము చేసిరను అపవాదునుండి నేను మిమ్ములను రక్కించి సత్యవాదిగ సిద్ధము చేయగోరుచున్నాను. మీరు దేవతా స్వరూపులు, నేను మీముందు సత్యమును చెప్పుచున్నాను. ఇంక ఒక్కుక్కణము కూడ యిచ్చట నేను ఆగజాలను. 14 సంవత్సరములు పూర్తికాగానే నేను తిరిగి వచ్చేదను. మీరు నా గురించి దుఃఖింపకు దనెను. దుఃఖముతో మహారాజు శ్రీరాముని హృదయమున కత్తుకొని మూర్ఖులైను.

రాణులు శోకింపనాగిరి. సుమంత్రుడుకూడ మూర్ఖీల్లటతో రాజుప్రాసాదమంతటా హాహాకారములు చెలరేగినవి.

తెలివి వచ్చిన సుమంత్రుడు కైకేయితో ఓ దేవీ! పతినే వదలిన నీవీలోకమున చేయలేని దుష్టర్యా మేముందును? నీవు నీ భర్తను, వంశమును కూడా నాశనమొనర్చుతలంచుచుంటివా? సరే, నీ పుత్రుడు భరతుడే రాజ్యమును పాలింపనిమ్ము. మేము శ్రీరాముని తోనే పాయెదము. నీ ఈ దుష్టర్యాకు భూమి ఎందులకు బ్రథధలగుట లేదో నాకాశ్చర్యముగ నున్నది. ఇప్పుడైనా సమయమింకా మించిపోలేదు. నీవు శ్రీరామునకు రాజ్యాభిషేకమును జరిపింపుము. మహారాజు దశరథుడు ఇక్కావువంశ పరంపర మర్యాదననుసరించి వనముల కెళ్ళును (వానప్రస్తావమును స్వీకరించును) అని సుమంత్రుడెంత చెప్పినను కైకేయి మారకుండుట చూచిన దశరథుడు - రామునితో చతురంగబలమును పంపుమని సుమంత్రు నాజ్ఞాపించెను. అన్ని రకముల అప్రశస్తాదులు, ధనము, అన్న సామాగ్రి అన్నింటిని శ్రీరామునితో పంపుమనెను. ఈ మాటలు విన్నకైకేయి ముఖము క్రోధముతో ఎర్రబడినది. ఆమె మహారాజు మాటలను విరోధించుచు భరతునకు ధనము, ప్రజలు లేని రాజ్య మవసరము లేదనెను. మీ వంశములో రాజు సగరుడు తన పుత్రుడు అసమంజుని ఏవిధముగ రాజ్యమునుండి తాలగించెనో అదేవిధముగ రాముడుకూడా సేనాదులు లేకుండా వెళ్ళవలయుననెను.

ఈ మాటలు విన్నసిద్ధార్థుడను ప్రధానమంత్రి - ఓ దేవీ! అసమంజునకు శ్రీరామునకు పోలికెక్కుద? అసమంజుడు దుష్టుడు. వాడు రోద్దుపై ఆడుకొను బాలురను సరయూనదిలో పారవేయుచుండెను. కాని శ్రీరాముడటువంటి చెదుకార్యము నేమి చేసెను అనగా కైకేయి సమాధాన మివ్యజాలకపోయినది. అంతట శ్రీరాముడు - మహారాజా! నేను సకల సుఖములను విడిచిపెట్టినపుడు నాకు సిరిసంపదలు, సైన్యముల అవసరమేముందును. మాకు నారవప్రములు, కందమూలములను త్రవ్యకొనుట కొక గునపము కావలయును. అనిన వెంటనే కైకేయి స్వయముగ నారవప్రములను తెచ్చి రామునకిచ్చి ధరింపుమనగా శ్రీరాముడా నారవప్రములను ధరించెను. లక్ష్మణుడును అట్టే చేసెను. కాని నారవప్రములను ధరించుట తెలియని సీత ఆ వప్రములను తీసుకొని సిగ్గుతో

నిలుచుండెను. అవి ధరించుటెట్లని శ్రీరాముని యదుగు చుండగా రాముడప్యాడు పట్టుచీరపై నారవస్త్రమును చుట్టేను. ఇది చూచి అంతఃపురములోని స్త్రీలందరూ రోదింపసాగిరి. మహర్షి వశిష్ఠులవారు ఓసీ కుల కళంకినీ! నీవు మహారాజును మోసగించితివి. సీత వనములకెళ్లదు. రాముని స్థానములో సీత సింహసనము నధిష్ఠించును. సీత వనములకు వెళ్లినచో అయోధ్యావాసులమంతా వనములకు పోవుదుము. భరత శత్రుఘ్నులును మాతోనే వత్తురు. నీవప్యాడీ ప్రజలు లేని అయోధ్యను ఏలవలసి వచ్చును. నీవు సీతను వనవాసమునకు పామ్యుని కోరనపుడు ఆమెను ఉత్తమ వస్తు - ఆభూషణాదులతో వనములకు వెళ్లనిమ్మి. అనెను.

సీత నారవస్త్రములను ధరించుట చూచి అక్కడి వారంత ‘ధిక్త్వాం దశరథమ్’ | దశరథునకు అవమానమనిరి. అంతట మహారాజు దుఃఖముతో క్రుక్కేయతో - రాజభోగ సుఖము లనుభవింపవలసిన సీత నారచీరలు ధరించి వనములకు పోదు అనెను. శ్రీరాముడు మరల తండ్రికి ధైర్యముచెప్పి తల్లి కాసల్యను జాగ్రత్తగా చూచుకొనవలసినదని చెప్పగా ఆపరిస్థితికి దశరథమహారాజు ఎంతో దుఃఖించుచు మధ్యమధ్యలో మూర్ఖుల్లసాగెను. చివరకు అప్రువులు నిండిన కళ్లతో రథమును సీతకు మంచి వస్త్రములు, అభరణములు తీసుకొని రమ్మిని ఆదేశించెను. సీతాదేవి ఉత్తమ వస్త్రములను ధరించినది. కాసల్య ఆమెను హృదయమునకు హత్తుకొని పతివ్రత ధర్మమును గూర్చి బోధించెను. కాసల్య మాటలు విన్న సీత అత్తగారి ఆదేశమును పాలింతునని (చంద్రునిలోని కాంతి చంద్రుని నుండి వేరుకానట్టే నేనును నా ధర్మమును విదువజ్ఞాలననెను.)

వనములకు బయలుదేరుచు తనకొరకు దుఃఖించుట మాని తన తండ్రిగారిని సంరక్షించు కొనవలసినదిగ మరొకసారి శ్రీరాముడు తల్లిని ప్రార్థించెను. తెలిసిగాని తెలియకగాని తానుచేసిన తప్పులను క్రమింపవలయునని తన యిరువురు పినతల్లులను వేడుకొనెను. రామ లక్ష్ము సీతలు మహారాజుకు ప్రదక్షిణ చేసిరి. లక్ష్ముడు కాసల్యకు ప్రణామ మొనర్చిన పిదప తనతల్లి సుమిత్రకు పాదాభివందనము చేయగా, ఆమె -

శ్లో॥ రామం దశరథం విధి మాం విధి జనకాతృజామ్ ।
అయోధ్యామటవీం విధి గచ్చ తాత యథాసుఖమ్ ॥

(వ.ర. అయోధ్య. 4-9)

కుమార ! నీవు యిల్లు విదుచుచున్నట్టంచవలదు. శ్రీరాముని దశరథునితో సమానముగను, జానకిని నాతో సమానముగను, వనములను అయోధ్యతో సమానముగ నెంచుము. వెళ్ళి. సుఖముగ ప్రయాణము చేయుమనెను.

అరణ్యముల కెళ్ళట :

సుమిత్ర ఆదేశించుచుండగా సుమంత్రుడు వచ్చి రథము సిద్ధముగా నున్నది ఎక్కుడనగా ముందుగ నీతాదేవి రథము నెక్కినది. తరువాత అత్తగారిచ్చిన వస్త్రాభరణములు, ఆప్రశస్తములను రథముపై నిదుకొని శ్రీరామ లక్ష్మణు లిరువురు ఎక్కుగా సుమంత్రుడు రథమును నదుపసాగెను. రథము కదలగానే అయోధ్యలో హో హో కారములు చెలరేగినవి. ఆబాల వృద్ధులు, స్త్రీ పురుషులు, యువతీ యువకులు అత్యంత దుఃఖముతో గొల్లున ఏద్దుచు రథమును వెంబడించుచుండిరి. ప్రజలు లక్ష్మణుని సౌభాగ్యమును కొనియాడుచు రథమును నెమ్ముదిగ నదుపుమని విజ్ఞప్తి చేయుచుండిరి. దశరథ మహారాజు - నా ప్రియ పుత్రుని చూచెదనని రాజద్వారమును దాటి కాలినదకన బయలుదేరెను. రాణులందరూ విలపించుచు ఆయనతో బయలుదేరిరి. తమవైపు వచ్చుచున్న తల్లిదండ్రులను చూచి రాముడు రథమును వేగముగ నదుపుమని ఆజ్ఞాపించెను. సుమంత్రుడు రథపు వేగమును పెంచెను. శ్రీరాముడు శిథ్రముగ తిరిగి రావలయుననిన ఆయనను సాగనంపుటకు ఎక్కువదూరము వెళ్ళరాదని మంత్రులు మహారాజునకు నివేదించిరి. దశరథు డచ్చటనే ఆగిపోయి వేగముగ వెళ్ళుచున్న రథమును కనుచూపుమేర వరకు చూచుచు నిలబడి ఏద్దుచు నేలపై పడిపోయెను. కాసల్య ఆయనను రాజబవనమునకు తీసుకెళ్ళినది. రామునితో అపారజన సముదాయము వెంబడించుచుండగ ఆయన వారిని అయోధ్యకు తిరిగి

వెళ్లవలసినదిగ ఎంత చెప్పినను వారు విడువలేదు. వారట్లు వెళ్లుచుండగ శ్రీరాముని ముందుకు పోనివ్యక అడ్డుతగులుతున్నట్లుగ 'తమసానది' కనబడినది. సుమంత్రుడు రథమునాపి గుఱ్ఱములను విడిచి నీరు త్రాగించి స్నానము చేయించి నదిబడ్డున మేత మేయుటకై విడిచెను. సూర్యాస్తమయ మగుటజే అందరూ సంధ్యయొనర్చి తదుపరి లక్ష్మణ, సుమంత్రులు శ్రీరామునకు ప్రకృత్యునుతయారుచేసిరి, సీతారాము లిరువురు నిదురించిన తరువాత లక్ష్మణ సుమంత్రులిరువురు రాత్రంతా శ్రీరాముని గుణగణములను గూర్చి కొనియాడు చుండిరి. ప్రజలింకను నిద్రించుచుండగ ప్రాతఃకాలముననే శ్రీరామచంద్రుడు నిదురలేచి వారిని విడిచి ముందుకు సాగిపోయెను. నిద్రనుండి లేచిన ప్రజలు శ్రీరాముని వెదుకగా కనుపింపనందున వారు హే రామ! అని విలపించుచు అయోధ్యకు తిరిగిపోయిరి.

గుహని కలియుట :

శ్రీరాముడు అనేక గ్రామములు, చిన్నచిన్న నదులు దాటుచు గంగా తటమునకు చేరి ఒక వృక్షము క్రింద గుడారమును వేసుకొనిరి. ఆ ప్రదేశము శృంగవేర పురమందున్నది.

శ్లో॥ తత్ర రాజు గుహోనామ రామస్యాత్మ నమః నభః ।

ఎషాద జాత్యే బలవాన్ స్ఫపతిశ్చేతి విత్రుతః ॥

(వా.రా. అయోధ్యా .5-33)

శ్రీరాముని ప్రాణస్నేహితుడు కొండజాతికి చెందిన చతురంగబలమునకు రాజైన గుహందను పేరుగల రాజు అచ్ఛట పరిపాలించుచుండెను. శ్రీరాముని రాకను గూర్చి సమాచార మందగనే గుహందు తన వృద్ధ మంత్రులతో ఎదురు వచ్చుచుండగా శ్రీరాముడు లక్ష్మణునితో గుహని కలిసెను.

శ్లో॥ తమర్తః నంపరిష్యా గుహో రాఘవ మబ్రావిత్ ।

యథాచయోధ్యా తథేయం తే రామ కిం కరవాణి తే ॥

(వా.రా. అయోధ్యా .50-36)

తాపసి వేషములో నున్న శ్రీరాముని చూచిన గుహ డాయనను అలింగన మొనర్చుకొని దుఃఖముతో నిటనెను. హే రామ! ఈ రాజ్యముకూడా

నీకు అయోధ్యావంటిదే. నేనేమి చేయవలయునో ఆజ్ఞాపింపుడనెను. హౌమహాపో ! మీవంటి అతిధిఎంతో గొప్ప సాభాగ్యము వలననే లభించును. అనితదుపరి అనేకరకముల భోజనపదార్థములను తీసుకొని వచ్చి శ్రీరామునకు స్వాగతమును పలుకుచు ఈ రాజ్యమంతా మీద. మీరు మా పాలకులు. మేము మీ సేవకులము. మీరీరాజ్యమును పాలించుడు. ఈ భక్త్య, చోప్య, పేయ, లేహ్యములైన నాలుగు రకముల అన్నపదార్థములు; మీరు నిదురించుటకు ఉత్తమ శయ్య, గుట్టములకై దానా, గడ్డి మున్నగున వన్నియు యచ్చట సిద్ధముగా నున్నవి. స్వీకరింపుడనెను. గుహలని మాటలు విన్న శ్రీరాము డతనిని ఆలింగన మొనర్చి -

శ్లో॥ కుశచీరాజినధరం ఘలమూలశినం చ మామ్ ,
విధి ప్రాణిహితం ధర్మ తాపనం వనగోచరమ్ ॥

(వ.ర. అయోధ్య. 50-45)

నేను నారచీర మృగచర్యములను ధరింతును. ఫలములు కందమూలములను తిందును. ఏటిలో గుట్టమునకై గడ్డినుంచుము మిగిలిన వస్తువులు నాకక్కరలేదనగా గుహలడ్లే చేసెను. సాయంకాల సంధ్యాపాసన యొనర్చిన తరువాత శ్రీరాముడు విశ్రమించెను. సూర్యోదయము కాగానే గంగానదిని దాటుటకై పదవను సిద్ధము చేయుమని గుహలని ఆదేశించెను. శ్రీరాముడు నావ నెక్కుచుండగా సుమంత్రుడు నాకేమి ఆజ్ఞాయని యదుగగా ఆదరముగా అతని భుజమును తట్టుచు నాకింతవరకే రథము అవసరమైనది. నీవిప్యాదు రథమును తీసుకొని అయోధ్యకు తిరిగివెళ్ళి మహారాజును కనిపెట్టి చూచుచుండుమనెను. కాని సుమంత్రు డండులకు అంగీకరింపకపోగా శ్రీరాముడతనికి నచ్చజెప్పుచు సుమంత్ర! నిన్నెందులకు అయోధ్యకు పంపుచుంటినో వినుమని -

శ్లో॥ నగరీం త్యాం గతం దృష్ట్యా జనని మే యవియసీ !
కైకేయా ప్రత్యయం గచ్ఛదితి రామోవనం గతః ॥

(వ.ర. అయోధ్య. 52-61)

నీవు అయోధ్యకు తిరిగి వెళ్లిన తదుపరి నిన్ను చూచినపుడే మా చిన్నమ్ము కైకెయి రాముడు వనముల కెళ్లేనని విశ్వసించుననగా యిష్టము లేకున్నను సుమంతుడు అయోధ్యకు బయలుదేరెను. శ్రీరాముడు గుహనితో వటవృక్షపు పాలను తెప్పించి తనకు లక్ష్మణునకు జటలను చేయించుకొని గంగానదిని దాటి వనములలో తిరుగసాగెను. మార్గమధ్యలో అనేక స్థలములను దాటుచు గంగా యమునల సంగమస్థానమునకు సమీపమున నున్న మహర్షి భరద్వాజుని ఆశ్రమమునకు చేరుకొనెను. అగ్నిహోత్రము నొనర్చుచున్న బుషినిచూచి ముగ్గురును ప్రణామమొనర్చిరి. భరద్వాజముని వారికి పాద్యమును అర్థమును యిచ్చి సత్కరించి వారికారకు రకరకముల అన్న, రస, ఫల, కందమూలాదులను తెప్పించెను. అతిథ్యమును స్వీకరించిన పీదప శ్రీరాము దాసనముపై కూర్చుండగా భరద్వాజుడు రామునితో - చాలాదినముల తర్వాత నిన్ను మరల ఈ ఆశ్రమములో చూచుచున్నాను. అకారణముగ నీవు వనవాసమునకు బయలుదేరినట్లు వింటిని. గంగా యమునల సంగమస్థానమున నున్న ఈ స్థాన మతి పవిత్రమైనది. రమ్యముగ ఏకాంతముగమన్న యిచ్చటనే నీవిక సుఖముగ నివసింపుమనెను. శ్రీరాముడందులకు ఓ మునివర్య! ఈ స్థానము అయోధ్య నగరమున కతి సమీపముగ నున్నది. కనుక పురవాసులు నన్ను సీతాదేవిని చూచుటకు వచ్చుచుందురు. అందువలన నాకిచ్చట నివసించుట మంచిది కాదనిపించు చున్నది. నామై దయతో మరొక ఏకాంత స్థలమును సూచింపుడనగా బుషి వారిని చిత్రకూట పర్వతముపై కెళ్లవలసినదిగా సూచించిరి. మాటలతో రాత్రికాగా ప్రయాణబడుకితో నున్న శ్రీరాముడు సీతా లక్ష్మణులతో ఆరాత్రి కచటనే గడపెను.

చిత్రకూటముపై నివాసము :

బుషి ఆజ్ఞతో ప్రాతఃకాలమునే శ్రీరాముడు చిత్రకూటము వైపుగ బయలుదేరెను. వారు యమునానదిని దాటి చిత్రకూటమును చేరి అచ్చట మహర్షి వాల్మీకిని దర్శించిరి. మహర్షికి తమ పరిచయమును, తమ రాకకు కారణమును తెల్పి శ్రీరాముడు లక్ష్మణుని ఒక పర్మకుటీరమును నిర్మింపుమని అదేశించెను. కుటీరము తయారు కాగనే వాస్తు శాంతి నొనర్చి గృహప్రవేశమును

చేసెను. పశుపక్ష్యాదులతో నిండి ఘలపుష్టములతో శోభించుచున్న ఆవమున వారానందపూర్వకముగ నివసింపసాగిరి.

ఇప్పుడయోధ్యలో ఏమి జరుగుతున్నదో చూతము. శ్రీరాముడు కనుచూపుమేర దాటినతరువాత గుహలు తన గృహమునకు సుమంత్రుడు అయోధ్యను చేరిరి. ఆయనకు అయోధ్య నగరమంతా శోకసముద్రములో మునిగియున్న ట్లగుపడెను. సుమంత్రుడు నగరద్వారమును ప్రవేశించుటతో దనే వేలాది ప్రజలాయనను చుట్టుముట్టి శ్రీరాము దెక్కుడ యని ప్రశ్నింపసాగిరి. రామలక్కుణులు గంగానదిని దాటి అరణ్యములోనికి వెళ్ళిపోయిరని తనను అయోధ్యకు తిరిగివెళ్ళుమని ఆజ్ఞాపించిరని ఆయన తెలిపెను. ఈ మాటలు విన్న జనసందోహము శోక సముద్రములో మునిగి తమ దుర్భాగ్యమును నిందించుకొనసాగిరి. రథమును వేగముగ నడపించుచు రాజబహవనమునకు చేరి మహారాజుకు ప్రణామమెనర్చి శ్రీరాముని సందేశమును వినిపించెను. రామ లక్కుణులు, సీతాదేవి అరణ్యముల కెళ్ళిన వార్త విని దశరథ మహారాజు హ! రామ ! హ! లక్కుణ! యనుచు ప్రాణములను విడిచెను.

మహారాజు స్వర్గస్థులైన తరువాత అయోధ్య సూర్యుడు లేని ఆకాశమువలె కాంతిరహితమై కనుపింపసాగినది. రాణులు ,ప్రజలంతా శోక సాగరములో మునిగిపోయిరి. మంత్రులు మహారాజు శరీరమును నూనెలో భద్రపరచి రాజ్యసభ నేర్చాటు చేసిరి. రాజ్యసభలో వశిష్ఠుని సమక్కములో మంత్రులు తమతమ భాషణల నొసంగుచు -

శ్లో॥ ఇక్కొఱ మిహదైవ రాజు కశ్చి ద్విధీయతామ్ ।

అరాజకం హి నే రాష్ట్రం న వినాశ మవాప్సుయాత్ ॥

(వ.రా. అయోధ్య. 67-8)

ఈ రోజే ఇక్కొకు వంశమునకు చెందిన పురుషు నెవరినైనా రాజుగా చేయవలయును. రాజులేని కారణముగ మనరాజ్యము నాశనము కారాదు. అరాచకము వలన కలుగు దోషములను గూర్చి చెప్పుచు వారు - రాజు లేకుండ దేశము జీవించి యుండజాలదు. రాజులేని దేశములో శాంతిభద్రతల

వ్యవస్థ క్షీణించిపోవును. సంతానము తల్లిదండ్రుల ఆజ్ఞలను పాలింపరు. పతిపత్ను లొకరివశమున నొకరుండరు. అరాచకదేశములో అనావృష్టివలన వ్యవసాయదారులు పంటలను పండింపజాలరు. దొంగలు, బందిపోట్లు అంతటా రాజ్యము చేయుదురు. శ్రీపురుషులు వ్యభిచరింతురు. యువతులు (శ్రీలు) ఆభరణములు దాల్చి బయటకు పోజాలరు. ప్రజలు ఇండ్లకు తాళములు లేకుండా నిదురింపలేరు. సభ్యత, సంస్కృతులు నష్టమగును. ఆరాచక దేశములోని ప్రజలు ఒకరితోనొకరి కెట్టి సంబంధముండక చేపలవలె ఒకరినొకరు భక్తించెదరు. సత్య ధర్మ శుభ గుణముల వ్యాప్తికి మరియు దుష్టులను శాసించి వారి దుష్టకర్మలను నిరోధించుటకై రాజు అత్యంత అవసరము.

శ్లో॥ రాజు సత్యం చ ధర్మశ్రు రాజు కులవతొం కులమ్ ।
రాజు మాతా పితాచైవ రాజు హితకరో నృణామ్ ॥

(వ.రా. అయోధ్య. 67-35)

రాజే సత్యధర్ములను రక్కించువాడు. రాజే ఉత్తమ ఉచిత ఆచార వ్యవహారములను సంరక్కించువాడు. రాజే ప్రజలకు తల్లి తండ్రి. రాజే ప్రజలకు హితముచేయువాడు కనుక నేడే రాజును నియమింపుడనిరి. ఈ మాటలను విన్న మహర్షివశిష్టుడు విశ్వాసపాత్రులు, శీఘ్రగాములైన దూతలను పిలిచి మీరు భరత శత్రుఘ్నులను వెంటనే తీసుకొని రండు అని పంపేను. కాని మహారాజు మరణవార్త శ్రీరాముని వనవాసములను గూర్చి వారికి ఏమీ చెప్పరాడు. జాగ్రత్త! ఆనెను. దూతలద్వారా మహర్షి వశిష్టుని సందేశమును తెలుసుకున్న భరతుడు వెంటనే ఆయోధ్యకు బయలుదేరెను. ఆయోధ్యను సమీపించునపుడతని కా నగరము కళాకాంతులు లేకుండా నిర్మివముగా కనబడినది. ఉద్యానవనములు ఎండిపోయినవి. ఏనుగుల ఫీంకారములు గుత్తముల సకలింపులు వినిపించుటలేదు. ఈవిధమైన ఆరిష్టములతో కూడిన దృశ్యములను చూచుచు వికలమనస్యతో భరతుడు తన తండ్రి గారి భవనమును ప్రవేశించి ఆయనచట కనబడనందున తన తల్లి నివాసమున కెళ్ళెను. కైకేయి ఎంతో సంతోషముతో కేకయదేశ సమాచారముల

నడుగసాగినది. అచ్చటి విషయము లన్నింటినీ, వినిపించిన భరతుడు తండ్రి ఎక్కుడ యని అడిగెను. అప్పుడు కైకేయి దశరథ మహారాజు మృత్యువు శ్రీరామలక్ష్మణులు సీతాదేవీల వనవాసము భరతునకు రాజ్యాభిషేకము మున్నగు విషయము లన్నింటిని గూర్చి వినిపించెను. తల్లిమాటలు విన్నంతనే భరతుడు విలపించుచు నేలపైబడి బిగ్గరగా ఏద్వసాగెను. పుత్ర వియోగముచే కలిగిన శాకముతో దుర్ఘలురాలై కాంతివిహీనవదనముతో నున్న కొసల్య భరతుని ఏద్వావిని అతనివద్దకు బయలుదేరినది. ఇంతలో భరతుడు శత్రుఘ్నునితో కొసల్య నివాసమునకు బయలుదేరెను. దుఃఖముతో నున్న కొసల్యను చూచి సాదరులిరువురు ఆమెను కాగలించుకొని విలపింపసాగిరి. కొసల్యకూడా దుఃఖముతో భరతునితో -

‘ఇదంతే రాజ్యకామస్య రాజ్యం ప్రాప్త మకంటకమ్’.

(వ.ర. అయ్యా. 75-11)

‘భరత! నీకు రాజ్యకాంక్ష యుండెను. నిష్టంటకమైన ఈ రాజ్యమిప్పుడు నీదే’ యనెను. తల్లిమాటలను విన్న భరతుడు అమ్మా! నాకీ విషయము లేవీ తెలియవు. నేను దోషినెట్లగుదును? అని అనేక ప్రమాణములు చేయసాగెను. తల్లికి నమ్మకము కలిగించుటకై అట్లు శపథము చేయుచు దుఃఖముతో నేలపై పడెను. అది చూచిన కొసల్య నాయన! నీవు ధర్మమును తప్పలేదు. నాకు తెలుసు నీవు సత్య ప్రతిజ్ఞ నొనర్చినవాడవు. అని భరతుని తన ఒడిలోనికి తీసుకొని తిరిగి ఏద్వసాగినది. భరతుడును ఏద్వచుండెను. ఈ విధముగా ఆ రాతంత్రా ఏద్వులతో గడచినది.

ప్రాతఃకాలముననే మహార్షి వశమ్మని ఆదేశానుసారము భరతుడు వేదమంత్ర సహితముగసుంగంధద్రవ్యములు ఘృతాహంతులతో సరయూనది తీరమున మహారాజు పార్థివ శరీరమునకు అంత్యేష్టి (దహన) సంస్కారము జరిపెను. కొన్ని రోజుల తరువాత భరతశత్రుఘ్నులు శ్రీరాముని వనవాసమును గూర్చి మాట్లాడుకొనుచుండగా ఉత్తమవస్త్రాభరణములు ధరించి మధ్యర అచ్చటకు వచ్చినది. ద్వారపాలకు లామెను పట్టుకొని శత్రుఘ్నుని వద్దకు తీసుకువచ్చి పాపములన్నింటికి మూలకారణ మిది. మీరీమెను తగినట్లు దండింపుడనెను.

అప్యదు శత్రుఘ్నముడు మన్థరను పట్టుకొని భూమిపై పదవేసి కొట్టసాగెను. శత్రుఘ్నుని క్రోధమును చూచి భరతుడతనితో తమ్ముడా! స్త్రీలను వధించుట మహాపాపము. కనుక వదలిపెట్టు మనెను.

శ్లో॥ ఇమామపి హతాం కుబ్బాం యది జానాతి రాఘవః ।

త్వాం చ మాం చ హి ధర్మాత్మా నాభిభాషిష్యతే ధ్రువమ్ ॥

(వా.రా. అయోధ్య. 78-23)

ఈ దాసీ (మన్థర) మరణవార్త శ్రీరామునకు తెలిసినచో ఆపుణ్యాత్ముడు మనతో మాటమాతమైన మాట్లాడడు. అన్న భరతుని మాట విని శత్రుఘ్నముడు మన్థరను వదలిపెట్టెను. ఇదీ స్త్రీల యెదల భగవాన్ రామునకుగల గౌరవము. అంత్యేష్టిజరిగిన 14వ రోజున రాజ్యసభ సమావేశము జరిగినది. సభ్యులందరూ భరతుని రాజ్యమును పాలింపుమని కోరిరి. ‘మా వంశములో జ్యేష్ఠపుత్రుడే రాజ్య సింహసనము నధిష్ఠించును. శ్రీరాముడు నాకంటే పెద్ద. ఆయనే రాజగును. చతుర్వుల సైన్యముతో నేను వనములకుపాయి అన్నగారైన శ్రీరాముని తిరిగి తీసుకొనివత్తును’ అనిన భరతుని సభలోని వారంతా కొనియాడసాగిరి.

శ్రీరాముని తీసుకు వచ్చుటకై భరతుడు ప్రయత్నించుట :

మరునాడు భరతుడు తన మువ్యరు తల్లులను మంత్రులను ఆనేక మంది పుర ప్రముఖులను తీసుకొని శ్రీరాముని వెదకుటకై బయలు దేరెను. మార్గమధ్యలో గుహలనితో కలసి అతనితోపాటు భరద్వాజుని ఆశ్రమము మీదుగా వారు చిత్రకూట పర్వతము చేరిరి. సేనను ఆశ్రమమునకు చాల దూరముగనే నిలిపి భరతుడు కాలినదకనే శ్రీరాముని కలియుటకు బయలు దేరెను. ఆశ్రమమునకు చేరిన భరతుడు జటాధారియై మృగచర్యమును ధరించిన శ్రీరాముని చూచి మిక్కిలి దుఃఖితుడయ్యెను. భరతుడు శ్రీరాముని పాదములపై పదవలయునని ముందుకు సాగెను. కాని యింతలోనే ‘అర్య’ అను శబ్దము నుచ్చరించి మూర్ఖుతుడై పడిపోయెను. శ్రీరాముడు భరతుని లేపి హృదయమునకు హత్తుకొని తరువాత రాజనీతికి సంబంధించిన సుందరము మనహారమైన ఉపదేశము నిచ్చెను. శ్రీరామునకు భరతుడు తండ్రి గారి

మరణవార్తను తెలుపగా ఆకస్మిక మరణవార్త విని శ్రీరాములక్ష్ములు మిక్కిలి
దుఃఖించిరి. కొంత సమయము తరువాత మహర్షి వశిష్ఠుడు మంత్రులు,
ముగ్గురు రాణులు అచ్ఛటకు వచ్చిరి. భరతుడు వారందరితో శ్రీరామునివద్ద
కూర్చోని చేతులు జోడించి ఇట్లనెను.

శ్లో॥ సాప్న్యుతా మామికా మాతా దత్తం రాజ్యమిదం మమ ।
తద్దదామి తపైవాహం భుజీక్య రాజ్యమకంటకమ్ ॥

(వ. రా. అయోధ్య. 105 - 4)

అన్నా! మహారాజు వరదానముగ నా తల్లికిచ్చిన రాజ్యమును ఆమె
నాకిచ్చినది. ఆ రాజ్యమును నేనిపుడు నీకిచ్చుచున్నాను. మీరీ రాజ్యమును
సుఖముగ అనుభవింపుడు అనిన భరతుని మాటలను విన్న వారంతా బాగుగా
నున్నదనిరి. కాని శ్రీరాముడు - ఓ భరత! మానవుడు తన యిష్టానుసారమేదియు
చేయజాలడు. ఏలయన జీవుడు ఈశ్వరుడు కాదు. కర్మఫలమే జీవాత్మను
నావారకములుగ ఆదించుచుండును. ప్రపంచమందలి పదార్థములన్నియు
నశించును. ఎంత ఉన్నత స్థితిలోనున్న జీవుడైనను వాని పుణ్యము క్రీణించిన
పిదప అధోగతిపాలగును. అనగా ఉన్నతి - పతనము, సంయోగ - వియోగము,
జన్మ-మరణములను వానికి విడదీయరాని సంబంధమున్నది. మన తండ్రి
సత్కర్మలాచరించుచు స్వర్గవాసులైరి. వారికారకు దుఃఖించుట వ్యధము.
నీవు దుఃఖమును విడిచి అయోధ్యకు మరలవెళ్ళి రాచకార్యములను
నిర్వర్తింపుము. నేనును తండ్రిగారి ఆజ్ఞానుసారము నడుచుకుందును. మన
మిరువురము తండ్రిగారి ఆజ్ఞాను పాలింపవలయును” అనెను. మరల
భరతుడు సుదీర్ఘ భాషణతో శ్రీరాముని రాజ్యమును గ్రహింపుమని ప్రార్థింపగా
అయన -

శ్లో॥ పురాభ్రతః పితా నః స మాతరం తే సముద్యహన్ ।
మతామహే సమాత్రోషీ ద్రాజ్య శుల్మ మనుత్తమమ్ ॥

(వ.రా అయోధ్య. 107-3)

పూర్వము తండ్రిగారు మీతల్లి కైకేయాని వివాహమాడునపుడు మీ
పుత్రికకు జన్మించు పుత్రుని రాజుగ చేయుదునని మీ తాతగారితో ప్రతిజ్ఞ చేసిరి.

ఇదిగాక దేవాసుర యుద్ధములో మీతల్లి చేసిన ఉపకారమునకు సంతృప్తి చెందిన తండ్రిగారు ఆమెకు రెండువరము లిచ్చుటకు ప్రతిజ్ఞచేసిరి. మొదటి వరముగ మీతల్లి నీకు రాజ్యమును రెండవ వరముగ నేను వనవాసము చేయుటకును కోరినది. మహారాజు రెండు వరములనిచ్చి తన ప్రతిజ్ఞను పూర్తిచేసిరి. తండ్రిగారిని సత్యవాదిగ చేయుటకై నేను 14 సంవత్సరములు అరణ్యములలో నివసించుట, నీవు రాజ్యాభిషిక్తుడవగుటయే ఉచిత మనెను. ఎంత ఆశ్చర్యము!! ఒక గొప్పరాజ్యమును సాదరులిరువురు మట్టిబెడ్డలవలె ఒకరివద్దకు మరొకరు విసురుచున్నారు. ఎంతటి ఉన్నత ఆదర్శము! ఎంతటి ఉన్నత ఉదాత్తుభావన! ధర్మపాలన ముందు రాజ్యమును తృణముగ నెంచి తుచ్ఛమైనదిగ భావించు ఆవంశము జాతి, దేశము, ధన్యమైనవి.

ఏవిధముగను శ్రీరాముని తిరిగి తీసుకువెళ్ళుటకు భరతుడు సఫలుడు గానపుడు జాబాలి మరియు వశిష్ఠ మహర్షులు శ్రీరామునకు నచ్చజెప్పుటకు ప్రయత్నింపగా వారి యుక్తులను ఎంతో సమర్థవంతముగ ఖండించుచు తాను అయోధ్యకు తిరిగివచ్చుట ఏవిధముగను సమంజసనము కాదనెను. ఎంత ప్రయత్నించినను శ్రీరాముడు అయోధ్యకు తిరిగివచ్చుట కంగికరింపనపుడు భరతుడొకబంగారు పాదరక్కల జతను శ్రీరాముని ముందుంచి దానిపై ఆయన పాదముల నుంచవలసినదిగ శ్రీరాముని ప్రార్థింపగా ఆయన పాదరక్కలను ధరించి తిరిగి వానిని భరతున కిచ్చివేసెను. అప్పుడు భరతుడా పాదరక్కలను ఆదరపూర్వకముగ తీసుకొని హో! మహాబాహో, అయోధ్య రాజుసింహానముపై ఈ పాదరక్కలే ఉంచబడును. నేటినుండి 14 సంవత్సరములు నేను కూడా జటా - నారచీరలు ధరించి కందమూలములను ఘలములను భుజించుచు నీరాక్కు ఎదురుచూచుచు నగరమునకు వెలుపలనే నివసించుచు అచ్చటి నుండియే రాజ్యపాలనము చేయుచుందును. అంతేగాక, -

శ్లో॥ చతుర్షి హి నంపూర్షే వర్షేహని రఘూత్తము ।

నద్రక్యామి యది త్యాంతు ప్రవేక్యామి హతాశనమ్ ॥

(వ.రా. అయోధ్య. 112-25)

14 సంవత్సరములు పూర్తికాగానే మీరు అయోధ్యకు రానిచో నేను

అగ్నిలో ప్రవేశించి భస్యమగుదును. అనగా శ్రీరాము దట్టేనని భరత శత్రుఘ్నులను ఆలింగన మొనర్చుకొని వచ్చిన మంత్రులు ప్రజలను తగినరీతిలో సత్కరించి వారిని పంపివేసెను. భరతుడు పాదుకులను శిరస్సున నిడుకొని అయోధ్యకు మరలెను. దారిలో భరద్వాజ మహార్షి దర్శించి తదుపరి యమునా - గంగా నదులను దాటి శృంగవేరపురము గుండా మహారాజు దశరథుడు, శ్రీరాముడు లేక కాంతివిహినముగ నున్న అయోధ్యానగరమును చేరెను. తమ తల్లులు అయోధ్యకు చేరగానే భరత శత్రుఘ్నులు నందిగ్రామమున నివసించుచు అచ్ఛటినుండి రాచకార్యములను నిర్వహింపసాగిరి.

అయోధ్యవాసులు తిరిగి వెళ్లిన తదుపరి శ్రీరాముడచట నివసించుట ఉచితము కాదని తలంచెను. దానికి కారణములలో ఒకటి అచ్ఛట తన సాదరుడు భరతుడు, తల్లులు వచ్చి కలసినందున వారు మాటిమాటికి గుర్తు వచ్చుచుండుట. రెండవది భరతుని సైన్యము అచ్ఛట ఉండి వెళ్లినందున అచ్ఛటి భూమి, జల, వాయువులు కలుషితములైనవి. అందువలన శ్రీరాముడచటినుండి ఆత్రిముని ఆశ్రమమునకు చేరుకొనెను. అచ్ఛటి బుఱి పత్రి వృద్ధరాలైన అనసూయ సీతాదేవికి పతివ్రతా ధర్మమునుగూర్చి అత్యంత సారగర్భతమైన మనోహర ఉపదేశమును చేసెను. ఒక రాత్రి అచ్ఛట గడపిన తరువాత వారివద్ద సెలవుతీసుకొని ముందుకు సాగిపోయి దండకారణ్యమున ప్రవేశించిరి. అచ్ఛట వారనేక తాపసుల సుందరభరిత ఆశ్రమములను చూచిరి. ఆశ్రమముల వాతావరణము యజ్ఞముయొక్క సుగంధముతోను, వేదాధ్యయన ఫోషతోను నిండియుండెను. లేదులచట నిర్భయముగ చరించుచుండెను. వృక్షములు ఫలభరితములై యున్నవి. దండకారణ్యమున ప్రవేశించిన రామునకు బుములు స్వాగతమొసంగిరి. శ్రీరాముడారాత్రి మునుల ఆతిధ్యమును స్వీకరించి మరునాడు ఫోరారణ్యమున ప్రవేశించెను. దారిలో వారు నరమాంసమును భక్తించు విరాధుడను రాక్షసుని చూచిరి. వాడు క్రోధముతో ప్రశయకాల రుద్రునివలె వారిపై లంఘింపగా రామలక్ష్ములు వెంటనే వానిని అంత మొందించిరి. రామలక్ష్ములు లతనిని భూమిపై పడవేయగా తన పూర్వజన్మకు సంబంధించిన స్నేరణవచ్చి అతడు వారిని మహార్షి శరభంగుని ఆశ్రమమునకు

వెళ్లుడని చెప్పేను. విరాధుని భూమిలో ఖననమొనర్చి శ్రీరాముదు శరభంగుని అశ్రమమువైపుగ బయలుదేరెను.

రాక్షస నంపారమునకై ప్రతిజ్ఞ చేయుట :

ఒకరాత్రి శరభంగుని అశ్రమమున గడపి వారి అతిథ్యమును గ్రహించి మరునాదు వారు శరభంగుదు సూచించినట్టుగ సుతీక్ష్ణాని అశ్రమమునకు బయలుదేరుచుండగా దండకారణ్యము నందలి బుషిమునులందరూ శ్రీరామునివద్దకు వచ్చి ఓ రామ! మీవంటి రాజులుండి కూడా మేము అనాధలవలె మృత్యువాత బడుచున్నాము. నీవు శరణాగత వత్సలుడవు, కనుక మమ్మురక్కింపుము. మీరుతప్ప మమ్మురాక్షసుల బారినుండి రక్కింపగల వారెవరు? అనిన వారి మాటలకు శ్రీరాముదు

శ్లో॥ నైవ మర్థథ మం వక్తు మాజ్ఞాప్తేచహం తపస్యినామ్ ।

కేవలే నాత్మ కార్యేణ ప్రవేష్టవ్యం మయావనమ్ ॥

(వ.ర. ఆరణ్య. 6-22)

మీరు నన్ను ప్రార్థించుట సమంజసముకాదు. నేను తపస్యలైన మీ ఆజ్ఞను పాలించువాడను. మీ కార్యమును నిర్వర్తించుటకే నేను వనమున ప్రవేశించితిని. రాక్షసులందరినీ నాశనము చేయుదుననెను. తులసీదాసు మాటలలో చెప్పవలయుననిన -

నిశి చర హిన కరో మహి, భుజ ఉతాయ పణకీస్తు ।

బుషుల యెదల శ్రీరామునిహృదయములో ఎంతటి ఉదాత్త భావనగ గలదు! బుషుల కభయహస్తమొసంగి శ్రీరాముదు సుతీక్ష్ణాని అశ్రమమునకు చేరెను. అచ్చటకూడ ఒక రాత్రి గడపి దండకారణ్యమునకు బయలుదేరిరి. మార్గమధ్యలో సీతాదేవి శ్రీరామునితో - కామము వలన మూడు వ్యసనములు (దురలవాట్లు) అబ్బాను. 1. అసత్యములాడుట 2. (ఇతర స్త్రీలతో) వ్యధిచరించుట 3. విరోధము లేకుండా ప్రాణులను హింసించుట -

శ్లో॥ ఏధ్యావాక్యం నతే భూతం న భవిష్యతి రాఘవ ।

కుతోఽభిలషణం స్త్రీణం పరేషాం ధర్మనాశనమ్ ॥

తృతీయం యదిదం రౌద్రం పరప్రాణాభి హింసనమ్ ।

నిర్వైరం త్రియతే మోహత్తచృ తే సముపస్థితమ్ ॥

(వ.రా. అరణ్య. 9-5, 9-9)

“ ఓ రాఘవ! మీరెప్పుడును అసత్యమాడలేదు. ఇక్కెవ్వకూడ అదరు. ధర్మబ్రఘ్యులను చేయు పరశ్రీ గమనాభిలాషకూడ మీలో నెన్నడు కలుగలేదు. కాని మూడవదైన - అనగా విరోధము లేకుండా యితరులను వధించు - దోషము మీలో కలుగబోవుచున్నది. మీరు బుటుల సమక్షమున రాక్షసులను చంపుడునని చేసిన ప్రతిజ్ఞవలన నా మనస్సు ఆందోళన చెందుచున్నది. శస్త్రములు దగ్గర ఉండుటవలన ఆపదలు వచ్చిపడుచుండును. ఓ రామ! నేను మీకుపదేశమిచ్చుట లేదు. కాని మీపైగల అత్యంత గారవము స్నేహమువలన మీకీ మాటలు గుర్తుచేయుచున్నాను.” అనిన సీతాదేవి స్నేహపూరిత వాక్యులను ఏన్న శ్రీరాముడిట్లనెను.

ఓ జనకనందినీ! నీవు స్నేహపూర్వకముగ చెప్పిన మాటలు నీ(కొఱ)కే వర్తించును. కానీ నాకు వర్తింపవు. ఏలయన, నీకు తెలుసును -

‘క్షత్రియై ర్థార్యతే చాపో నార్త శబ్దో భవేదితి’। (వ.రా. అరణ్య 10-3)

ఎటువైపునుండియు దుఃఖితుల ఆర్తనాదము వినబడకుండుటకు గాను క్షత్రియులు ధనుస్సును ధరింతురనునది నీకు తెలిసినదే కదా. ఈ దండకారణ్యవాసులు - దుఃఖితులైన తాపసులు తమను రక్షింపగలనని నమ్మినన్నస్వయముగ శరణుకోరిరి. ఈ తాపసులు ఫలపుష్టములను భుజించుచు, ధర్మము ననుష్ణించుచు వనములలో నివసించుచుందురు. ఐనా పీరిని రాక్షసులు బాధించుచుందురు. పీడింపబడి దుఃఖితులైన ఈ బుటులు స్వయముగ తమను రక్షింపవలసినదిగ నన్నుకోరిరి. సత్యము నా జీవనమునకు సదా ప్రియమైన వస్తువు. అందువలన -

శ్లో॥ అప్యహం జీవితం జహ్యం త్యాం వా సీతే సలక్కుణామ్ ।
నతు ప్రతిజ్ఞాం సంత్రుత్య బ్రాహ్మణేభ్యే విశేషతః ॥

(వ.రా. అరణ్య 10-19)

ఇప్పుడీ కార్యములో నేను నా ప్రాణములను త్యజించవలసి వచ్చినను, నిన్ను, లక్ష్మణుని విడువవలసి వచ్చినను సరే, కాని నా ప్రతిజ్ఞను ముఖ్యముగ

బ్రాహ్మణుల సమక్షమున చేసిన నా ప్రతిజ్ఞను మాత్రము త్యజింపజాలను. నీవు స్నేహసాహస్రాహ్మాదయములతో చెప్పిన మాటలకు నేనెంతో సంతసించు చున్నాను. అనెను.

సీతతో ఈ విధముగ పలుకుచు శ్రీరాముడా వనములోని రమణీయ పర్వత శిఖరములను, వనములను, సుందరనదులను చూచి ఆనందించుచు ముందుకు నడువసాగెను. దారిలో వారికొక ఆశ్రమ మండలి కనుపించెను. ఆ ఆశ్రమ మండలిలోని బుషుపులతో కలసి 10సం॥లు సుఖముగ కాలము గడపెను. తరువాత సుతీక్ష్ణని ఆశ్రమమునకు వెళ్ళి అచ్ఛటినుండి అగస్త్యాశ్రమమునకెళ్ళిరి. మహర్షిఫలములు, కందమూలములు, పుష్టిదులతో వారిని ఆదరించి ఒక దివ్య ధనుస్సును, బాణములతో నిండియున్న తూణీరమును, ఒక ఖధ్దమును బహుకరించెను.

గృధరాజు జటాయువుతో కలియుట :

అగస్త్య మహర్షి యిచ్చిన అప్రశప్తములతో బయలుదేరి ఆయన చెప్పినట్టుగా పంచవటికై బయలుదేరిరి. మార్గమధ్యలో శ్రీరామునకొక స్థాలకాయముతో - భయానకమైన గృధరాజు కనబడెను. అతనిని రాక్షసునిగ తలచిన శ్రీరాముడు ‘నివేవరవని’ ప్రశ్నించెను. అప్పుడు శ్లో॥ స తో మధురయా వాచా సామ్యయా ప్రీతయన్నివ ।
ఉవాచ వత్స మాం ఏద్ధి వయస్యం పితురాత్మనః ॥

(వ.ర. అరణ్య. 14-3)

మిక్కిలి సుజనత్వముతో మధురశబ్దములతో శ్రీరాముని ప్రసన్నము చేయుచు ఆ గృధరాజు - ఓ కుమార ! నేను నీ తండ్రి మిత్రుడను అనెను. శ్రీరాముడాయనను తన తండ్రికి స్నేహాతునిగ విని ఆదర సత్కారములతో ఆయన పేరును గోత్రాదులను నడిగెను. అప్పుడు -
శ్లో॥ ఆచచకే ద్విజస్తస్మై కులమాత్మాన మేవ చ ।
జటాయురితి మాం ఏద్ధి శ్యేనీ పుత్ర మరిస్తము ॥

(అరణ్య. 14-5, 14-33)

ఆ బ్రాహ్మణుడు తన నామమును గోత్రమును చెప్పెను. “హా

అరిందమ! నేను శ్యేషీపుత్రుడనగు జాటాయువును. మీకిష్టమున్నచో వనవాసములో మీకు సహాయము చేయుదును” అనెను. శ్రీరాముడు వాని మాటలను విని తన హృదయమునకు హత్తుకొనెను. తదుపరి ప్రణామముచేసి పంచవటికి చేరుకొనెను.

(ఇచ్చట గృధ్రరాజు దశరథ మహారాజు మిత్రునిగ చెప్పబడెను. కనుక గృధ్రమనగా పక్కికాదు. వాల్మీకి మహర్షికూడా జటాయువును ‘ఆర్య’ అను విశేషముతో సంబోధించెను.

సీతాదేవిని రావణుడు అపహరించుకొని పోవుచున్నపుడు ఆమె జటాయువుతో యిట్లునెను. -

‘జటాయో పశ్య మామార్య ప్రీయమణానా మనాథవత్ । ’

అంతేగాక పక్కులకు కులగోత్రము లుందవు కదా ।)

శూర్పుకను దండించుట :

పంచవటిలో లక్ష్ముణ్ణిక పూర్వకుటీరమును నిర్మించి దానిలో అంతా సుఖముగా నివసించుచుండిరి. ఒకనాడు రామలక్ష్ములు కుటీరములో కూర్చుని మాటలాడుకొనుచుండగా శూర్పుభాఖ అచ్ఛటికి వచ్చినది. ఆమె పరమతేజోవంతుడు, కామదేవునితో సమానముగసుందరముగనున్న శ్రీరాముని చూచి ఆయనపై మోహముతో - మీరెవరు, ఈ వనములో ఎందుకున్నారని అడుగసాగెను. శ్రీరాముడు తన పరిచయమును తెలిపి శూర్పుభాతో - నీ పరిచయమును కూడ యిమ్ము. నీవెవరవు? ఎవరి పుత్రికవనెను. నీవు రాక్షసివిగ నాకగుపించుచున్నావనెను. అందుకు శూర్పుభా - నేను రావణుని చెల్లెలను, స్వతంత్రముగ వనములలో తిరుగుచుందును. మీరు నాకు పతి కావలయునని వేదుకొనుచున్నాను. నే నన్నివిధముల మీకు తగినదానను. కురూపీ కులటయైన సీతను, లక్ష్ముని తినివేయుదును. మీరు నాతో సుఖముగ కాలము గదుపుడనెను. శూర్పుభా మాటలకు శ్రీరాముడు మందహసము చేయుచు నిట్లునెను. -

శ్లో॥ కృతదారోస్నై భవతి భార్యేయం దయితామమ !

త్వ ద్విధానం తు నారీణం సుదుఃఖా స సపత్న తొ ॥

అనుజస్యేష మేభాతా శీలవాన్ ప్రియదర్శనః ।
శ్రీమా నకృతదారశ్చ లక్ష్మోనామ వీర్యవాన్ ॥

(వా.రా. అరణ్య. 18-2, 18-3)

ఓ దేవీ! నాకు వివాహమైనది. నాపత్రి నాకతి ప్రియురాలు. ఈమె నీకు సవతి యగుటకూడ నాకు దుఃఖమును కలిగించును. ఆ; నా చిన్నతమ్ముడు లక్ష్మునకు వివాహము కాలేదు. గుణవంతుడు. అందమైనవాడు తేజస్వియైన అతడు నీకు పతియగుటకు యోగ్యుడనెను. అంతట శూర్పణఖ లక్ష్ముని తనను భార్యగా చేసుకొనుమని ప్రార్థించెను. లక్ష్ముడందులకు - నీవు దాసుని భార్యయై ఏమిచేయుదువు? శ్రీరాముడే నీకన్నివిధములా తగినవాడు. నీవాయనవద్దకే వెళ్లుము. నీవు వివాహము చేసుకున్నచో ఆయన సీతను విడిచి నీప్రియుడగును. అనిన లక్ష్ముని పరిహస వాక్యముల నద్దము చేసుకొనని ఆమె తిరిగి రామునివద్దకు వెళ్లి మీరు సీతకారణముగ నన్ను కొంచెమైనను లెక్కచేయుటలేదు. మీరు చూచుండగనే సీతను తినివేయుదు ననుచు సీతవైపు పోవుచుండగ శ్రీరాముడు లక్ష్మునితో యిట్లనెను. -

శ్లో॥ క్రూరై రనార్యేః సామిత్రే పరిహసః కథంచన ।

న కార్యః పశ్య వైదేహం కథంచిత్ సామ్య జీవితామ్ ॥

(వా.రా. అరణ్య. 18-19)

ఓ లక్ష్మణ! ఇటువంటి అసభ్య క్రూరులతో పరిహసము లాదరాదు. ఓ సామ్య. శూర్పణఖయొక్క ఈ క్రూరచేష్టలను చూచి సీత శాంతముగ ఎట్లుండగలదు? నీవీ కులటను వెంటనే కురూపిగ చేయుమన్న మాటలను విన్న లక్ష్ముడు -

శ్లో॥ ఉధ్ఘత్య ఖద్గం చిచ్ఛేద కర్మనాసే మహాబలః । (18-21)

కత్తితో ఆమె ముక్కు చెవులు కోసెను

(శ్లో॥ సజాతా వృత్తమో దండ అనులోమ్యే తు మధ్యమః ।

ప్రతిలోమ్యే వథః పుంసా నార్యః కర్మాదికర్తనమ్ ॥

(యాజ్ఞ వల్యైస్కృతి 2-289)

శూర్పణఖ బ్రాహ్మణ వంశమునకు చెందిన విధవాస్త్ర. బ్రాహ్మణితో

క్షత్రియుని వివాహము అనుచితము శాస్త్రవిరుద్ధము. శార్పుణఖ శాస్త్రవిరుద్ధముగ ప్రతిలోమ వివాహమును కోరినది. న్యాయానుసారము ప్రతిలోమ వివాహమును కొరు పురుషునకు మరణదండనను ప్రైమేనచో ముక్కు, చెవులు కోయవలయునని యాజ్ఞవల్యు స్ఫురి స్ఫురిషుముగ ఆదేశించుచున్నది.)

శార్పుణఖ ఏద్దుచూ తన సాదరుడు ఖరునివద్దకు వెళ్లినది. అతడు తనసాదరి దుస్థితిని చూచి విషయమంతా విని ముందుగ తన వద్దనున్న 14మంది యోధులను శ్రీరాముని వధించిరండని వంపెను. శ్రీరాముడు వారందరిని చంపగా దూషణ, త్రిశిరలతోపాటు 14 వేలమంది రాక్షసులతో శ్రీరామునిపై దండెత్తెను. ఒకవైపు శ్రీరాముడు ఒంటరిగను, మరొకవైపు ఖరదూషణులు 14వేలమంది రాక్షస సైన్యమునకు మధ్య ఘోరయుద్ధము జరిగినది. ముందుగ శ్రీరాముడు దూషణుని, త్రిశిరను పరలోకమున కంపి తదుపరి ఒక ఆగ్నేయాస్తముతో ఖరుని కూడ చంపెను. అకంపనుడను రాక్షసుడు లంకా నగరమునకు పోయి ఏరందరి మరణవార్తను గూర్చి రావణునకు నివేదించెను. ఖరదూషణుల మరణవార్త విన్న రావణుడత్వంత కుపితుడై స్వయముగ వెళ్లి రామలక్ష్ముల నిరువురను వధించుటకు నిశ్చయించెను. అందులకు అకంపనుడు ఓ రాజ! విలువిద్యలో శ్రీరాము డత్వంత నిపుణుడు. అతడు మహాబలశాలి. పరాక్రమవంతుడు. సురలు, అసురలంతా కలిసినా ఆయనను ఓడింపజాలరు. ఆయనను చంపవలయుననిన ఒకే ఉపాయ మున్నది. లోకసుందరియైన ఆయన భార్య సీత రత్నఖచిత ఆభరణములను ధరించి ఆయనతో నున్నది. నీవా మహారణ్యమునకు వెళ్లి ఛల కపటములతో గాని, బల పరాక్రమములతో గాని, ఆమెను ఎత్తుకొని రమ్ము. సీతా వియోగముతో స్వయముగనే శ్రీరాముడు ప్రాణములను త్వజించుననెను.

రావణునకీ ఉపాయము నచ్చినది. మరునాడు మరీచునివద్దకు వెళ్లి అతని సహాయము నద్దించెను. రావణుని మాటలు విన్న మరీచుడు - రావణ! నీకీ తప్పుడు సలహా నిచ్చినదెవరు? శ్రీరాముడు మదించిన ఏనుగు మరియు కలత చెందిన సింహములవంటివాడు. నిద్రించుచున్న ఆ పురుషసింహమును మేల్కొల్పుకుము. లంకకు వెళ్లి నీభార్యలతో సుఖింపుమని నచ్చిచెప్పగా

రావణుడు లంకకు తిరిగిపోయెను. 14వేల రాక్షసులు యుద్ధములో చనిపోవుట చూచిన శూర్పుళభ కూడ లంకకు వచ్చినది. తన సౌదరి కురూపముచూచిన తరువాత శూర్పుళభద్వారా సీతయొక్క సాందర్భమును గూర్చి విన్న రావణుడు మరల మారీచునివద్దకు పోయి - శ్రీరాముడు నా సౌదరి ముక్కుచెపులు కోసి కురూపిగ చేసెను. అందువలన నేను జనస్థానము నుండి అతని భార్యను దొంగిలించి తీసుకురాదలచితిని. నీవు సకల మాయలలో చతురుడవు. “సర్వ మాయా విశారదః” (అరణ్య. 36-15) కనుక నీవు వెండిచుక్కలు గల బంగారు లేడి వేషమును ధరించి రాముని అశ్రమమునకు పోయి సీతవద్ద తిరుగాడుచుండుము. నిన్ను చూచి సీత రాములక్కుణులతో ఆ లేడిని పట్టి తీసుకొనిరమ్మని యడుగును. రాముడు నిన్ను పట్టుకొన వచ్చినపుడు నీవాయనను దూరముగ తీసుకొనిపోయి సరిగా రాముని గొంతుకతో హసీతా! హ లక్కుణ! యని అరువవలయును. నేను సీతను ఎత్తుకువచ్చేద ననెను. మారీచు డెన్నివిధముల నచ్చజెప్పినను వినక రావణుడు దుర్గాహముతో అతనిని చంపుదునని బెదిరింపగా మారీచుడు -

శై॥ రామాదపి చ మర్తవ్యం మర్తవ్యం రావణాదపి ।

ఉభయోర్యది మర్తవ్యం వరం రామో న రావణః ॥

(పానుమన్మాటకం 3-25)

శ్రీరాముని చేతనో రావణుని చేతిలోనో మరణింపవలయును. ఇరువురిలో ఒకరిచేతిలో మరణింపవలసి వచ్చినపుడు రావణునికంటే రాముని చేతిలో మరణించుట శ్రేష్ఠమని తలంచి రావణునితో దండకారణ్యమునకు పోయి మాయలేడి రూపమును ధరించి శ్రీరాముని అశ్రమమున తిరుగాడసాగెను. సీతాదేవి ఆ మృగమును చూచి రాములక్కుణులను పిలిచి ఆ లేడిని చూపగా లక్కుణుడు.

శ్లో॥ తమేవైన మహం మన్యే మారీచం రాక్షసం మృగమ్ ॥

(వా.రా. అరణ్య. 43-4)

మారీచుడను రాక్షసుడు ఈ లేడి రూపమును ధరించినట్లు కనబడు చున్నది. ఓ రాఘవ! ఇటువంటి లేడినెప్పుడు చూడలేదు. కనుక తప్పకుండ

యిది (మాయ) కల్పింపబడినదే. అనగా విని ఆలోచనలో పడిన శ్రీరామునితో సీత యిట్లునెను -

శ్లో॥ ఆర్యపుత్రాభిరామోఽసౌ మృగో హరతి మే మనః ।

అనయైనం మహాబో! క్రీడార్థం నే భవిష్యతి ॥

(వా.రా. అరణ్య. 43-9)

ఆర్యపుత్ర! అత్యంత సుందరముగ నున్న ఈ లేడి నా మనస్సు నెంతగానో ఆకర్షించుచున్నది. హో మహాబో! నీవాలేడిని పట్టుకొని రమ్యు. నేను దానితో ఆచుకుందును. అనిన సీతమాటలకు శ్రీరాముడు లక్ష్ముణునితో - నిజముగ అటువంటి లేడి లభించుట అసంభవము. ఇది మారీచుడే యైనచో నేను తప్పక దీనిని వధింతును. నేను దానిని పట్టుకొనుటకు పోవుచున్నాను. నీవు సీతను కాపాడుచుందుమనెను. తనవైపు వచ్చుచున్న శ్రీరాముని చూచి మరీచుడు మాయామృగరూపములో కొంతతదవు కనబడకుండా దాగుకొనుచు మరికొంత తదవు దగ్గరగా వచ్చుచు గంతులు వేయుచు మరల దూరముగ పారిపోవుచుండెను. అట్లు కనబడనట్లుండి దాగుకొనుచు శ్రీరాముని చాలాదూరము వరకు తీసుకొని పోయెను. అప్పుడు అది లేడికాదని మారీచుడని శ్రీరాముడు నిశ్చయము చేసికొని దానినోక బాణముతో కొట్టగా బాణపుదెబ్బకు మారీచుడు భూమిపై పడి -

శ్లో॥ ప్రియమాణస్తు మారీచో జహో తాం కృతిమాం తనుమ్ ।

(వా.రా. అరణ్య. 44-17)

మారీచుడు మరణించునపుడు తాను ధరించిన కృతిమ లేడి శరీరమును విడిచి హో సీతా! హో లక్ష్ము! అంటూ ప్రాణములు విడిచెను. తనపతి కంఠ స్వరము వంటి స్వరముతో నున్న ఆర్తనాదమును విన్న సీత శ్రీరామునకెదో ఆపద వాటిల్లినదని తలంచి వెంటనే సహాయమునకై లక్ష్ముణుని వెళ్లుమని కోరెను. అది శ్రీరాముని కంఠస్వరము కాదని, శ్రీరాముని యుద్ధములో నెవరు జయింపలేరని అనేక విధముల లక్ష్ముణు సీతకు నచ్చజెప్పినను వినక ఆమె లక్ష్ముని నిందింపసాగినది. వివశుద్ధై లక్ష్ముడపుడు సీతను విడిచి పోవలసి వచ్చినది. లక్ష్ముడటు కొద్దిదూరము వెళ్లగానే చూచి రావణుడు సంన్యాసిరూపమును దాల్చి సీతవద్దకు వచ్చేను. సీతాదేవి అతనిని అణిథిగ

తలంచి శ్రద్ధతో ఆతిథ్యమొసంగెను. తదుపరి సీతాదేవితో రావణుడు నేను లంకాధిపతియైన రావణుడను నిన్ను మోహించితిని. నాతో లంకకు వచ్చి నా పట్టపురాణివై ఆనందముగ లంకారాజ్యము నేలుమనిన రావణుని ఆమె చీదరింపుతో యిట్లునెను -

శ్లో॥ త్వం పునర్జంబూకః సింహం మామిచ్ఛసి సుదుర్భామ్ ।

(వ.రా. అరణ్య. 47-37)

నక్కతో సమానమైన నీవు దుర్భమై సింహసదృశయైన నన్ను పొంద గోరుదువా? గుర్తుంచుకో. నన్ను పొందాలని ప్రయత్నించినచో నీవు ఆకాశమునకు గాని పాతాళమునకు గాని ఎచ్చటికి పోయినను నిన్నెవరూ రక్కింపజాలరు. ఇట్లుసీత రావణుని చీదరించుచు, నిరసించుచుండగనే అతడామెను పట్టుకొని తన ఆకాశగామియైన విమానములో ఉంచి లంకారాజ్యము వైపుగా బయలు దేరెను.

(రావణునకు గల దశగ్రీవ, దశానన మున్నగు పేర్లను చూచి కొందరు రావణునకు పదితలలున్నవందురు. ఇది సరికాదు. వేదములో బ్రాహ్మణునకు - ‘దశ శీర్షో దశస్యః’ (అథర్వ 4-6-1) అని చెప్ప బడినది. రావణుడు పులస్త బుషివంశమున జన్మించిన బ్రాహ్మణుడు కనుక మహర్షి వాల్యుకి ప్రాసినది సరియైనదే. అట్లే దశరథుడు, అనగా 10 రథములే కలువాడని గాని, లేక 10 రథముల నౌకసారి నడుపుచుండెడివాడని గాని అర్థము కాదు. సంస్కృతములో సింహమును పంచానన యనికూడ పిలుతురు. అంతమాత్రమున ఏ సింహమునకైనా 5 ముఖములుండునా? రావణునకు ఒకే తల రెండు భుజములే యున్నట్లు అనేక ప్రమాణములు కలవు. ఉదాహరణకు - హనుమంతుడు లంకలో సీతాదేవిని వెదకుచు రావణుని రాజుప్రాసాదమును చూచినపుడు -

శ్లో॥ దదర్ప న కపిస్తన్య బాహూ శయనసంస్థితో ।

మస్తరస్యాస్తరే సుప్తా మహా రుషితావివ ॥

తన్య రాక్షస సింహస్య నిశ్చక్రమా మహముఖాత్ ।

శయనస్య వినిఃశ్యానః పూరయన్నివ తద్గృహమ్ ॥ (సుం. 10-21, 10-24)

క్రోధముతో నున్నిరెండు సర్వములు పర్వతములో నిద్రించు చున్నట్లుగ తన రెండు భుజములను చాపి శయ్యైపై నిద్రించుచున్న రాక్షసరాజు రావణుని హనుమంతుడు చూచెను. నిద్రించుచున్న రాక్షసరాజు మహాముఖము నుండి వెలువదు శ్యాస్తోఅరాజప్రాసాదము నిండుచున్నది. సంస్కృతములో ‘బాహు’ అనగా రెండు భుజములని ‘ముఖాత్’ అనగా ఒక ముఖము=నోటినుండి యని యర్థము.

రావణుడు మాయలమారి కనుక తాను తలచుకున్నపుడెల్ల 10 తలలు 20 భుజములు కృతిమముగ ధరింపగలుగును.)

సీతాదేవి హో రామ! హో లక్ష్మణ! యని విలపించుచు బిగ్గరగా అరచుచు రోదించుచున్నది. కాని ఆమె కరుణాపూరిత అక్రందన వారికి వినబడుట లేదు. మార్ఘమధ్యమున జటాయువు కనబడగా ఆయనతో తనను రక్కింపుమని ప్రార్థింపసాగెను. సీత దుఃఖమును విన్న జటాయువు రావణుని మార్ఘమున కడ్చగనిలచి యుద్ధమునకు తలపడెను. ఇరువురిమధ్య భయంకరమైన యుద్ధము జరిగినది. రావణుడు బలశాలి, అతడు అప్రశప్తములతో కూడి రథముపై నున్నందునను, జటాయువు వృద్ధావస్థలో నుండి అప్రశప్తము లెవ్యయు లేనందునను రావణుడు జటాయువును వక్తవ్యముపై కొట్టి భూమిపైపడవైచి సీతను రథముపై నెక్కించుకొని తిరిగి బయలుదేరెను. సీతాదేవి రావణుని పరుషవచనములతో నిందించుచున్నది. ఆమెదృష్టి ఒక పర్వతశిఖిరముపై నున్న వానరులపై పడినది. వెంటనే ఆమె తన ఆభరణములను కొన్నింటిని తీసి ఒక వస్త్రమునకట్టి ఆవనములో వానరులమధ్య జారపిడిచెను. విలపించుచున్న ఆమెను రావణుడు లంకానగరములోని అశోకవనమున బంధింపగా ఆమె శ్రీరాముని వియోగముతో దుఃఖమయ జీవితమును గడుప సాగెను.

సీతాదేవి నన్యేపించుట :

ఇచ్చట శ్రీరాముడు లేదిని చంపి ఆశ్రమమువైపుగ వచ్చుచుండగా ఆయనకు లక్ష్మణు దెదురయ్యెను. అతనిని చూచిన శ్రీరామునకు సీత విషయములో చాలాశోకము కలిగెను. సీతను చూడవలయునను కోరికతో

ఆశ్రమమునకు శీఘ్రముగ చేరిన ఆయనకు కుటీరము ఖాళీగా కనబడినది. సీతాదేవి పర్ణశాలలో కనబడనందున అటునిటు పరుగిదుచు సీతాదేవిని వెదుకసాగెను. ఎచ్చటా సీతాదేవి కనబడనందున బిగ్గరగా రోదించుచు వృక్షముల నడుగసాగెను -

శ్లో॥ అపి కచ్చిత్త్వయా దృష్టా సా కదంబప్రియా ప్రియా । (వా.రా. అరణ్య 60-12)

ఓ! కదంబవృక్షమా! నా ప్రియురాలు సీతాదేవిని చూచితివా? ఇట్లే బిల్వ వృక్షమును, అర్జునవృక్షమును, అశోకవృక్షమును, తాళ (తాటి) వృక్షమును ప్రశ్నింపసాగెను? వృక్షములనే గాక వనమునందలి పశువులను అడుగసాగెను.-

శ్లో॥ అథవా మృగశావాక్షిం మృగజానాసి మైథిలీమ్ । +

(వా.రా. అరణ్య 60-23)

(+ శ్రీరాముని భగవంతుని అవతారముగ తలంచువారు పైశ్లోకములను గూర్చి ఆలోచింపుడు. భగవంతునకు రావణుడు సీత నపహరించుకుపోయినట్లు తెలియదా? శ్రీరాముడు భగవంతుడు (సృష్టికర్త) కాదు. మహర్షి వార్యకి ఆయనకు మహామానవునిగనే వర్ణించెను.)

ఓ హరిణమా! సీవు హరిణలోచనియైన (లేడి కన్నులవంటి కన్నులు గల) సీతను చూచితివా? అనుచు ఇట్లు అరణ్యములో వెదకి వెదకి ఆశ్రమమునకు తిరిగివచ్చిన శ్రీరాముడు సీతజూడ దొరకనందున విచారసముద్రములో మునిగియుండెను. లక్ష్మణుడు అన్నగారి నోదార్ఘుచు ఉత్సాహము కలుగజేయుచుండెను. లక్ష్మణుడు అన్నగారి నోదార్ఘుచు ఉత్సాహము కలుగజేయుచుండెను. వారిరువురు కొండల - గుహలలో, పర్వత-లోయలలో, నదీ-సరోవరములలో సీతాదేవిని వెదుకసాగిరి. ఇట్లు అన్వేషించుచున్న వారికి రక్తసిక్తమై విశాలకాయుడైన ఒకవ్యక్తి కనబడెను. సమీపమునకు వెళ్ళిచూడగా జటాయువని తెలిసినది. జటాయువు సీతనపహరించిన రావణునితో తానుచేసిన యుద్ధమునుగూర్చి సంపూర్ణ వృత్తాంతమును చెప్పి ప్రాణములు త్యజించెను. శోకతప్పులైన సాదరులిరువురు ఆ గృధ్రరాజునకు అంత్యేష్టి సంస్కారము జరిపి తదుపరి సీతను వెదకుచు దక్కిణదిశగా ముందుకు సాగిరి. కొంతదూరము ముందుకు వెళ్గా

విశాలకాయుదైన కబంధరాక్షసు దగుపడెను. అతడు వారిరువురను పట్టుకొనెను.

శ్రీరామ లక్ష్మణులు వాని భుజములను ఖండించి పరలోకమున కంపిరి. ఆ రాక్షసుడు చనిపోవుచు సుగ్రీవునితో స్నేహము చేయవలసినదిగ శ్రీరామునకు సలహా నోసంగి అతని నివాసమునకు దారి చూపెను. రాజకుమారు లిరువు కబంధుడు చెప్పిన మార్గమున ముందుకు సాగిపోయిరి. దారిలో వారు పంపాసరోవరమునకు పశ్చిమ ఒడ్డుననున్న సుందరమైన శబరి ఆశ్రమమునకు చేరుకొనిరి. తన ఆశ్రమమునకు వచ్చిన సోదరులను అర్థాయిపాద్య ఆచమనాదులతో సత్కరించి కందమూల ఘలాదులను వారిముందుంచెను.
 శ్లో || మయి తు వివిధం వన్యం సంచితం పురుషర్భాభః ।
 తనార్థే పురుషవ్యాఘ్రు పంపాయాస్తీర సంభవమ్ ॥ +

(వ.రా. అరణ్య. 74-17)

(+ ఇచ్చట ఒక విషయమును గుర్తుంచుకొనవలయును. లోకమున చాలామంది శబరి శ్రీరామునకు ఎంగిలిచేసిన పండ్లు తినుట కిచ్చినట్లుగ చెప్పుచుందురు. కాని పై శ్లోకములో నెచ్చటను అట్లు లేదు. గోస్వామి తులసీదాసు కూడా ఎంగిలిపండ్లు శ్రీరాముడు తిన్నట్లుగ ఎచ్చటను వ్రాయలేదు. కనుక ఈ మాట మీథ్యయే.)

‘ఓ పురుషోత్తమా! మీకొరకై నేను పంపా సరోవరమునకు సమీపమున నున్న వనమునుండి రకరకముల కందమూల ఘలాదులను సేకరించి యుంచితిని’ అనిన శబరిమాత ఆతిథ్యమును గ్రహించిన పిదప శ్రీరామ లక్ష్మణులు సుగ్రీవుని కలియుటకై త్వరత్వరగా పంపానది దాటి బుష్యమూక పర్వతముపైకి వెళ్లిరి.

సుగ్రీవునితో మైత్రి :

ఎనుగు నడకను పోలిన మందగమనముతో ధనుర్వాణములు, ఖద్దము, అస్త్రశస్త్రములను ధరించిన శ్రీరామ లక్ష్మణులను చూచి వానరరాజు భయభీతుడై తన మంత్రి హనుమంతుని రహస్యముగ సమాచారమును కనుగొని రమ్యని పంపెను. హనుమంతుడు సంన్యాసి రూపమును ధరించి వారివద్దకు వచ్చి -

మృథుమథురమైన వాక్యులతో - మీరెవరు? ఈ అరణ్యమున కెందుకు వచ్చిరి? జటానారచీర లెందుకు ధరించిరి? తాపస వేషమును ధరించిన మీరు ధనుర్వాణముల నెందుకు ధరించియున్నారని అడిగెను. తన పరిచమును తెలుపుచు నేను ధర్మాత్ముడైన సుగ్రీవుని మంత్రిని ఆయన నన్ను మీవద్దకు పంపెను. నేను బుష్యమూక పర్వతము నుండి వచ్చితిని. మీతో వారు మైత్రిని కోరుచున్నారనెను -

హనుమంతుని మాటలను విన్న శ్రీరాముడు ప్రసన్నుడై లక్ష్మణునితో -
శ్లో॥ నాన్యగ్రేద వినీతస్య నా యజుర్వేద ధారిణః ।
నా సామవేద విదుషః శక్యమేవం ప్రభాషితుమ్ ॥
మానం వ్యాకరణం కృత్ప్రమనేన బహుధాత్రుతమ్ ।
బహు వ్యాహరతా తేన న కించిదప శబ్దితమ్ ॥

(పా.రా. కిష్ణంద 3-28, 3-29)

బుగ్ యజుస్సామవేదములలో విద్యాంసుడు కానివాడు ఈవిధముగ భాషణ చేయజాలడు. ఈయన వ్యాకరణమును గురుముఖముద్వారా చదిని యుందుట తథ్యము. ఏలయన యింతసేపు ప్రసంగములో ఈయన నోటినుండి ఒక్క శబ్దముకూడా అశుద్ధము వెలువడలేదు. ఇంతేగాక మాట్లాడుచున్నపుడు ఈయన ముఖము, నేత్రము, లలాటము (నుదురు) నొసలు యితర శరీరావయము లెవ్యియు వికృతము కాలేదు. ఓ లక్ష్మణ! యిటువంటి దూత గల రాజుతో కార్యము నిశ్చయముగ జరుగును. ఇందులో సందేహమేమియు లేదనెను. (శ్రీరామునిచే యివ్యబడిన ఈ ప్రమాణముండగా వేదవేదాంగ విదుడైన హనుమంతుని కోతియని ఎవరనగలరు? వేద, వ్యాకరణములను చదువు కోతి నెవరైనా యింతవరకూ చూచితిరా? హనుమాన్, సుగ్రీవాడులు తోకలున్న కోతులుకారు. వారు వానరజాతితో సంబంధమును కలిగియుండెది వారు. అనేక చోట్ల సుగ్రీవాడులకు ‘మనుష్య’ మరియు ‘ఆర్య’ అను విశేషణముల ప్రయోగమువలనను వారు కోతులుకారని తెలియుచున్నది. రామాయణములోని కొందరు వ్యక్తులకు ప్రయోగింపబడిన మర్గటము, కపి, హరి మున్నగు శబ్దములను చూచి వారిని కోతులనుకొనుటకు అవకాశమున్నది.

కాని అంతమాత్రమున వారిని కోతులుగ ఎంచుటకు వీలుకాదు. చరకసంహితలో అగ్నివేశను వహ్నివేశ అని, తులసీదాసు శత్రుఘ్నుని రిపుసూదన్ అని ప్రాసిరి. వాలిసుగ్రీవునితో యుద్ధమునకు వెళ్లునపుడు తార వాలి కొరకు ‘స్వస్యయనము’ (శుభాశంసనము=శుభకామన) చేసెను. అందువలన హనుమంతుడు మున్నగు వారు కోతులు కారని సృష్టమగుచున్నది.)

శ్రీరాముడట్లనగానే లక్ష్మణుడు హనుమంతునితో - మేము సుగ్రీవునితో మైత్రికోరకే ఈ పర్వతము నథిరోహించుచున్నాము అనెను అంతట హనుమంతుడు శ్రీరామ లక్ష్మణులను సుగ్రీవునివద్దకు తీసుకువెళ్లి వారిని పరిచయమొనర్చుచు - ఈ రాజకుమారు లిరువురు మీతో మైత్రిచేయుటకై యచ్చటకు వచ్చిరనగా - విన్న సుగ్రీవుడు యిట్లనెను -
శ్లో॥ రోచతే యది మే సభ్యం బాహంరేష ప్రసారితః ।

గృహ్యతాం పాణినా పాణిర్మాదాబధ్యతాం ధ్రువా ॥ (వ.ర. కి. 5-12)

నాతో స్నేహమొనర్చుట మీకిష్టమున్నచో నాయా చేతిని మీ చేతితో గ్రహించి స్నేహబంధమును కలుపుదు.

శ్లో॥ ఏతత్తు వచనం త్రత్యా సుగ్రీవేన సుభాషితమ్ ।

న ప్రహృష్టమనా హస్తం పీడయమాస పాణినా ॥ (వ.ర. కి. 5-13)

సుగ్రీవుని ఈ సుందరవచనములను విని శ్రీరాముడు సంతోషముతో అతని హస్తమును గ్రహించెను. (హస్తాలింగనము (Shake hand) పాశ్వాత్య సభ్యత వలన ప్రచలితమైనది కాదు. ఇది భారతీయ సంస్కృతి సభ్యతలకు అంగమే. వేదములలో దీని వర్ణన కలదు -

అన్యే అన్యే మను గృభూతి (బు. 7-103-4)

ఇరువురువైదికవిద్యాంసులు పరస్పరము కలుసుకున్నపుడు ప్రసన్నతతో కరచాలనము చేయుచుండిరి.) తరువాత హనుమంతుడు అగ్నిని ప్రజ్యల మొనర్చి యిరువురి మధ్యనుంచగా వారిరువురు దాని చుట్టూ ప్రదక్షిణ మొనర్చిరి. ఈవిధముగ రామ సుగ్రీవుల స్నేహము కుదిరిన తదుపరి మిత్రులిరువురు ఒకరికాకరు తమ దుఃఖములను గూర్చి చెప్పికొనిరి. సీతాపహరణ వృత్తాంతమును విన్న సుగ్రీవుడు వప్రమునచుట్టి సీతాదేవి

జారవిడిచిన ఆభూషణములను శ్రీరాముని ముందుంచెను. ఆ ఆభూషణములను తన గుండెకు హత్తుకొని శ్రీరాముడు రోదింపసాగెను. తదుపరి లక్ష్మణునికిచ్చి చూడుమనెను. వానిని చూచిన లక్ష్మణుడు -

శ్లో॥ నాహం జానామి కేయూరే నాహం జానామి కుండలే -

నూపురే త్వయిజానామి నిత్యం పాదాభివందనాత్ ॥ +

(వా.రా. కి. 6-22)

(+ ఇదీ, వైదిక సంస్కృతియొక్క గౌరవ ఆదర్శములతో కూడిన మహాన్నత చరిత్ర! 14 సంవత్సరముల వనవాసములో ఎప్పుడూ లక్ష్మణుడు కన్నెత్తి సీతను చూడలేదు.)

నేను సీతాదేవి దండకదియాలు కుండలాదుల నెరుగును. నిత్యము పాదాభివందనము చేయుటవలన కాళ్ళ అందెలు మాత్రము ఎరుగుదు ననెను.

వ్యాకుల మనస్సుతో దుఃఖించుచున్న శ్రీరాముని చూచి సుగ్రీవుడు ధైర్యము చెప్పుచు ఓదార్ఘుచు -

శ్లో॥ యే శోకమనువర్తంతే న తేషాం విద్యతే సుఖమ్ ।

తేజశ్చ క్షియతే తేషాం న త్వం శోచితు మర్థని ॥ (వా.రా.కి. 7-12)

“శోకించుచుందు వారెప్పుడు సుఖముగ నుండజాలరు. వారి తేజస్సుక్కిణించుచుందును. కనుక మీరు శోకింపరాదు.” అనిన సుగ్రీవుని మాటలతో శ్రీరాముడు శాంతించెను. మరల సుగ్రీవుని ఆలింగన మొనర్చుకొని, ఓవానరోత్తమా! నేను నీకు చేయవలసిన పనేమిటో నిస్సంకోచముగ చెప్పమనెను.

శ్లో॥ అన్నతం నేక్కపూర్వం మే న చ వక్ష్య కదాచన ।

ఏతత్తే ప్రతిజానామి నత్యైనై చ తే శాపే ॥ (వా.రా. కి. 7-22)

నేనింతరకు అసత్యము పలుకలేదు. ఇకముందు భవిష్యత్తులో కూడ పలుకను. మీ పనిచేయుటకు నేను ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాననెను.

వారి వథ :

అంతటసుగ్రీవుడు తన అన్న వాలి తనభార్య ‘రుమ’ను అపహరించుట, తన రాజ్యము నపహరించుట వంటి విషయములన్నీంటిని అమూలాగ్రముగ

వినిపించెను. రాజధర్మము ననుసరించి వాలిని వధించుట ఉచితమని తలంచి శ్రీరాముడు సుగ్రీవాదులను తీసుకొని కిష్కింధ రాజ్యద్వారము వద్దకు వెళ్గా సుగ్రీవుడు యుద్ధము చేయుటకై వాలిని అహ్వానసూచకముగ భయంకర సింహాదమొనర్చెను. ఆ గర్జనను విన్న వాలి బయటకువచ్చి సుగ్రీవునితో యుద్ధమునకు తలపడెను. సౌదరు లిరువురిమధ్య భయంకర యుద్ధము జరిగినది. వాలిచే పరాజయము నొందిన సుగ్రీవుడు శ్రీరాముడు తనకు సహాయపడుకుండుటను చూచి బుష్యమూక పర్వతమునకు పారిపోగా వాలి రాజభవనములోని తన నివాసమునకు వెళ్ళిపోయెను. శ్రీరాముడు లక్ష్మీణ హనుమంతులతో బుష్యమూక పర్వతముపైకెళ్ళెను. వాలిని చంపకపోవుటకు కారణము తెలుపుచు సుగ్రీవునితో నిట్లునెను.

శ్లో॥ అలంకారేణ వేషేణ ప్రమాణేన గతేన చ ,

త్వం చ సుగ్రీవ వాలీ చ సదృశో స్థః పరస్పరమ్ ॥ (వ.ర.క .12-30)

మీ యిరువురి వస్త్రాభరణములు, ఆకారము, నడక అన్ని ఒకేరకముగ నున్నవి. అందువలననే నేను బాణముతో కొట్టలేదు. (శ్రీరాముని భగవంతుని అవతారముగ చెప్పువారొకసారి ఈ మాటలపై ఆలోచింపుడు. భగవంతునికి సుగ్రీవుడెవరో తెలియదా?)

సుగ్రీవుని గుర్తించుటకై శ్రీరాముడు అతని మెదలో ఒక హారమును వేసి మరల యుద్ధమునకై కిష్కింధకు తీసుకువెళ్ళెను. సుగ్రీవుడు మరల వాలిని యుద్ధమునకు పిలిచెను. వాలి మరల యుద్ధమునకు సిద్ధమయ్యెను. ఇరువురు గర్జించుచు భయంకర యుద్ధమును చేయుచుండిరి. సుగ్రీవుడు అలసిపోయి అతనికి సహాయము అవసరమైనపుడు శ్రీరాముడోక ఆగ్నేయాప్రమును సంధించి వాలి భాతిపై కొట్టగా అతడు నేలకొరిగెను. వెంటనే రాములక్ష్మీణు లిరువురు అతనిని సమీపించిరి. వాలి వారిని కతోర వచనములతో తూలనాది “నీవోక రాజుకుమారుదవు. సంస్కారవంతుడవు. బలవంతుడవు. ప్రతథారివి. రాజున కుండవలసిన గుణములన్నియు నీలోనున్నవి. వేరొకరితో యుద్ధము చేయుచున్ననాపై బాణములను వదలవని నేను తలంచితిని. అందుకే తార వద్దని వారించుచున్నను నేను సుగ్రీవునితో

యుద్ధమునకు తలపడితిని. కాని నీవోక కాషాయ ధర్మధ్వజము నెగుర వేయుచున్న అధర్మాత్ముడవు, పాపివని యిప్పుడర్థమైనదనెను.”

శ్లో॥ సతాం వేషధరం పాపం ప్రచ్ఛన్న మివ పాపకమ్ ।

నాహం త్వామభి జూనామి ధర్మచ్ఛద్మాభి సంపృతమ్ ॥ (వ.ర.కి. 17-22)

నీవేషము మాత్రము సజ్జనునివలె నున్నది. కాని నివుగప్పిన నిప్పువలె కపట ధర్మానుష్టానివి. నేను నీదేశమున గాని, నగరమున గాని ఎటువంటి చెడుపని చేయలేదు. అట్టి సన్మేందుకు చంపితివో నాకర్ధమగుట లేదు. ఇట్టి నీచకర్మ నానర్థిన నీవు సత్పురుషుల ముందు ఏమి సమాధాన మివ్వగలవు? ఓ రాజకుమార! నీవు నాచుట నిలిచి నాతో యుద్ధము చేసినచో నిన్ను యమపురి కంపెడివాడను. నా తరువాత ఈ రాజ్యము సుగ్రీవునకు చెందుట సబంగొని నీవానర్థిన ఈ అనుచిత కార్యమునకు లోకమున కేమి జవాబు చెప్పేదవని ప్రశంచిన వాలితో శ్రీరాముడు ఓ వానర! ధర్మార్థకామములు, లోకవ్యవహారముల నెరుగకయే బాలునివలె నన్ను నిందించుచున్నావు. విను -

శ్లో॥ ఇక్కొణామియం భూమిః స్క్షేలవనకాననా ।

తాం పాలయతి ధర్మాత్మా భరతః సత్యవాగ్స్జుః ॥ (వ.ర. కి. 18-6)

పర్వత వనములతో కూడిన ఈ సమస్త భూమండలము ఇక్కొకు రాజులకు చెందును. సత్యవాది, కపటరహితుడు, సరళ స్వభావముతో ధర్మాత్ముడైన భరతుడు ఈ భూమండలమును పరిపాలించుచున్నాడు. ఆయన అజ్ఞను పాలించుచు మేమీ భూమండలముపై తిరుగుచు ఎవరూ అధర్మ కార్యములను చేయకుండునట్లు చూచుచుందుము.

శ్లో॥ భ్రాతుర్వర్తని భార్యాయం త్వ్యక్త్య ధర్మం సనాతనమ్ ॥

అన్యో త్వం ధరమాణయ్య సుగ్రీవయ్య మహాత్మనః ।

రుమాయం వర్తసే కామాత్ముషాయం పాపకర్కర్కత్ ॥

జీరసీం భగినీం వాపి భార్యాం వాచ్యముజస్య యః ॥

ప్రచరేత నరః కామాత్మన్య దండోవధః స్పృతః ॥

(వ.ర.కి. 18-18, 18-19, 18-22, 18-23)

కామాంధుద్వై నీవు ధర్మము నుల్లంఫుంచితివి. సుగ్రీవుడు జీవించి యుండగనే నీకు పుత్రవధువుతో సమానమైనట్టి ఇతని భార్య‘రుమ’తో నీవు కామాసక్తుద్వైతివి. తన సౌదరి, తన తమ్ముని పత్రుతో కుకర్మనాచరించు వానిని వధించుటే సరియైన దండన యగును. నిన్ను చాటునుండి ఎందులకు చంపితినని యదుగుదువా? ఏను చెప్పేదను. “నిన్నట్లు చంపినందులకు నాకు దుఃఖము గాని, విచారముగాని లేదు. వేటాడువారు వలపన్నే, కపటు వ్యవహారముతోనో, మోసగించో, చాటునుండిగాని, ఎదురగగాని, పరుగిదుచున్న లేక భయములేకుండ నిలిచియున్న మృగములను పట్టుకొనే తీరుదురు.” అనిన శ్రీరాముని మాటలకు వాలి ఎంతో పశ్చాత్తాప పడెను. నిరుత్తరుడై తాను కరిన వచనములతో నిందించినందులకు శ్రీరాముని క్రమాపణ వేదుకొని శ్రీరాముని కార్యసిద్ధికి తోదృగమని సుగ్రీవుని ఆదేశించి తన పాంచ భౌతిక శరీరమును విడిచెను. (కొందరు విమర్శకులు శ్రీరాముడు చెట్టుచాటునుండి వాలిని చంపుట ఆయనకు కళంకముగ చెప్పుచుందురు. కాని రాజనీతి ననుసరించి శ్రీరాముడు చేసినది (సరియైనదే) ఉచితమే. వాలిని చంపుట శ్రీరామున కొక గొప్ప రాజనైతిక విజయము (Political achievement)

వాలి, రావణు లిరువురు మిత్రులు. వారగ్నిసూక్తిగ ఒకరి కొకరు రక్కణ కల్పించుకొని సంధిసూత్రమున బంధింపబడిరి. ఎవరైనా వ్యక్తులు కిమ్మింధ మీదుగ రావణునిపై ఆక్రమణజరిపిన వాలి వారి నాపవలయును. అట్లే లంకనుండి వాలిపై ఎవరైనా ఆక్రమణ జరిపిన రావణుడు వాలికి సహాయ పదవలయునని ఇరువురు ప్రతిజ్ఞ చేసిరి. శ్రీరాముడు రావణునితో యుద్ధము చేసిన వాలి తప్పక శ్రీరామునితో యుద్ధము చేయును. అటువంటప్పుడు రావణునితో కక్కతీర్పుకొనుటకు ముందుగ వాలితోనే యుద్ధమారంభమగును. కనుక సుగ్రీవునితో స్నేహముచేసి ముందుగనే వాలిని వధించుట మంచిదిగ శ్రీరాముడు తలంచెను.

వాలిని చాటునుండి చంపుటలోకూడ శ్రీరాముని దూరదృష్టి అవగత మగుచున్నది. వాలిని యుద్ధమునకు పిలిచినచో రావణునితో యుద్ధమునకు కావలసిన సేనలో కొంతభాగము ముందుగ ఈ యుద్ధముననే సమాప్తమగును.

కనుక శ్రీరాముడు వాలిని బహిరంగ యుద్ధమునకు పిలువక అతని నొక్కనినే మట్టపెట్టేను.

సీతాదేవిని వెంటనే వెదకుటవసరము. వాలితో యుద్ధము చేయుటకు ఎంతకాలము పట్టునో యుద్ధములో నెవరిని విజయలక్ష్మి వరించునో కూడ నిశ్చయముగ చెప్పబాలము. ఇన్ని కారణములవలన శ్రీరాముడు రక్తపాతము జరుగుండ కేవలమొక్క వాలిని చంపి తన మార్గమును సుగమమొనర్చేను. ఇది శ్రీరాముని యుద్ధాన్నితికొక ఉదాహరణ.

మొదటిసారే శ్రీరాముడు వాలిని చంపలేదు. అతనికి ఆలోచించుకొని సుగ్రీవునితో కలిసియుండుట కవకాశము నొసంగెను. కాని దానిని వాలి అంగీకరింపలేదు. రెండవసారి తన గుర్తును తెలిపి సుగ్రీవుడు తన నాశయించెనని పోచ్చరించిననూ వాలి లెక్కచేయక సుగ్రీవుని చంపుటకు దాడిచేసినపుడు శ్రీరాముడు తన మిత్రుని మరణమునుండి రక్కించుటకై అతనిని వధించెను. కనుక వాలిని చాటునుండి చంపుటలో శ్రీరామున కేదోప మంటదు.

అధునిక యుగములో (trenches) గుంతలలో దాగుకొని యుద్ధము చేయుదురు. గొతులలో దాగుకొని భల కపుటములతో మోసగించి శత్రువులను చంపుట ఉచితమగుచో శ్రీరాముడు వాలిని చంపుట అనుచిత మెట్లగును?

మరొక విషయము - వాలి ఆతతాయి. వశిష్ఠ స్వృతి ననుసరించి ఈ క్రిందివారు ఆతతాయిలు.

శ్రీ॥ అగ్నిదో గరదైవ శప్తపాటిర్థనాప హః ।

క్షీత్రదార హరైవ పడేతే హ్యతతాయినః ॥ (వశిష్ఠ స్వృతి 3-19)

అగ్నితో దహనకాండ నానర్పువారు, విషమునిచ్ఛవారు, నిరపరాధులను శప్తముతో హత్యగావించువారు. ఇతరుల ధనమును, పాలమును, స్త్రీలను అపహరించువారు ఈ ఆరుగురు ఆతతాయి లనబడుదురు.

అటువంటి ఆతతాయిలను వధించుటకు మహర్షి మనువు ఆదేశము గలదు -

శ్లో॥ గురుం వా బాలవృద్ధో వా బ్రాహ్మణం వా బహుషుతమ్ ।
అతశాయినమాయా నృం హన్యాదేవావిచారయన్ ॥ (మనుస్సృతి 8-350)

అతశాయి గురువైనను, బాలకుడైనను, వృద్ధుడైనను, విద్యాంసుడైనను
బ్రాహ్మణుడైనను, ముందువెనుక ఆలోచింపకయే చంపవలయును.

వాలి సుగ్రీవుని భార్యనపహరించెను. అందువలన అతడు అతశాయి.
కనుక రామునిచే వధింపబడుట ఉచితమే.

వాలితో ఎదుట నిలబడి యుద్ధము చేయు వ్యక్తిలోని సగము శక్తి
వారికి చేరునని కొందరు చెప్పుచుందురు. అందువలన వాలికి ఎదుటనిలిచి
యుద్ధము చేయు వ్యక్తిని వాలి అవలీలగ ఓడించుచుండెనని చెప్పుచుందురు.
శ్రీరామున కీ విషయము తెలిసినందున వాలిని చాటునుండి చంపెననుమాట
నితాంత మసత్యము. వాల్మీకి రామాయణములో దీనికి ప్రమాణము లేదు.)

వాలికి అంత్యక్రియలు జరిగిన తరువాత సుగ్రీవుడు కిష్కంధ రాజ్య
సుఖముల ననుభవింపసాగెను. శ్రీరాముడు లక్ష్మణునితో ప్రస్తుతముపై
సీతావిరహము ననుభవించుచుండెను. నాలుగు నెలలు గడచినను
రాజభోగములలో మునిగియున్న సుగ్రీవుడు శ్రీరామునికార్యమును మరచెను.
అప్పుడు శ్రీరాముడు లక్ష్మణుని సుగ్రీవుని వద్దకు పంపెను. లక్ష్మణుని చూచిన
సుగ్రీవునకు తన తప్పు గుర్తుకు వచ్చినది. అతడు వానర సైన్యమును
నలుదిశల సీతాదేవి నన్యేషించుటకై పంపెను.

హనుమంతుడు సీతాదేవిని కనుగొనుట :

దక్కిణాదిశగా వెళ్లిన వారిలో హనుమంతుడు, జాంబవంతుడు, సీలుడు,
అంగదుడు, మున్నగు ప్రముఖ వానరులు గలరు. ఏలయనగా సీతను
రావణుడపహరించెను. కనుక సుగ్రీవుడు విశేషముగ హనుమంతుని ఆదిశగా
పంపగా శ్రీరాముడు తన ఉంగరమును కూడ యిచ్చి పంపెను. వారు
సముద్రతీరమును చేరిన తరువాత లంక కెవరు వెళ్లువలయునని ఆలోచింప
సాగిరి. చివరకు జాంబవంతుడు హనుమంతుని సాహసమును పొగదుచు
ఉత్సాహము కలిగింపగా హనుమంతుడు లంకకు వెళ్లుటకు సిద్ధపడెను.
ఆయన మహ్మాచల పర్వతముపై నుండి ఎగురుచు లంకవైపు పయనించెను.

(విద్యాంసులు, విమర్శకులు, మేధావులంతా అనేకసార్లు రామాయణములో ప్రక్కిష్టములు చేయబడినట్లంగీకరించిరి. హనుమంతుడు లంకకు సముద్రములో ఈదుచు పోయివుండవచ్చును. లేదా గాలిలో ఎగురుచు పోయియుండవచ్చును. రామాయణములో రెండు పక్షములకు సంబంధించిన సమాచారమున్నది. ఈదుచు పోయెననుటకు ఈ క్రింది శ్లోకమున్నది. -

శ్లో॥ ఏష పర్వతసంకాళో హనుమాన్మారుతాత్మజః ।

తితీర్షుతి మహావేగః సాగరం మకరాలయమ్ ॥ (వ.రా.సుం.కాం. 1-29)

పర్వతాకారమును గలిగిన హనుమంతుడెంతో వేగముగసముద్రమును ఈదసాగెను. శ్లోకములోని ‘తితీర్షుతి’ శబ్దము ఈదెనని స్పష్టము చేయుచున్నది.

ఈదేవిధముగ యితర వర్ణనలు కూడ కలవు. కానీ హనుమంతుడు తిరిగి వచ్చినపుడు మాత్రము ఎగిరి వచ్చినట్లుగనే వర్ణనగలదు. ఈదుచు వచ్చినట్లుగ లేదు. వెళ్ళినపుడు కూడా ఆకాశ మార్గములో వెళ్ళినట్లు వర్ణనగలదు. -

శ్లో॥ బుషయస్తుష్టవ్యక్తేనం ఘనవమానం విషయసా ॥

(వ.రా.సుం. కాం. 1-85)

ఆకాశ మార్గమున పోవుచున్న హనుమంతుని బుషయలు ప్రశంసించిరి. ఇంకను చూడుదు -

శ్లో॥ జగామ వాయుమార్థే చ గరుత్స్మానివ మారుతః ।

హనుమాన్మేఘ జాలానిప్రకర్మన్మారుతో యథా ॥ (వ.రా.సుం.కాం. 1-178)

వాయుపుత్రుడు హనుమంతుడు ఆకాశమార్గమున గరుడపక్షివలె ఎంతో వేగముగ మేఘములను ఛేదించుకొనుచు వెళ్ళిందును.

తిరిగి వచ్చునప్పటి వర్ణనను చూడుము.

శ్లో॥ హనుమాన్మారుతగతిర్మాహనౌరివ సారరమ్ ।

అపారమపరిత్రాణః పుష్టివే గగనార్థవమ్ ॥ (వ.రా.సుం. కాం. 57-4)

సముద్రములోని నొకవలె హనుమంతుడు వేగముగ పోసాగెను. అపార ఆకాశరూప సాగరములో ఆయన అలసిపోకుండ పోసాగెను. ఈవిధముగ ఎగురుచు తన మిత్రులను చేరినపుడు -

శ్లో॥ నిపపాత మహేంద్రస్య శిఖరే పాదపాకులే । (వా.రా. సుం. కాం. 57-30)

దట్టముగ వృక్షములతో నిండియున్న మహేంద్ర పర్వతము పైకి దూకెను.

హానుమంతుడు ఈదుకొనిపోయినచో ఈదుకొనుచు తిరిగి వచ్చి యుండెడివాడు. కాని ఆకాశమార్గమున తిరిగి వచ్చినట్లుగ వర్ణనకలదు. అయిన ఈదుచు తిరిగి వచ్చియున్నచో మహేంద్ర పర్వతము పైకి ఎక్కుట దిగుట జరుగదు.

ఇచ్చట మరొక విషయమును స్వప్తపరుపవలయును. అదేమన ఎగిరివెళ్లుట యనగా అయిన చేతులు పైకి ఎత్తి పక్కివలె ఎగిరెనని కాదు. 'ఫ్లోవమానం విహాయసా' లేక 'పుష్టవే గగనార్థవమ్' - అనునవి రామాయణములోని (Idioms) శబ్దముల ప్రయోగశైలి. నేడు కూడా ఎవరైనా గొప్పవ్యక్తి ఆకాశయానము (విమానము)లో ఎక్కుడికైనా ప్రయాణము చేసిన సమాచార పత్రికలలో - 'Dr. Radhakrishnan Flew to London' రాధాకృష్ణ విమానములో లండన్ వెళ్లిరి అని ప్రచరింపబడును. కాని ఆంగ్లములో మాత్రము (రాధాకృష్ణ లండన్ కు ఎగిరెను) అను ప్రయోగముండును. ఇదేవిధముగ హానుమంతుడు యానముద్వారానే వెళ్లెను. 'శ్రీ ఎ. ఎన. మెహతా' కూడా హానుమంతుడు 'Monoplane' (ఒకరే ప్రయాణముచేయు) ఆకాశయానము ద్వారానే లంకకు వెళ్లెనని ప్రాసిరి.) శ్రీ హానుమంతుడు ఆకాశమార్గమున లంకవైపు వెళ్లుట చూచిన వానరసమూహము హర్షధ్వనము చేయుచు అయిన రాక్కు తిరిగి చూడసాగిరి. హానుమంతుడు సముద్రమును లంఘించి లంక సౌందర్యమును చూచి ఆనందింపసాగెను.

లంకకు నలువైపులా కందకములు త్రవ్యబడి కందకములు దాటగానే నగరమునకు చుట్టూ కోటగోడ కట్టబడియున్నది. లోపల ఎత్తైన భవనములుండి వానిపై ధ్వజములు - పతాకములు ఎగురుచున్నవి.

బయటి కోటపై మధ్యమధ్యలో శతఫుయులు (ఫిరంగులు) గలవు. అంత సురక్షితముగ నున్న లంకను చూచిన హానుమంతుడు ఇంత కలినమైన దుర్దమును శ్రీరాముడుక్కమణచేసి ఏమి చేయగలుగునని ఆలోచింపసాగెను.

చీకటి పదుచుండగా ఆయన లంకనుచేరి సీతాదేవిని వెదుకసాగెను. రాజభవనములలో ఎక్కుడా సీతాదేవికనబడనందున ఆయన అశోకవనమునకు చేరుకొనెను. అచ్చట ఒక జలాశయము (చెరువు)ను చూచి ఆయన -
శ్లో॥ సంధ్యాకాలమనాః శ్యామా ధృవమేష్యతి జూనకీ ।

వదీంచేమాం శుభజలాం సంధ్యార్థే వరవర్తినీ ॥ (వ.రా. సుం. కాం. 14-49)

ప్రాతః సాయంకాల సమయములలో సంధ్యానొనర్చు సీతాదేవి ఈ నదిలోని స్వచ్ఛజలములో స్నానముచేసి సంధ్యాచేయుటకై తప్పక వచ్చునని నిశ్చయించుకొని ఒక వృక్షముపైకెక్కి కనబడకుండ ఆకులలో దాగుకొనెను. మరునాడు ఉదయమున రావణుడు అచ్చటికి వచ్చి సీతాదేవికి ఆశచూపుచు-
శ్లో॥ భుంక్యే భోగ్యధాకామం పిబ భీరు రమస్యచ ॥ +

(వ.రా. సుం. కాం. 20-23)

(+ Eat, Drink and be merry అనునదీ శ్లోకమునకు అనువాదమే)
ఓ పిరికిదానా! సుఖముగ భోజనపదార్థము లన్నింటిని అనుభవింపుము. మద్యపానము చేసి నాతో రమింపుము. అనిన రావణునితో సీతాదేవి -
శ్లో॥ తృణమన్తరతః కృత్యా ప్రత్యవాచ శుచిస్మితా ।
నివర్తయ మనో మత్తః స్యజనే క్రియతాం మనః ॥

(వ.రా. సుం. కాం. 21-3)

తనకు రావణునకు మధ్యలో గడ్డిపోచనుండి రావణునిచి ఓ రావణ! నీమనస్సు నాపైనుండి మరల్చి నీ భార్యాపై నుంచుమనెను. రావణుడు సీతాదేవి నెన్నో విధములుగ బెదిరించి చివరకు తన రాజభవనమున కెళ్ళిపోయెను. రాక్షసులు సీతాదేవిని భయపెట్టుచు విసిగించుచుండిరి.

సీతాదేవి తనకన్నివైపులనుండి ఆపదకలిగినదని భావించి -
శ్లో॥ ధిగస్తు ఖలు మానుష్యం ధిగస్తు పరవశ్యతామ్ ।

(వ.రా.సుం.కాం 25-20)

మానవజన్మ హీనమైనది. పరాధీనత హీనము. అని చింతించుచున్న సీతాదేవికి ఘైర్యము చెప్పుటకు నిశ్చయించుకొని హనుమంతుడు మానవునివలె సృష్టిషుద్ధవాణితో శ్రీరాముని గుణములను గానముచేయనారంభించెను.

సీతాదేవి ఆ గానమును విని అశ్చర్యముతో యిటునటు చూడసాగినది. తదుపరి హే రామ! హే లక్ష్మణ! అనుచు విలపింపసాగినది. హనుమంతుడు సీతాదేవి ఎదుట నిలచి ఓ దేవి! భయపడకు. నేను శ్రీరాముని బంటును. నాచేరు హనుమంతుడు. మీకు నమ్మకము కొరకు-

శ్లో॥ సువర్ధన్య సువర్ధన్య సువర్ధన్య చ మైథిలి ।

ప్రేషితం రామచంద్రేణ సువర్ధన్యాంగులీయకమ్ ॥ +

(హనుమన్మాటకము 6-15)

(+సంస్కృతభాష సౌందర్య మీవిధముగ నుండును)

ఓ మైథిలి! సుందర వర్ధముగల శ్రీరాముడు, సుందరవర్ధము=రామనామంకిత సువర్ధ=పదిమాషల ఈ స్వర్ధ (అంగుళీకమును) ఉంగరము మీకొరకు పంపెను అనెను. ఉంగరమును చూచిన సీతాదేవికి విశ్వాసము కలిగినది. వెంటనే ఆమె రామలక్ష్మణులను గూర్చి అడిగినది. హనుమంతుడు సీతాపహరణము నుండి సుగ్రీవ మైత్రి వరకు జరిగిన వృత్తాంతమునంతను వినిపించి లంకాపై వెంటనే ఆక్రమణ జరుపుటకు వాగ్దానము చేసి శ్రీరామునకు చూపుటకై ఆమె చూడామణిని గుర్తుగ తీసుకొని తిరుగుముఖమును పట్టెను.

హనుమంతున కప్పుడు బాగుగా ఆకలి వేయుచున్నందున లంకనుండి తిరిగి వెళ్లుటకు ముందుగ రాక్షసులచే రక్కింపబడుచున్న ఒక తోటను సమీపించి దానిలోని ఫలములను తినుచు చెట్టును విరుచుచుండెను. రాక్షసులు కొందరు అడ్డురాగా వారిని యమపురికంపెను. రావణుడు తనపుత్రుడు అక్కయకుమారుని పంపగా అతనిని కూడ చంపెను. చివరకు మేఘునాథుడు హనుమంతుని బ్రహ్మపూశముతో బంధించి రావణుని సభకు తీసుకొనిపోయెను. రావణుడు హనుమంతుని వధించుట కాజ్ఞాపించగా దూతను వధింపరాదని విభీషణుడు అడ్డుతగిలెను. అప్పుడు రావణుడు -

శ్లో॥ కపీనాం కిల లాంగులమిష్టం భవతి భూషణమ్ ।

(వ.రా. సుం. కాం. 53-3)

వానరులకు తోక అత్యంత ప్రియమైన ఆభరణము. ఏని తోకను కాల్యుడనెను. (హనుమంతుడు మున్నగువారు వానరులు కాదని మేము

ముందే చెప్పియుంటిమి. ఈ విషయము బాగుగా తెలసుకొనుటకై ఆచార్యక్రితిమోహనసేన, ఎం.ఎ. గారిచే రచింపబడిన ‘భారతదేశములో జాతి భేదము’ అను ప్రసిద్ధ పుస్తకమునుండి ప్రాయబడిన ఈ విషయము ఎంతో ఉపయోగకరమైనది.

ప్రాచీన ఆర్యులు తమ పరిచయమును ఏదైనా అన్యప్రాణి లేక వృక్షలతాదుల పేర్లతో యిచ్చుచుండిరి. అతి ప్రాచీనకాలము నుండియు వివిధ దేశములలో ఒక విశేషచిహ్నము లేక లాంఛనముతో పరిచయమొనర్చు పద్ధతి (అనవాయితీ) కనబడుచున్నది. సాధారణముగ ఈ చిహ్నము ఏదైనా జంతువునకు చెందినదిగాని, వృక్షలతలకు లేక పుష్పమునకు చెందినదిగానియై యుండును. గుర్తు రూపములో వాడబడు ఆ వస్తువు ఆజాతికి చెందినవారందరి శ్రద్ధసన్మానములకు పాత్రమైనదిగ నుండెడిది. ఆంగ్లములో దీనిని (Totem) టోటమ్ అందురు. బాల్యమున వానరులు, ఎలుగుబంట్లు మనుష్యులుగ వ్యవహారించుట చూచి చాలా ఆశ్చర్యముగ నుండెడిది. పెరిగి పెద్దయిన తరువాత ఇప్పటికీ తమను వానరులు, ఎలుగుబంట్లు వంశములకు చెందినవారుగ చెప్పుకొను వారీ దేశములో నున్నట్లు తెలిసినది. ఈ వ్యవహారమంతా టోటమ్కు చెందినదని తరువాత తెలిసినది.

(భారతదేశమున జాతి భేదము 105వ పేజీ)

ఈ విషయముపై డా॥ శాంతికుమార్ నానూరాం వ్యాన్ మంచి విషయములను సేకరించిరి. విశేషించి తోకనుగూర్చి వర్ణన హనుమంతుని లంకాదహన సందర్భముగనే అధికముగ చేయబడినది. వాలి, సుగ్రీవుడు, అంగదుడు మరియు వానరస్తీలకు తోకలున్నట్లుగ విశేషమైన ప్రమాణమేదియు దొరుకదు. పరిశోధకులు చరిత్రలో తోకగల వ్యక్తులను జాతులను వెదకి తెలుసుకొనిరి. బెంగాలుకు చెందిన కవి మాతృగుప్తను హనుమంతుని అవతారముగ నెంచుచుండిరి. ఆయన తోక పెట్టుకొనుచుండిరి. (దినేష్ చంద్రసేన - బెంగాల్ రామాయణము, పేజీ 52) భారతదేశము నందలి ఒక రాజకుటుంబములో రాజ్యాభిషేకసమయమున తోకను ధరించు ఆనవాయితీ ఉండెడిది. శ్రీ వినాయక దామోదర్ సావర్గుర్ అండమాన్ దీవులలోని

కారాగారములో నున్నపుడు రామాయణముపై రచించిన సంస్కరణములో - అదీపములో తోకపెట్టుకొను ఒక అదిమవాసుల జాతి ఉండెడిదని ప్రాసిరి. (మహారాష్ట్ర భాషలో రచించిన - రామాయణ సమాలోచన) విశాఖపట్టమునకు చెందిన శబరులు తోకను ఆభరణముగ ధరించుచుందురు. (జి. రామదాసు) (రామాయణ కాలమునాటి సమాజము పేజి. 72)

ఈ రచనలవలన వానర జాతులకు విశేషచిహ్నము కోతియని స్ఫుర్తమగుచున్నది. వారి పేర్లమీదనే వారు తమ పేర్లను కూడా నుంచిరి. కోతులకు అన్నిటికంటే తమ తోక అత్యంత ప్రియమైనది. వానర జాతికి చెందిన మనుష్యులు, తయారుచేసిన తోకను ధరించుచుండిరని అది వారికి గెంతుటకు ఎగురుటకు సహాయ పదుచుండెడిదనుట కిదే ఆధారము. ఈతోకకు వారు చాలా గౌరవ మిచ్చుచుండిరి. దాని కవమానము జరిగిన జాతి కవమానము జరిగినట్లుగ భావించుచుండిరి. రావణుడు ఆతోకకు నిప్పంటేంపుడని ఆజ్ఞ యిచ్చేను.)

రావణుని ఆజ్ఞానుసారము హనుమంతుని తోకకు దూదిని చుట్టీ నిప్పిపెట్టిరి. కాని తోక వేరగుటవలన ఆయనకేమి కష్టము కలుగలేదు. దానితో నతడు లంకాపట్టణమున కంతకు నిప్పంటేంచెను. మరొకసారి సీతాదేవిని కలసి అమెకు అభయము నోసంగి ఆయన వాయుయానములో ఎగిరి మహేంద్ర పర్వతమున నున్న తన మిత్రులను కలుసుకొనెను. హనుమంతుని చూచి, సీతాదేవి వార్త విన్న వానరులు ఆనందోత్సాహములతో ఉప్పాంగిరి. సీతాదేవి జాడ తెలుసుకున్న సంతోషమున సుగ్రీవునకు యిష్టమైన మధువనములో మధువును త్రాగి రసభరిత ఘలములను భుజించి శ్రీరాముని కలియుట్కె బయలుదేరిరి. హనుమంతుడు సంపూర్ణ సమాచారమును తెలిపి సీతాదేవిని కలిసినట్లు గుర్తుగ మహాటి సీతాదేవి పంపిన చూడామణిని శ్రీరాముని చేతిలో నుంచెను. ఆ చూడామణిని గుర్తించి హృదయమునకు హత్తుకొని శ్రీరాముడు విలపింపసాగెను. కొంతసేపటికి ధైర్యమును తెచ్చుకొని హనుమంతునకు ధన్యవాదములు తెలిపి లంకపై ఆక్రమణకు సన్నద్ధమై జన-బలముతో లంకవైపుగ బయలుదేరెను.

నీలుడు, గజు, గవయ, గవాక్ష, మహావీర, బుషభ మరియు గంగామాదనులు వానరులను వెంటనిదుకొని మార్గమును వెదకుచు ముందు నదుచుచుండిరి. శ్రీరాములక్కుణులు మహావీరులైన హనుమంతుని అంగదుల భుజములపై కూర్చుని సేనకు మధ్యలో వెళ్ళచుండిరి. కొందరు వానరవీరులు కుడి-ఎదమ వెనుకనుండి సైన్యమును రక్కించుచు నదుచుచుండిరి. కొందరు సేనలను ఉత్సాహపరచుచు పోవుచుండిరి. బుక్క వానర ఎలుగుబంట్లతో కూడిన సైన్యము సంతోషముతో వాయువేగముతో పోవుచు చివరకు సముద్ర తీరమును చేరిరి. సైన్యమునంతా తీరమున నిలిపి సముద్రమును దాటుటకు ఉపాయము నాలోచించుచుండిరి.

విభీషణుడు శరణు వేడుట :

లంకలో హనుమంతుడు చేసిన గందరగోళ స్థితిని చూచి రావణుడు విచారముతో లంకను రక్కించు ఉపాయమునుగూర్చి ఆలోచింపసాగెను. ఈసమస్యపై సభలో రెండుపక్కము లేర్పడినవి. ప్రహస్తుడు, నికుంభుడు, మహాదరుడు, ధూమ్రాక్షుడు, మేఘునాథుడు మున్నగు రాక్షసులు యుద్ధము చేయు పక్కమున నుండిరి. కాని విభీషణుడు యుద్ధమువలన జరుగు రక్తపాతమునకు విరోధించుచుండెను. సీతాదేవిని శ్రీరామున కప్పగించి ఆయనతో సంధి చేసుకొనుమని ఆయన రావణునకు సలహానిచ్చేను. కాని రావణున కది కటువుగ తోచినది. అతడు తమ్ముని దూషణ, చీత్మారములతో అవమానించెను. రావణునితో అవమానము నొందిన విభీషణుడు లక్కుణునితో కూడియున్న శ్రీరామునివద్దకు వచ్చేను. అచ్చట సుగ్రీవాది యితర వానర యుద్ధవీరులను చూచి విభీషణుడు ఉచ్ఛస్వరముతో (ఖిగ్గరగా) నేను రాక్షసరాజు రావణుని చిన తమ్ముడను. నాపేరు విభీషణుడు. నేనేక తర్వయుక్తులతో సీతాదేవిని సగారవముగా శ్రీరామున కప్పగింపమని మా అన్నకు సలహానిచ్చితిని. కాని నామాటల నతడు పెదచెవిని పెట్టెను. అతడు నన్నగారవపరచి కంఠముగ దూషించెను. నేను నా భార్యాపిల్లల నచ్చటనే విడిచి శ్రీరాముని శరణువేడుకొనుటకై వచ్చితిని. శ్రీరామున కీర్తిపయమును తెలుపుడనెను.

విభీషణునకు ఆశ్రయము యివ్వవలయునా? యివ్వరాదా యను

విషయమున కూడా శ్రీరాముని దళములో రెండుపక్కము లేర్చినవి. వనరాజు సుగ్రీవుడు అంగదుడు జాంబవంతుడు మరియు మయందాదులు విభీషణునకు ఆశ్రయమిచ్చటకు వ్యతిరేకతను చూపిరి. కానీ హనుమంతుడు విభీషణుని తమపక్కమున చేర్చుకొనుటకు మాటిచ్చేను. ఇరు పక్కముల అభిప్రాయములను విన్న శ్రీరాము డిట్లునెను -

శ్లో॥ సక్కదేవ ప్రపన్చాయ తవాస్తుతి చ యచతే ।

అభయం సర్వభూతేభ్యే దదామ్యేతద్ ప్రతం మమ ॥

(వా.రా. యు. 18-34)

‘ఎవరైనా ఒక్కసారైనా నా శరణువేడి నేను నీవాడను అనిన నేనతనికి సర్వప్రాణులనుండి భయములేకుండ చేయుదును. ఇది నా ప్రతము’ అని ఓ కపి శ్రేష్ఠ! నీవు విభీషణుని తీసుకొని రమ్య. నేనతని కభయము నొసంగితి ననెను. విభీషణుడు శ్రీరామునివద్దకు రాగా అతనిని హృదయమునకు హత్తుకొనెను.

శ్లో॥ అబ్రవీల్లాక్షుణం ప్రీతః సముద్రాజ్ఞలమానయ ।

తేన చేమం మహాప్రాజ్ఞ మఖిషించ విభీషణం ॥ (వా.రా. యు. 19-25)

సముద్రజలము తెచ్చి దానితో విభీషణుని రాక్షసరాజ్యమునకు రాజుగ అభిషేకము గావింపుమని లక్ష్మణుని ఆదేశింపగా వెంటనే లక్ష్మణుడు విభీషణునకు రాజ్యాభిషేకము చేసెను. విభీషణుడు లంకేశ్వరుడయ్యెను. సుగ్రీవుడు ఏకాంత సమయమున శ్రీరామునితో - ఇదేవిధముగ రావణుడును మిమ్మలను శరణుకోరిన ఏమగును? లంకారాజ్యమునాయన కివ్వరా?” అనెను. శ్రీరాముడు చిరునవ్యతి లంక విభీషణునకే చెందును. రావణుడు వచ్చినచో అవధరాజ్యము సిద్ధముగ నున్నదనెను. శ్రీరాముని శరణాగాత వాత్సల్యము ఈవిధముగ నుండును.

సేతువు (వారథిని) నిర్మించుట :

సముద్రమును దాటుటకై ఆలోచన కొనసాగుచుండగా విభీషణుడు సముద్రముపై వారథిని నిర్మింపకుండా దాటుట అసంభవమనగా శ్రీరాముడు దాని కంగీకరించి యిట్లునెను -

శ్లో॥ విభీషణస్య మంత్రేచయం మమ లక్ష్మణ రోచతే ।
అబద్ధ్యా సాగరే సేతుం లంకాం నాసాదితుం శక్యా ॥

(వా.రా. యు. 19-36)

'లక్ష్మణ! విభీషణుని ఈ ఆలోచన నాకూ యిష్టమే. సముద్రముపై వంతెనను నిర్మింపకుండా లంకను జయించుట అసంభవము'. [ఈ విషయమున క్రింది వివరణ తెలుసుకొనదగినది :

It (CEYLON) is separated from India on the North-West by the Gulf of Manar, but nearly connected with it by the Manar and Rameshwaram Islands and the coral reef called Adam's Bridge. There is no Channel across the reef deep enough for a large steamer to pass and surveys have been made for a projected railway to Connect India and Ceylon 35 miles of which would be on the Island, 22 miles on the reef and only one mile across the shallow Channels.

(The International Geography by Seventy Authors P. 504)

లంకనుండి భారతదేశము వాయవ్యముగ మన్మారు శాఖద్వారా వేరు చేయబడినది. మన్మారు మరియు రామేశ్వరదీపులు, పీరభూములకు మధ్య ప్రాచీన వంతెనగా పిలువబడేడి వంతెన ఉన్నందున భారతదేశము లంకతో కలిసియుండెడిది. ఈ దీపులమధ్య పెద్ద ఓడలు వెళ్ళగలుగు నంతటి జలము ఎప్పుడును లేకుండెను. భారతదేశమును లంకతో రైలుమార్గము ద్వారా కలుపుటకు ఆంగ్లేయులు సర్వేజరిపి 35 మైళ్ళు రైలుమార్గము మన్మారు, రామేశ్వరదీపులమీదగాను, 22 మైళ్ళురైలు మార్గము ముంగావలీ పీరభూముల మీదుగాను, చాలా తక్కువ జలము గల మన్మారు శాఖ మీదుగా కేలము ఒక మైళు రైలుమార్గము అన్నీ కలిసి 58 మైళ్ళు పాడవు రైల్వేలైను వేయుటకు ప్రణాళికను సిద్ధము చేసిరి.

నేడీ భూభాగముపై రైల్వేలు మార్గమును వేయుటకు ప్రణాళికలు తయారుచేయుచున్నపుడు ఆనాడు శ్రీరాముడు వారథి నిర్మించెననుట

అసంభవమనుటకు ఏలులేదు.

రెండవ ప్రపంచ యుద్ధములో కూడ జపానువారు మలేసియా నుండి సింగపూరు వరకు స్వల్పకాలములోనే ఒక వంతెనను నిర్మించి వెనుక నుండి ఆంగ్లేయులపై దాడిజరిపి వారి నాశ్చర్యచకితులను గావించిరి.

లంకను వందయోజనముల దూరమనుట కవియొక్క కావ్యమును వర్ణించు శైలి మాత్రమే. లంకాతీరమును ప్రవేశించిన శ్రీరాముడు సముద్ర (అలలు) కెరటాలు తీరమును తౌకుటచూచి యిట్లునెను -
శ్లో॥ అతః పరమతీరోఽయం సాగరః సరితాం పతఃః ।

(వ.రా. యు. 4-101)

‘ఈ విశాల సాగరపు ఒడ్డు కనబడుటయే లేదు.’ ఇంతటి విశాల సముద్రమును దృష్టిలో నిడుకొనియే మహార్థి వాల్మీకి వంద యోజనములని ప్రాసిరి. శతమనగా అపరిమిత మని కూడ అర్థము. ‘మహాచన త్వా’ (బు. 8-1-5) అను బుగ్యేద మంత్ర వ్యాఖ్యానములో సాయణాచార్యుడు శతమనగా అపరిమితమని ప్రాసేను. అందువలన ఇచ్చట శతయోజనములనగా 500 మైళ్ళు గాక అపరిమితమైన - విస్తీర్ణమైన సముద్రమని భావము.

లంకనుగూర్చి కూడ యిచ్చటప్రసంగవశమున కొంత చెప్పుటవసరము. లంకయొక్క భోగోళిక స్వరూపమును గూర్చి అనేక అభిప్రాయములు గలవు. కొందరు నేటి లంకను రావణుని కాలము నాటి లంకగ అంగీకరింపరు. ఈ విషయములో క్రీ.సం. 1948 సం॥లో జరిగిన ఓరియంటల్ కాన్ఫరెన్సును ప్రారంభించుచు శ్రీమాధవ శ్రీహరి అణే మహాదయుడు చేసిన భాషణలో లంకకు సంబంధించిన కొన్ని ముఖ్య అంశములు క్రింది యివ్వబడినవి. -

రామాయణములోని సుందరకాండ, లంకాకాండములలో వర్ణింపబడిన లంక నేటి లంకను పోలియున్నది.

సీలోన్కు పట్టణమైన ఉరువేల్ రామాయణములోని సువేల్ బహుశః ఒక్కటే యైయండవచ్చును. దీనికి ఉత్తరమున మూడు ఎత్తైన పర్వతము లున్నవి. ఏనినే రామాయణములో త్రికూట పర్వతమనిరి. లంక పట్టణము త్రికూట పర్వతశిఖరముపై నున్నదనుట సత్యము. బందర్బేలా, తోతాపల్లా,

కనిగల్పాతా మరియు ఆదమ్ - ఈమూడు శిఖరములు ఒకేచోట కలిసియున్నాయి.

న్యారేలియాకు ఆరుమైళ్ళ దూరములో నేడు ‘హాగేల్ గారైన్’ అని పిలువబడుచున్న అతిసుందర ఉద్యానవనము గలదు. పర్వత వాసులు మరియు న్యారేలియా నివాసులు దీనిని ‘అశోకవన’ మందురు. ఈ ప్రాంతమంతా ఎర్ని పూలతో నిండిన అశోక వృక్షములతో నిండి యున్నది.

న్యారేలియాకు నాలుగుమైళ్ళ దూరములో ‘సీతా ఎలియ’ ఉన్నది. అచ్చట పర్వతముపైనుండి ప్రవహించు ఒకధారను అచ్చటి ప్రజలు ‘సీతధార’ యని పిలుతురు. లంకలో బంధింపబడినపుడు సీతాదేవి యిచ్చటనే యుండెదిది. ఒక హిందూ శ్రీ అచ్చట ఒక మందిరమును నిర్మింపజేసి సీతారామ లక్ష్మణుల విగ్రహములను స్థాపించెను. ఆ విగ్రహము లామెకు అచ్చటనే లభించినవి.

స్వగ్రీయ సర. పి. రామనాథమ్ గారు నమన్కూల్ పర్వతమును గూర్చి విశేష పరిశోధనలు జరిపి రామాయణ కాలమునాటి ‘హనుమాన్ కూల్ పర్వతమే ఈ ‘నమనకూల్’ పర్వతమని నిర్ణయించిరి. ఈ పర్వత శ్రేణులలోనే హనుమంతుడు డేరావేసెను. ఇచ్చటనే ‘రావణ పర్వతముగ’ పిలువబడుచున్న ‘ఇలా’ పర్వతము గలదు.

అవిసావేలాకు సమీపమున సీతావకా ఉన్నది. సీతావకా అనగా సీతయొక్క తెగిన శిరస్సుని అర్థము.

సీత శిరస్సును ఖండించి మేఘనాథు డిచ్చటనే యుంచెను. ఇచ్చటనే ‘కల్యాణీ గంగా’ యను ఒక సేలయేరు పారుచున్నది.

కల్యాణీకి దగ్గరలోనే విహారములో సింహసనములపై కూర్చొనియున్న విభీషణుని విగ్రహము స్థాపింపబడి యున్నది. ఈ విగ్రహము నందరూ పూజింతురు.

రావణుడు పులస్య వంశజుడు. లంకలోని పులియనభా నగరమునకు ప్రాచీన గ్రంథములలో పులస్యనగరమని పేరు.

లంకకు ఆగ్నేయతీరములో హమవనతోతాయను పేరుగల పోతాశ్రయమున్నది. దీనినే జనులు హనుమాన్ తోతాకు మారుపేరుగ భావింతురు.

గుండ్రని పోతాశ్రయమునకు నాలుగుమైళ్ళ దూరమున సముద్రములో సంజీవి మలై (పర్వతము) లేక మారుతీమలై అని నేడు పిలువబడుచున్న ఒక పర్వతము గలదు. లక్ష్మణుని రక్కించుటకై తెచ్చిన సంజీవనీ మూలికలో మిగిలిన భాగము అచ్చటనే విడిచివేయబడినదని చెప్పుచుందురు. ఇప్పటికీ అపర్వతముపై విలువైన ఓషధులు దొరకునని ఎంతోదూరమునుండి వైద్యులు అచ్చటకు ఓషధులకొరకై వచ్చుచుందురు.

అచ్చటిగ్రామవాసులు రామాయణ కథను చెప్పుచుందురు. కంబూకగం నది ఒడ్డుననున్న ఒక స్థలమునకు 'హోమగ్రామ' మని పేరు. ఇందజిత్ యిచ్చటనే యజ్ఞమును చేయుచుండెడివాడని చెప్పుచుందురు.

లంకావాసులు రామాయణమును శ్రద్ధాభావముతో చూచుచుందురు. లంకాకాండము యొక్క టీకూడ సింహాశుల భాషలో నున్నది.

(ఈపై ప్రమాణముల వలన) నేటి లంకే రామాయణ కాలము నాటి లంకారాజ్యమనుటలో నెట్టి సందేహముండదు.(భారతీయ ప్రతీక విద్యా - డా. జనార్థన మిశ్రా. పేజీలు 140-141)]

వానరులంతా ఈ సలహా నంగీకరించిరి. అప్పుడు విశ్వకర్మపుత్రుడు వారథిని నిర్మించు టారంభించెను. ఆయనకు సహాయము చేయుటకు శ్లో॥ హస్తిమాత్రాన్ మహాకాయః పాషాణంశ్చ మహాబలః ।

పర్వతాంశ్చనముత్సుట్య యంత్రైః పరివహస్తి చ ॥ (వా.రా.యు. 22-59)

మహాకాయుడు, మహాబలి వానరయోధులు ఏనుగు ఆకారములో నున్నట్టి పెద్ద పెద్ద బండరాళ్ళను యంత్రములతో పర్వతముల నుండి తీసుకొనివచ్చుచునలుని అదేశప్రకారము వానిని సముద్రములో వేయసాగిరి. 5 రోజుల కోర పరిశ్రమతో 58 మైళ్ళ పాదవుగల వంతెనను తయారుచేసి శ్రీరాముని సంపూర్ణసేన ఈ వంతెనమీదుగా లంకానగరమును చేరి ఆక్రమణ జరుపుటకు ఆలోచనలు జరుపసాగిరి.

అంగద రాయభారము :

లంకకు చేరిన తరువాత శ్రీరాముడు సైన్యమునంతనూ నాలుగు భాగములుగ విభజించెను. ఉత్తరద్వారమున లక్ష్మణునితో శ్రీరాము దుండెను.

నీలుడు తూర్పు ద్వారమున, అంగదుడు దక్కిఱ ద్వారమున, హనుమంతుడు పశ్చిమ ద్వారమున కావలా కాయుచుండిరి. ఈవిధముగా నలుద్వారములలో సైన్యమును కావలాఉంచి శ్రీరాముడు అంగదుని ద్వారా రావణునకీ క్రింది రాయభారమును పంపెను.

శ్లో॥ న చేచ్చరణమభ్యేషి మాముపాదయ మైథిలీము ।

ధర్మాత్మ రక్షసాం శ్రేష్ఠః సంప్రాప్తేఽయం విభీషణః ॥

లంకైశ్చర్యం ధ్రువం శ్రీమానయం ప్రాప్తేత్యకంటకమ్ ॥

(వా.రా.యు. 41-67, 68)

‘ఓ రావణ! నీవు నన్ను శరణువేదుకొని సీతాదేవిని నాకప్పగింపనిచు నన్ను శరణుకోరిన ధర్మాత్ముడు, రాక్షస - శ్రేష్ఠుడైన విభీషణుడు లంకకు రాజై సకల పశ్యర్యములను నిరాటంకముగ పాందును.’

రావణుని సభలో ప్రవేశించిన అంగదుడు - నేను వాలి పుత్రుడను, నాపేరు అంగదుడు. నేను శ్రీరామచంద్రుని రాయభారిని. “గారవముగ సీతాదేవిని నాకప్పగించు. లేకున్నచో బంధుజనులతో సహా నిన్ను యమపురి కంపెదను” అని శ్రీరాముడు మీకు సందేశము నంపెను. అనగా రావణుడతనిని పట్టుకొని చంపుడని ఆజ్ఞాపించెను. నలుగురు భయంకర రాక్షసులు అంగదుని పట్టుకొనిరి. అంగదు దొక గంతుతో వారిని నేలపై పడవేసి సింహగర్జన చేయుచు రాముని దళమునకు వచ్చి చేరెను. (అంగదుడు నేలపై తన పాదము నుంచగా రాక్షసులెంత ప్రయత్నించినను అతని పాదమును కదుపలేక పోయిరను మాట సంపూర్ణ వాల్మీకి రామాయణములో ఎచ్చటను లేదు.) యుద్ధమును ప్రకటించుట :

శ్రీరాముడు యుద్ధమును ప్రకటింపగానే వానరులు భయంకరమైన సింహాదముతో లంకలోని కోటగోదలు ద్వారములు, ఉద్యానవనములను నాశనమైనర్పసాగిరి. నలువైపులనుండి వారు లంక నాక్రమణ గావించి సుగ్రీవునకు జయజయ నినాదములు చేయసాగిరి.

లంకలో రావణుడుకూడా యుద్ధమున కాజ్ఞయివ్యగానే రాక్షసులు గర్జించుచు యుద్ధమునకు తలపడగానే యిరు పక్కముల మధ్య భయంకర

మైన యుద్ధము జరిగి వేలాది రాక్షసులు చనిపోయిరి. రాక్షస వానరులమధ్య జరిగిన యుద్ధములో రక్తము నదులై పారినది. భూమి ఎర్రబడినది. తదుపరి ప్రముఖ వానర - రాక్షసవీరుల మధ్య ద్వాన్య యుద్ధము జరిగినది. అంగదుడు - ఇంద్రజిత్తు; హనుమంతుడు - జంబుమాలి; సుగ్రీవుడు - ప్రఫుసేనుడు; లక్ష్మణుడు - విరూపాక్షుడు; సుఖేణుడు - విద్యున్మాలి ఇట్లు ఒకరితో నొకరు యుద్ధమునకు తలపడి వానరవీరులు రాక్షసవీరులను యమపురి కంపిరి.

రాత్రి అయినను యుద్ధమాగలేదు. యుద్ధము తీవ్రరూపమును దాల్చి అనేకమంది వీరులు మరణించిరి. అంగదుడు ఇంద్రజిత్తు సారథిని గుళ్ళములను చంపెను. ఇంద్రజిత్తు తన పరాజయమునకు సిగ్గుచెంది చాటునుండి బాణములను వేయుచు రామలక్ష్మణుల నిరువరను నాగాప్రముతో బంధించి విజయ ఫూష మ్రోగించగా లంకానగరమున ఆనందోత్సాహములు మిన్ను ముట్టెను.

నాగాప్రముచే పాశబద్ధుడైనను శ్రీరామచంద్రుడు చేతనముతోనే నుండెను. కాని లక్ష్మణుని దురవస్థను చూచి దుఃఖించుచు ఆయన - శ్లో॥ కిన్న మే సీతయా కార్యం కిం కార్యం జీవితేన వా ।

శయానం యోఽద్య పశ్యామి భ్రాతరం యుధి నిర్మితమ్ ॥

శక్య సీతా సమా నారీ మర్యాదోకే విచిన్యతా ।

న లక్ష్మణమో భ్రాతా సచివః సాంపర్యాయికః ॥

(వా.రా.యు. 49-5, 6)

నా సాదరుడు యుద్ధభూమిలో పరాజితుడై కదలలేని స్థితిలో పడియుందగా సీతను చెరవిడిపించి తీసుకొని వెళ్ళిగాని, నేను జీవించి యుండిగాని ఏమి ప్రయోజనము? ప్రయత్నించిన సీతవంటి స్త్రీ లోకములో దౌరుకును. కాని లక్ష్మణునివంటి సాదరుడు, సహాయకుడు, చతురతగల యోధుడు దౌరకడు. లక్ష్మణుడే మరణించినచో నేనుకూడ వానరులముండే ప్రాణములను త్యజింతును. అనెను. ఆహ! వారి సాదరప్రేమ ఎంత గొప్పది.

శ్రీరాముని చూచి వానరులుకూడ విలపింపసాగిరి. ఇంతలో గరుత్వంతు దచటికి వచ్చి తన నాగపోశ విమోచన విద్యతో యిరువురను విడిపించి వెళ్ళెను.

(గరుత్వంతుడు పక్కికాదు. వారు సర్వవిద్యలో ప్రాపీణ్యం గల ఒక జాతి (తెగ) కి చెందినవారు. రామాయణములో గరుత్వంతుని గూర్చి వర్ణన యిట్లు గలదు-

శ్లో॥ కో భవాన్ రూపసంపన్మో దివ్యాప్నగమ లేపనః ।

వసానో విరజే వప్రే దివ్యాభరణభూషితః ॥ (వా.రా. యు. 50-44)

రూపవంతులు, దివ్య - పూలమాలాలంకృతులై, గంధము పూయబడి సుందర వప్రములను ధరించినట్టి, అలంకారములకే అలంకారప్రాయముగ నున్నట్టి మీ రెవరు?

పైన చెప్పిన వర్ణన మనుష్యులవర్ణనో లేక పక్కివర్ణనో పాఠకులే ఆలోచించి నిర్దిశుయింపగలరు.)

శ్రీరాముడు స్వస్థస్థుడగుట చూచిన రామదండులో ఆనందోత్సాహములు వెల్లివిరిసి వానరులు సింహగర్జన చేయసాగిరి. యుద్ధభేరీలు మ్రోగించి తిరిగి యుద్ధమునకు వానరవీరులు సిద్ధమైరి.

ఈ హర్షధ్వనులు విన్న రావణునకు సందేహము కలిగినది. రామలక్కుణు లియవురు క్షేమముగా యున్నట్లు దూతలద్వారా విన్న రావణుని ముఖ మందలము కాంతి విహినమైనది. రెండవరోజు రావణుడు ధూమ్రాక్షుని యుద్ధమునకు పంపెను. ఆతడు పెద్ద సైన్యముతో యుద్ధమునకు రాగా హనుమంతుడు వానిని చిత్తగాణించి చంపెను. మూడవరోజున వజ్రదంప్రుసి పంపగా అంగదుడు వానితో తలపడి వాని రథమును గుళ్ళములను నాశనము చేసి తలను మొండెమును వేరు చేసెను. రాక్షసులంతా అదిచూచి పారిపోయిరి.

నాలుగవరోజున ఆకంపనుడు యుద్ధభూషికి వచ్చి రక్తమును నదులుగ ప్రవహింపజేసెను. వానరసేన ఆతనిని చూచి భయకంపిత మగుటతో హనుమంతుడు వానితో తలపడెను. ఆకంపనుడు 14 బాణములతో హనుమంతునిగాయపరుపగా హనుమంతుడు ఒక వృక్షముతో వాని శిరస్సును బాదగా ఆతడు నేలపై పడి ప్రాణములు విడిచిపెట్టెను. (వృక్షమనగా చెట్టుకాదు. ఒక ఆయుధము పేరు)

ఈవిధముగా తనవారంతా హతులగుట వలన రావణుడు మిక్కిలి

దుఃఖము నొందెను. ఐదవరోజున తన సైన్యధిపతి ప్రహస్తుని యుద్ధమునకు పంపెను.

ఇరుపక్కములవారు జయింపవలయునను కోరికతో భయంకర అప్రశప్తములను ప్రయోగింపసాగిరి. వానరసైన్యము వెనుకంజవేయుట చూచిన నీలుడు ప్రహస్తు నెదుర్కొనెను. అతని గుళ్ళములను చంపి ధనుస్సును ముక్కలుచేసి మూసలమను ఆయుధముతో అతని శిరస్సును నరకగా అతడు తెగిన వృక్షమువలె నేలపై పడెను. ప్రహస్తుని మరణవార్త విన్న రావణుడెంతో దుఃఖించుచు ఆరవదినమున తానే స్వయముగా యుద్ధమునకు బయలు దేరుటకు నిశ్చయించెను.

రావణుడు యుద్ధములో పరాజయము నౌండుట :

స్వయముగ యుద్ధభూమికి వచ్చిన రావణుని చూచి శ్రీరాముడు
శ్లో॥ అహో దీప్తో మహాతేజా రావటో రాక్షసేశ్వర : ।

ఆదిత్య ఇవ దుప్రేక్షో రశ్మిభిర్వాతి రావణః ॥ (వా.రా.యు. 59-29)

రాక్షసరాజు రావణుడు చాలా కాంతివంతుడు, ప్రతాపము గలవాడు. కాంతికిరణములతో ప్రకాశించు సూర్యునివలె అతనివైపు ఎవరూ చూడలేరు. ఈ దుష్టుడు నేడు నా సౌభాగ్యమువలన నా ఎదుట పడెను. సీత నపహరించిన ఏనిపై నా శౌర్యమును చూపెదనని తలంచి యుద్ధమునకై ధనుర్వాణములను గైకొనెను.

తనవైపు వచ్చుచున్న రావణుని ముందుగ సుగ్రీవుడు ఎదుర్కొనెను. కాని సుగ్రీవుని రావణుడు గాయపరచెను. లక్ష్మీఱుడు, హనుమంతుడుకూడ రావణునెదుర్కొనిరి. రావణుడు హనుమంతుని ఒక దెబ్బ గట్టిగా కొట్టిగా అతడు దెబ్బకు తట్టుకొని వెంటనే రావణునోక దెబ్బ కొట్టిగానే అతడు చలించి పాయెను.

శ్లో॥ సాధువానరా వీర్యేణ శ్శామనీయోసీ మే రిపుః ॥ (వా.రా.యు. 59-65)

ఓ వానర! నీవు నా శత్రువైనను నీ బల-పీర్యములు కొనియాడదగినవి. అనిన రావణునితో హనుమంతుడు -

శ్లో॥ ధిగస్తు మమ వీర్యేణ యస్యం ఊపసి రావణ । (వా.రా.యు. 59-66)

నా దెబ్బ తినికూడ యింకా నీవు జీవించియందుట నాబల వీర్యముల కవమానము. అనగా రావణు డామాటలకు మండిపడుచు హనుమంతుని గాయపరచి నేలకూల్చైను. ఎదురునిలిచిన నీలుని ఒకే ఒక బాణముతో మూర్ఖుతుని గావించెను. తదుపరి లక్ష్ముణునితో యుద్ధము చేయ నారంభించెను. లక్ష్ముణు రావణుని బాణములను ఆకాశములోనే కూల్చివేయుచు అతని ధనస్సునుకూడ విరిచివేసెను. వెంటనే క్రోధముతో రావణుడొక శక్తివంతమైన బాణముతో లక్ష్ముణుని మూర్ఖుల్లాజేసి అతనిని తన రథముపై వేసుకొని లంకానగరమునకు తీసుకొని పోవుటకు యత్నించుచుండగా ఆ సమయమునకు హనుమంతుడు వచ్చి రావణుని బలముతోకాట్టి మూర్ఖుల్లాజేసి లక్ష్ముణుని తీసుకొని రాముని దళమును చేరెను. తదుపరి రావణుడు వానరసైన్యమును సంహరించుట చూచి రాముడతనితో తలపడి తన అద్భుత యుద్ధమైపుణ్యముతో రావణుని రథమును ముక్కలు ముక్కలు చేసెను. గుట్టమును సారథిని చంపి మెరియుచున్న కిరీటమును ముక్కలుచేసి సంధ్యాసమయ మగుచున్నందున శ్రీరాముడు రావణునితో -

శ్లో॥ కృతం త్వయా కర్మ మహత్వభీమం,
హత ప్రవీరశ్చ కృతస్వయయహమ్ ।
తస్మాత్ పరిశ్రాన్త ఇవ వ్యవస్య,
న త్వయం శరైర మృత్యువశం నయామి ॥ (వా.రా.యు. 59-142)
ప్రాతఃకాలమనుండి ఘోరయుద్ధము చేసి మీ వీరత్వమును చూపిరి. మాసైన్యములో చాలామంది వీరులు మీవలన హతులైరి. బాగా అలసిపోయినందున మిమ్ములను వధించుట చాలా సులభము. కాని అలసియున్న శత్రువును వధించుట ఆర్యల మర్యాదకు విరుద్ధము. కనుక మీరిప్పుడు ఇంటికి మరలిపాండు. రేపు యుద్ధములో మీకు తగినట్లుగ స్వాగతము చెప్పుదుననెను .

శ్రీరాముడు శత్రువులకు కూడ ఆదర్శమైనవాడు. రావణుడు మనస్సులో శ్రీరాముని గుణగణములను తలంచుచు నగరములో ప్రవేశించెను. శ్రీరాముడు తన గుడారమునకు చేరుకొని లక్ష్ముణునకు ఉపచారము చేయసాగెను.

కుంభకర్ణుని పరాక్రమము :

రావణుడు పరాజయమునకు దుఃఖించుచు మంత్రిమందలిని పిలిచి మరునాదు యుద్ధమునకై కుంభకర్ణుని సేనాపతిగ నియమించెను. అతడొక భయంకర రాక్షససైన్యమును తీసుకొని యుద్ధభూమికి రాగా వానరసైన్యమతనిని చూచి పారిపోసాగిరి. పారిపోవుచున్న సైన్యమును చూచి అంగదుడు (కుంభకర్ణుడు ఆరుమాసములు నిద్రించి యుండెడివాడని అందురు. కాని వాస్తవముగ అతడు రాచకార్యములకు దూరముగ నుండెడివాడు. అతనిని గూర్చి రావణుడిట్లనును.

శ్లో॥ కుంభకర్ణః సదా శేతే మూర్ఖో గ్రామ్యసుభే రతః । (వా.రా.యు. 60-20)

‘మూర్ఖుడు కుంభకర్ణుడు భార్య - పీల్లల సుఖములలో మనిగి ఎల్లప్పుడు నిద్రించుచుండును’. రాచకార్యములలో పాల్గొనుకుండా భార్య బిద్ధులతో సుఖము లనుభవించుచు గృహమున నుండుటే అతని నిద్ర.)

శ్లో॥ దారా హ్యాపహసిష్యాన్తి స వై ఘాతస్తు జీవినామ్ ।

కులేమ జాతాః సర్వేస్తు విస్తృతేమ మహత్తు ఛ ॥

క్య గచ్ఛథ భయప్రస్త్రా హరయః ప్రాకృతా యథా ।

అవార్యాః ఖలు యద్భితా ష్వక్యో వీర్యం ప్రథావతః ॥

(వా.రా.యు. 66-22)

ఓ వానరులారా! మీ పిరికితనమునకు మీ భార్యలు నవ్యదురు. అది మీకు మరణముతో సమానము. గొప్ప కుటుంబములలో జన్మించిన మీరు సాధారణ వానరులవలె ఎచటికి పరుగెత్తుచున్నారు? మీ బలమును మరచి భయపడుచున్నారు. కనుక మీరు నీచులతో సమానము. అని ఈవిధముగ పౌరుషవచనములతో వారికి ధైర్యము చెప్పుచుండెను. కాని కుంభకర్ణుని శస్త్రముల తీవ్రతకు వారు తాళలేకుండిరి. ఇదిచూచిన హనుమంతుడు కుంభకర్ణునితో తలపడెను. కుంభకర్ణుడొక శూలముతో హనుమంతుని గాయపరిచెను. ఇంతలో నీలుడు రాగా అతనిని కూడా తరిమికొట్టేను. తిరిగి అంగదుడు కుంభకర్ణునితో తలపడగా అతని నొకదెబ్బతో మూర్ఖుల్లజేసెను. తదుపరి శూలముతో సుగ్రీవునిపైకి లంఘించి అతనిని గాయపరచి మూర్ఖుతుని

గావించెను. మూర్ఖునొందిన సుగ్రీవుని తీసుకొని కుంభకర్ణుడు లంకా నగరమునకు పోవుచుండగా రాజమార్గమున చేయబడు జలప్రసేచనముతో చల్లబడిన గాలికి మూర్ఖునుండి తేరుకొనిన సుగ్రీవుడు కుంభకర్ణుని బంధనము నుండి విడిపించుకొని యుద్ధభూమివైపు పోరిపోయెను. సుగ్రీవుని వెంబడించుచు కుంభకర్ణుడు మరల యుద్ధభూమికి చేరెను.

లక్ష్మీఱుడు క్రోధముతో కుంభకర్ణునితో యుద్ధముచేయ నారంభించి కొద్దిసమయములోనే భయంకర బాణముల వర్షముతో వాని శరీరమును తూట్లు గావించెను. లక్ష్మీఱుని యుద్ధకోశల్యమును చూచి కుంభకర్ణుడు - శ్లో॥ అద్య త్వయాహం సౌమిత్రే బాలేనాపి పరాక్రమైః ।

తోషితో గన్మిమిచ్చామి త్వామనుజ్ఞాప్య రాఘవమ్ ॥

(వా.రా.యు. 67-112)

ఈ సుమిత్రనందన! నీవు బాలకుడైవైనా నేడు నీ బల పరాక్రమములు చూచి నేను సంతోషము నొందితిని. నీ ఆజ్ఞతో నేనిపుడు శ్రీరామునివద్దకు పోవుడునని చెప్పి శ్రీరామునివద్దకు పరుగిడగా వారిరువురిమధ్య భయంకర యుద్ధము జరిగినది. తదుపరి శ్రీరాముడు వాయవ్యాప్తముతో కుంభకర్ణుని కుడిభుజమును నరికెను. అప్యుడు కుంభకర్ణుడు ఒకేచేతితో యుద్ధము చేయుచుండగా శ్రీరాముడు ఐశ్వాప్తముతో రెండవభుజమును కూడా తెగ నరికెను. రెండు భుజములు తెగిననూ ఆ రాక్షసుడు ముందు కురుకుచుండగా శ్రీరాముడు రెండు చంద్రాకార బాణములతో వాని రెండుకాళ్ళు నరికివేసి ముఖమంతా బాణములతో నింపి ఐశ్వాప్తముతో వాని శిరమును ఖండించెను.

తన సౌదరుడు కుంభకర్ణుని మరణవార్త విన్న రావణుడు దుఃఖముతో మూర్ఖుల్లి భూమిపై పడెను.

రావణుని దుఃఖమును చూచిన త్రిశిర రాములక్ష్మీఱులను వధింతునని ప్రతిజ్ఞచేసెను. అతనితో దేవాంతకుడు, నరాంతకుడు, అతికాయులు కూడా ఉత్సాహముతో యుద్ధభూమికి వెళ్లిరి. ఇరువైపుల భీకరయుద్ధము జరిగినది. ఎంతో సైన్యము నష్టమైనది. యుద్ధములో అంగదుడు నరాంతకుని, హనుమంతుడు దేవాంతకుని, త్రిశిరలను, లక్ష్మీఱుడు అతికాయుని యమపురి

కంపిరి. ఏరి మరణముతో రావణుని పక్కమునను ప్రముఖ రాక్షస ఏరులందరూ సమాప్తమైరి. ఈ సమాచారము విన్న రావణుడు చాలా దుఃఖించెను. తండ్రి దుఃఖమును చూచిన మేఘునాదుడు (ఇంద్రజిత్తు) రామలక్ష్ములను వధింతుని ప్రతిజ్ఞపూని మరునాదు పెద్ద సైన్యముతో యుద్ధమునకు బయలుదేరెను. భయంకర యుద్ధముచేయుచు వానరసైన్యమును వధించుచుండెను. గంభీరమాదనుడు, నలుడు, మయన్నదు, జాంబవానుడు, సుగ్రీవుడు, అంగదుడు మున్నగు వానర ప్రముఖులందరిని బాణములతో గాయపరచి మృత ప్రాయులను గావించెను. రామలక్ష్ములను సమీపించి వారితో భీషణ యుద్ధము చేసి బాణముల వర్షముతో వారిని మూర్ఖీతులను చేసెను. వారిరువురు చనిపోయిరని తలంచి సింహగర్జన చేయుచు విజయధంకా ప్రోగించుచు మేఘునాదుడు లంకానగరమునకు వెళ్ళిపోయెను.

శ్రీరామ లక్ష్ములు మూర్ఖునొందుట, వానరసైన్యమంతా ఏమి చేయుటకు దిక్కుతోచని స్థితిలో నుండుటను చూచి జాంబవంతుడు మృతసంజీవినీ మూలికను తెచ్చుటకై హనుమంతుని బుషభక పర్వతమున కంపెను. పర్వత శిఖరమునకు చేరుకొనిన హనుమంతునకు ఆమూలిక ఆకులు కావలయునా, లేక మూలిక, పుష్పములలో నేది కావలయునను సందేహము కలిగి పూర్తి వృక్షమును పెకలించి తీసుకొని లంకకు చేరుకొనెను. అ దివ్య ఔషధముయొక్క సుగంధపు వాసనకు రామలక్ష్ములు వానర సైన్యమంతా మూర్ఖునుండి తేరుకొనిరి. తదుపరి సుగ్రీవుని ఆదేశానుసారము వానరసైన్యము లంకానగరము నాక్రమించి నిప్పంటేంచసాగిరి. దానితో లంకానగరమున హహోకారములు చెలరేగినవి. ఆరాత్రి రాక్షసులకు కాళరాత్రి యైనది. రావణుడు తక్కణమే కుంభకర్ణుని పుత్రులగు కుంభ, నికుంభులను యుద్ధమునకు పంపెను. కుంభుని సుగ్రీవుడు, నికుంభుని శ్రీరాముడు చంపిరి. తరువాత రావణుడు ఖరుని పుత్రుడు మకరాక్షుని యుద్ధమునకు పంపగా శ్రీరాముడు వానినికూడ వధించెను.

మేఘునాదుని (ఇంద్రజిత్తు) యుద్ధ సైపుణ్యము, అతని వధ :

మకరాక్షుని మరణముతో రావణుడు పశ్చమారుచు చివరకు తన

కుమారుడు ఇంద్రజిత్తును యుద్ధమునకు పంపెను. విజయ యాగమును చేసి మేఘునాదుడు అదృశ్యరథమును, బ్రహ్మాష్ట్రములను సంపాదించి యుద్ధ రంగమునప్రవేశించెను. అదృశ్యముగ (ఇతరులకు కనబడకుండా) నుండియే మేఘునాదుడు శ్రీరాములక్ష్ములపై బాణముల వర్షము కురిపించసాగెను. శ్రీరాములక్ష్ములుకూడా దివ్యాప్తములను ప్రయోగించుచున్నను మేఘునాదుడు కనబడకుండుట వలన వారికి యుద్ధము చేయుట కష్టమగుచుండెను. అందువలన మేఘునాదుని వధించుట కొక భయంకర అప్తమును ప్రయోగించుటకై శ్రీరాము డాలోచించుచుండగా విషయమును గ్రహించిన మేఘునాదుడు యుద్ధమునాపి లంకానగరమునకు వెళ్లిపాయెను .

కొంతసమయము తరువాత సీతాదేవి విగ్రహము నొకదానిని రథముపై నిదుకొని తిరిగి యుద్ధభూమికి వచ్చి వానరసైన్యము ఎదుట ఆ విగ్రహపు శిరస్సును తెగగొట్టెను. అదిచూచి వానరసైన్యము దుఃఖింపసాగెను. ఈవార్త తెలిసిన శ్రీరాముడు మిక్కిలి దుఃఖించుచుండగా చూచిన విభీషణుడు అది సీతాదేవి విగ్రహమని చెప్పి, మేఘునాదుడు ఆవిధముగ వానరులను మోసగించి విజయ-యజ్ఞమును చేయుటకు వెళ్లేనని అతడా యజ్ఞమును పూర్తిచేయక ముందే ఆతనిని వధింపవలయునని అందుకు లక్ష్ములని వెంటనే పంపుడని చెప్పెను. శ్రీరాముని ఆజ్ఞానుసారము లక్ష్ములుడు ఆయుధములను సైన్యమును తీసుకొని ఇంద్రజిత్తును వధించుటకు విభీషణునితో పాటుగ బయలుదేరెను. మందిరమునకు చేరగానే లక్ష్ములుడు బాణముల వర్షము కురిపించి రాక్షస సేనను చెల్లాచెదురు గావించెను. రాక్షససైన్యమును చంపుట చూచిన మేఘునాదుడు యజ్ఞమును అసంపూర్ణముగనే విడిచిపెట్టి యుద్ధమునకు సన్మద్దమై రథముపై బయలుదేరెను. లక్ష్ముడతనిని చూడగనే యుద్ధమునకు ఆహ్వానించెను. ఇరుపక్షములవారు జయింపవలయునను కోరికతో యుద్ధము చేయసాగిరి. రక్తము ప్రవహింపసాగినది. లక్ష్ములుడు తన యుద్ధసైన్యమును చూపుచు మేఘునాదుని సారథిని గుఱ్ఱములను చంపి రథమును ముక్కలు చేసెను. మేఘునాదుడు నేలమీదనుండి యుద్ధము చేయుచునే ఎంతో నేర్చుగా తప్పించుకొని లంకానగరమునకు పోయి ఒక బంగారు ఆభరణములతో అలంకరించిన రథముపై నెక్కి యుద్ధక్రైతమునకు వచ్చి యుద్ధము చేయసాగెను.

లక్ష్మణుడు అతని నెదుర్కొని అతని ధనుస్సును విరుగ్గాటైను. సారథిని చంపి రథమును నాశనమొనర్చేను. మేఘునాదుడు నేలమీదనుండి యుద్ధము చేయసాగేను. లక్ష్మణుడు మేఘునాదుని వథింప నిశ్చయించుకొని ఐహ్యాప్తమును ధనుస్సున సంధించి

శ్లో॥ ధర్మాత్మా సత్యసంధశ్చ రామో దాశరథిర్యాది ।

పారుచే ఛాప్రతిద్వయ్యః శరైనం జహి రావణిమ్ ॥ (వ.రా.యు. 91-73)

దశరథనందునుడైన శ్రీరాముదు ధర్మాత్ముడు, సత్యవాది, అద్వితీయ పరాక్రమవంతుడు ఐనచో ఈ బాణము ఇంద్రజిత్తును వథించునుగాక! అని బాణమును వదలగా అది మేఘునాదుని వథించినది.

రావణుని మరణము :

ఇంద్రజిత్తు మరణించగానే విభీషణుడు, హనుమంతుడు లక్ష్మణునకు జయజయ ధ్వనములు చేయసాగిరి. ఇంద్రజిత్తు మరణవార్త విన్న రావణుడు మూర్ఖుల్లి నేలపై కొరిగెను. రావణుడు ఏకాకి అయ్యెను. తానే స్వయముగ యుద్ధమునకు బయలుదేరుచుండగా అతని మంత్రి సుపార్యుడు -

శ్లో॥ అభ్యుత్థానం త్యమద్వైవ కృష్ణపక్షచతుర్భశిమ్ ।

కృత్య నిర్యాహ్యమావాస్యం విజయాయ బలైర్యుత : ॥

(వ.రా.యు. 93-65)

నేడు కృష్ణపక్షచతుర్భశి. నేడే యుద్ధమునకు సన్మధమై రేపు అమావాస్య రోజున విజయ-యాత్ర జరుపుడనెను.

బ్రహ్మాప్తము, బ్రహ్మకవచములను ధరించి స్వర్ణరథమును అధిరోహించి మిగిలియున్న సైన్యముతో రావణుడు యుద్ధక్షేత్రమునకు వచ్చేను. భయంకర బాణవర్షమును కురిపించుచు రాముని సైన్యముతో కలవరమును రేకెత్తించెను. వానర సైన్యమును వథించుచు శ్రీరాములక్ష్మణులవద్దకు వచ్చేను. ముందుగ తామసాప్తమును ప్రయోగించి వానర సైన్యమును దహించివేసెను. తదుపరి పదిబాణములు వేసి శ్రీరాముని మర్మావయవములను బాధించెను. శ్రీరాముదు కూడ అనేక బాణములతో రావణుని శరీరమును ఛేదించెను. ఇంతలో లక్ష్మణుడు కోపముతో రావణుని రథధ్వజమును విరిచి సారథిని చంపి ధనుస్సును విరుగ్గాటైను. విభీషణుడు రావణుని రథముయొక్క నాలుగు

గుఱ్ఱములను చంపెను. వెంటనే రావణుడు రథము మీదినుండి క్రిందికి ఉరికి విభీషణునిపై ఒక శక్తివంతమైన బాణమును విడిచెను. దానిని చూచిన లక్ష్మణుడు వెంటనే ముందుకు వచ్చి నిలువగానే అశక్తితో కూడిన బాణము లక్ష్మణుని శరీరమును తాకగా అతడు మూర్ఖునొంది నేలపైకొరిగెను.

తమ్యునిస్థితిచూచిన శ్రీరాముడు సాదరప్రేమతో ఉదాసీను డయ్యెను. ఐనా సుగ్రీవుని, హనుమంతుని లక్ష్మణునకు కాపలా ఉంచి శ్రీరాముడు భయంకర యుద్ధము చేసెను. ఆయన బాణముల వర్షమునకు తట్టుకొనలేక రావణుడు యుద్ధమును మాని పారిపోయెను.

లక్ష్మణుని దీనావస్థను చూచి శ్రీరాముడు యిట్లు విలపింపసాగెను. (శ్రీరామునకు తన చిన్న తమ్యునిపై గల ప్రేమ ఇది. లక్ష్మణుని ప్రేమకూడా అటువంటిదే. ఔషధములతో లక్ష్మణుడు స్వస్థత నొందిన తరువాత నీకెటువంటి బాధకలిగినదని అడుగగా అతడు యిట్లనెను.

శ్లో॥ ఈమన్మాతమహం వేద్మి స్నాటం యోవేత్తి రాఘవః ।

వేదనా రాఘవేష్టన్య కేవలం ప్రణినో వయమ్ ॥

(హనుమన్మాటకము 13-38)

‘నాకు కలిగిన బాధ కొంచెమే. వాస్తవముగ అధికముగ బాధనును భవించినవాడు శ్రీరాముడే. ఏలయనకేవలము నాకు దెబ్బమాత్రము తగిలినది. కాని దానికి సంబంధించిన బాధనుమాత్రము శ్రీరాముడనుభవించెను’ అహా ! వారి సాదరప్రేమ ఎంత ఆదర్శవంతమైనది.)

శ్లో॥ కిం మే రాజ్యేన ప్రాణైర్ యుధే కార్యం న విద్యతే ।

యత్రాయం నిపితః శేతే రణమూర్ఖని లక్ష్మణః ॥

దేశే దేశే కళత్రాణి దేశే దేశే చ బాస్తవః ।

తం తు దేశం న పశ్యామి యత్ భ్రాతా సహదరః ॥

(వా.రా.యు. 102 - 12, 13)

నేనిప్యదీ రాజ్యము నేమిచేసుకుందును. అసలు నేను బ్రతికి యుండి కూడా ఏమి ప్రయోజనము? నేనిప్యదు రావణునితో యుద్ధము చేయు అవసరముకూడా లేదు. ఏలయన లక్ష్మణుడు యుద్ధభూమిలో

నిదించుచున్నాడు. స్త్రీలు బంధువులు అంతటా లభింతురు. కానీ సహాదరుడు దారకు స్థలమేదియు లభింపదు.

ఈవిధముగ శ్రీరాముడు దుఃఖించుట చూచిన సుషేణుడు ఆయనకు ధైర్యమును చెప్పుచు హనుమంతునితో - ఓ వీర! నీవు వెంటనే జాంబవంతుడు చెప్పిన బుషభపర్వతమునకు వెళ్ళి విశల్యకరణి, సావర్ణ్యకరణి, సంజీవని, సంధానకరణి మున్నగు మూలికలను తీసుకొని సూర్యోదయమునకు ముందే యిచ్చటకు రమ్యు. లేకున్న లక్ష్మీణుడు జీవించుట కష్టము. అని చెప్పగానే హనుమంతుడు శీఘ్రముగ ఆ పర్వతమునకు వెళ్ళేను. కానీ ఆమూలికలను కనుగొనలేక పోయినందున ఆయన

శ్లో॥ పుల్లనానాతరుగణం సముత్సుద్య మహాబలః । (వా.రా.యు. 102-29)

అనేక రకముల పుష్పములతో కూడిన వృక్షములను సమూలముగ పెకలించుకొని సూర్యోదయమునకు ముందే రాముని సైన్యములో వచ్చి చేరెను. ఆ మూలికలన్నింటిని చూచిన సుషేణుడు ఆశ్చర్యముగ - ‘అహో! నీవు పర్వతమునంతా తీసుకొని వచ్చితివి’ అనెను. వాస్తవముగ హనుమంతుడు పర్వతము నెత్తుకొని రాలేదు. అదోక అతిశయోక్తి. నేడుకూడా అటువంటి ప్రయోగములు మనము వాడుచుందుము. పిల్లలు అల్లరి చేయుచున్నపుడు తల్లులు పిల్లలతో - నీవు ఇల్లు నెత్తిపై పెట్టుకున్నావందురు. వాస్తవముగ ఇల్లు వాని నెత్తిన ఊండదు.

సుషేణుడు ఆ వనమూలికలను ప్రయోగింపగా వాని వాసన తగలగానే లక్ష్మీణుని గాయములు మాని ఆరోగ్యవంతుడయ్యెను. శ్రీరాముడతనిని ఆలింగనము చేసుకొనగా వానరులు హర్షధ్వనములు చేసిరి.

ప్రాతఃకాలమున రావణుడు సంపూర్ణ అస్త్రశస్త్ర బలగముతో రథముపై బయలుదేరి యుద్ధభూమికి వచ్చేను. ఇంద్రుడు సారథి - మాతలికి తన రథమునిచ్చి శ్రీరామునివద్దకు పంపెను. ఇంద్రుని కొనియాడుచు రాముడు రథమునెక్కి వెడలిపోయెను. ఇరువక్షములవారు భయంకరమైన ఆయుధములను ప్రయోగింపసాగిరి. అపూర్వము, అద్భుతము, రోమాంచకము నైన ఆ భయంకర యుద్ధమును ఆదికవి వాల్మీకి యిట్లు వర్ణించెను -

శ్లో॥ గగనం గగనాకారం సాగరః సాగరోపమః ।

రామరావణయోర్యథం రామరావణయోరివ ॥ (వ.రా.యు. 110-24)

నక్కత్ర మండలముతో ప్రకాశించు ఆకాశమునకు ఆకాశమే ఉపమాన మైనట్లు సముద్రముతో పొల్చుటకు సముద్రమే తగినట్లు రామరావణుల యుద్ధమునుగూర్చి పోల్చిచెప్పుటకు రామరావణుల యుద్ధమే సాటి.

యుద్ధములో శ్రీరాముడు విజయమును గాంచకుండుటను చూచి ఇంద్రుని సారథియైన మాతలి ఓ ఏర! బ్రహ్మప్రమును ప్రయోగింపుడు అనగానే శ్రీరాముడు బ్రహ్మప్రమును సంధించి రావణునిపై ప్రయోగించగా అతివేగముగా అది రావణుని హృదయమును చేదించి బయటకు వెదలెను.

రావణుడు ఏరగతినాందెను. భూమిపై పడియున్న అన్నను చూచి విభీషణుడు రోదింపసాగెను. అతనిని ఓదార్ఘుచు శ్రీరాముడు - రావణుడు యుద్ధము చేయుచు ఏరగతినాందెను. కనుక శోకింపరాదని అంత్యేష్టికై అదేశించుచు

శ్లో॥ మరణంతాని వైరాణి నిర్వహితం నః ప్రయోజనమ్ ।

క్రియతామస్య సంస్కరో మమాప్యేష యథా తవ ॥

(వ.రా.యు. 112-26)

వ్యక్తి చనిపోవవరకే విరోధముండును. మా ప్రయోజనము ఫూర్చుయినది. ఇప్పుడు ఈయన నీకెట్లు సౌదరుడో నాకును అట్టే బంధువు. ఈయనకు తగినట్లుగా అంత్యేష్టి సంస్కరము చేయుడు అనెను. ఎంతటి గొప్ప అదర్చమిది! నేటికనీ రావణుని బౌమ్మను దహనమొనర్చువారు శ్రీరాముని ఈ మాటలపై గొరవముంచి ఆనిందనీయ కర్మను విడనాడవలయును. రావణుని అంత్యేష్టి తరువాత శ్రీరాముని ఆజ్ఞానుసారము లక్ష్మణుడు విభీషణుని లంకారాజ్య సింహసనముపై కూర్చుండబెట్టి సముద్ర జలముతో ఆయనకు అభిషేకము చేసెను.

సీతాదేవిని అగ్ని పరీక్ష చేయుట :

శ్రీరాముని ఆజ్ఞానుసారము హనుమంతుడు అశోకవనమునకు పోయి రావణుని వథ శ్రీరాముని విజయములను గూర్చి సీతాదేవికి అంతా వివరముగ

తెలిపెను. విభీషణుడు సీతాదేవిని ఒక పల్లకిలో కూర్చుండబెట్టి శ్రీరాముని వద్దకు తీసుకొనిరాగా అమెనుచూచి శ్రీరాము డిట్లునెను -

శ్లో॥ ఏషాసౌ నిర్మితా భద్రే శతుం జిత్యామయారణే ।

పౌరుషాద్యదనుష్ణైయం తదేతదుపపాదితమ్ ॥ (వ.రా.యు. 118-2)

ఓ భద్ర! నేను యుద్ధములో శతువును ఓడించి నిన్ను తిరిగి పాందితిని. పురుషార్థముతో చేయదగినది నేను చేసి చూపితిని.

శ్లో॥ ప్రాప్త చారిత్ర సందేహ తద్గచ్ఛ జనకాత్మజే ।

ఎతా దశ దిశో భద్రే కార్యమస్తి న మే త్వయా ॥

సుగ్రీవే వానరేషై వా రాక్షసేషై విభీషణే ।

నివేశయమనః సీతే యథావా సుఖమాత్మనః ॥ (వ.రా.యు. 118-22, 23)

నీ చరిత్రపై నాకు సందేహము కలిగినది. నీకడ్డులేదు. నీ వెక్కడికి వెళ్వలెనన్న అచ్చటికి వెళ్వచ్చును. వానరరాజు సుగ్రీవునివద్దగాని, రాక్షస రాజు విభీషణుని వద్దగాని లేక నీకెక్కుడ సుఖము లభించునో అచ్చట నీవుండ వచ్చును.

(శ్రీరాముని విషయములో - ‘రామో ద్విర్మాభిభాషతే’ (అయోధ్య. 18-30) రాముడు రెండు విధముల మాటలు మాట్లాడడని ప్రసిద్ధి. ఒకటి : రాముడు సీతకు అగ్ని పరీక్ష (కలిన పరీక్ష) పెట్టెను. రెండవది : నేను సీతను విదువలేనని స్వయముగ అనును. అందువలన రాజ్యాభిషేకము తర్వాత సీతాదేవిని వనములకు పంపుట. అందులో అమె గర్భమును ధరించియంతగా పంపెననుమాట అనుచితమై తర్వాత విరుద్ధముగ భావింపబడును. కనుక పవిత్ర మూర్తియైన శ్రీరాముని చరిత్రను కళంకము చేయుటకై ఈ ఘటనను ఎవరో తరువాత జోడించిరనుట వాస్తవము.)

శ్రీరాముని ఈ కలోరమైన మాటలను ఏన్న సీతాదేవి నిర్మయముగ యిట్లునెను.

శ్లో॥ కిం మామసదృశం వాక్యమీదృశం శ్రోత్రదారుణమ్ ।

రూక్షం త్రావయసే ఏర ప్రాకృతః ప్రాకృతామివ ॥

న తథాస్నై మహాబో యథా త్వమవగచ్చని ।

ప్రత్యయం గచ్ఛమే యేన చరిత్రైషైవ తే శపే ॥ (వ.రా.యు. 119-5,6)

ఓ ఏర! ఎవరో అనాగరిక పురుషుడు అనాగరిక స్త్రీతో మాటల్లాడినట్లు నీవిటువంటి అనుచితము, కర్క్కకలోరమునైన, కటువచనముల నేలపలికెదవు. ఓ మహాబాహో! నీవనుకున్నట్లు నేను శంకింపదగిన దానను కాను. నన్ను నమ్ముము. నేను నాపతిప్రత ధర్మముపై శపథము చేసి చెప్పుచున్నాను. అని లక్ష్మణునితో - వెంటనే చిత్తిని పేర్చుము. అని చిత్తి తయారుకాగానే ప్రాణత్యాగమునకై అగ్నిలో దూకుచుండగా యక్కరాజు కుబేరుడు, శత్రువుల నటచు యముడు, దేవతలకు రాజైన ఇంద్రుడు, మహారాజు వరుణుడు, మహాదేవుడు, బ్రహ్మ మున్నగువారు తమ విమానములపై శ్రీరామునివద్దకు వచ్చి తమ చేతులెత్తి ఓ రామ! మహా జ్ఞానివయ్య అగ్నిలో ప్రవేశించు నీతాదేవిని చూచి ఊరుకొనుచున్నావేమి? అనిరి. మహర్షి అగ్నిదేవుడు నీతాదేవిని తన ఒడిలో నుంచుకొని -

శ్లో॥ ఏషా తే రామ వైదేహి పాపమస్యం న విద్యతే ।

సైవ వాచా న మనసాసైవ బుధ్యా న చక్కుషా ॥ (వా.రా.యు. 121-6)

ఓ రామ! ఈ నీతాదేవి నీది. ఈమె మనస్సు, వచనము, బుద్ధి, నేత్రములలో దేనిలోను పాపములేదు (పవిత్రమైనది) అనిన అగ్ని దేవుని మాటలకు శ్రీరాముడు పరమానందము చెందెను. కళ్ళలో అశ్రువులు నింధినవి. ఆయన గద్దదస్వరముతో అగ్నిదేవునితో యిట్లనెను. నీతాదేవి సర్వదా పవిత్రమైనదనుట నిశ్చయము. కానీ ఈ సాభాగ్యవతి చాలాకాలముగ రావణుని రాణివాసమున నున్నది. నేనీమె పవిత్రతను పరీక్షించనిచో అందరూ నన్ను - దశరథి మహారాజు పుత్రుడు రాముడు మహాకాముకుడు, మూర్ఖుడు అని అందురు.

శ్లో॥ విషుద్ధా ల్రిమలోకేమ మైథిలీ జనకాత్మజా ।

న పి హతుమియం శక్యా కీర్తి రాత్మ వతా యథా ॥ (వా.రా.యు. 121-20)

జనకపుత్రి నీతసర్వధా శుద్ధమైనది. కీర్తిమంతుడు తన కీర్తిని విడువలేనట్లే నేనీమెనుకూడ విడువజాలను.

అయోధ్యకు ప్రయాణము :

మరునాదు శ్రీరాముడు విభీషణునితో నేను అతిశీఘ్రముగ అయోధ్యకు చేరవలయును. కాని మార్గము చాలా దూరము. దుర్గమము (పోపుట చాలా

కరినము) అనగా విభీషణుడు - నేను మిమ్యలను దివ్యము, ఉత్తమ వేగవంతమైన, రావణుడు కుబేరుని నుండి లాగుకొన్న పుష్పక విమానము ద్వారా ఒకేరోజులో అయోధ్యకు చేర్చేదను. కనుక దయతో మీరింకొకరోజు యిచ్చటనే ఉండి నా ఆదరసత్కారములను స్వీకరింపుడనెను. అందులకు శ్రీరాముడు ఓ సౌమ్య! నీ సహాయముతోనే నాకు ఇచ్చట ఆదర సత్కారములు లభించినవి. నా మనస్సు యిప్పుడు భరతుని కలియుటకై తొందరపడుచున్నది. కనుక తొందరగా విమానమును తెప్పింపుము. అనెను.

వెంటనే పుష్పక విమానమును తెప్పించి విభీషణుడు - ఓ రాఘవ! నావలన యింకా జరుగవలసిన సేవ ఏదైనా ఉన్నదా! అని అడుగగా శ్రీరాముడు లక్ష్మణునితో మాట్లాడి - విభీషణ! ఈ వానరులు యుద్ధములో గొప్ప శార్యమును చూపిరి. వీరివలననే నేను విజయమునొందితిని. నీవు ధన రత్నాదులతో వీరిని సత్కరింపుమనగా విభీషణుడు వెంటనే వారి పదవులు, మర్యాదలకు తగినట్లుగ ధనకనక రత్నాదుల నిచ్చి సంతోషపరచెను. సీతా లక్ష్మణులతో శ్రీరాముడు విమానమునెక్కి అందరికి ధన్యవాదములు చెప్పుచు బయలుదేర బోషుచుండగా విభీషణుడు, వానరయోధులు వారితో పాటు అయోధ్య వచ్చటకు ప్రార్థించిరి. శ్రీరాముడు అనుమతింపగా విభీషణ సుగ్రీవులు తమ తమ మంత్రులు, విశిష్ట సైనికాధిపతులతో విమానములో బయలుదేరిరి.

శ్లో॥ అనుజ్ఞాతం తు రామేణ తద్యిమాన మనుత్తమమ్ ।

హంసయుక్తం మహాదముతృపాత విషయసమ్ ॥ (వా.రా.యు. 123-1)

హంసలతో కూడియున్న ఆ విమానము ఆకాశమున కెగురుచూ భయంకర ధ్వని చేయసాగినది.

శ్రీరాముడు సీతాదేవికి ఆకాశమునుండే లంకలోని యుద్ధభూమి. సముద్రము, కిష్కింధలను చూపెను. సుగ్రీవుని భార్యనుకూడా అయోధ్యకు తీసుకువెళ్లుదుమని సీతాదేవి శ్రీరాముని ప్రార్థింపగా విమానమును కిష్కింధలో ఆపి సుగ్రీవుని భార్యలను తీసుకొని మరల బయలుదేరిరి. మార్గములో శ్రీరాముడు బుప్యమూక పర్వతమును, పంపా సరోవరమును, అగస్త్యని ఆశ్రమము, చిత్రకూట పర్వతము, గంగానది మున్నగువానిని సీతాదేవికి

చూపుచు -

శ్లో॥ హర్షార్దేశ చతుర్వీ వర్ణ పంచమ్యం లక్ష్మణగ్రజః ।
భరద్వాజాశ్రమం ప్రాప్య వవన్నే నియతో మునిమ్ ॥

(వ.రా.యు. 127-1)

14 సంవత్సరముల వనవాసము పూర్తియైన పిదప చైత్ర శుక్ల పంచమీ రోజున మహర్షి భరద్వాజుని ఆశ్రమమునుచేరి యథావిధిగ ఆయనకు ప్రణామ మొనర్చేను.

[శ్రీరాముని రాజ్యభిషేకము చైత్రమాసములో జరుగవలసి యుండెను. (18వ పేజి చూడుడు) కనుక 14 సంవత్సరములు చైత్ర మాసములోనే పూర్తియగును. యుద్ధములో ఆలస్యమైనదనుట కూడా సరికాదు. ఏలయన చిత్రకూటములో భరతుడు శ్రీరామునితో ఒక్క రోజు ఆలస్యమైనను నేను సజీవదహన మొనర్చుకొందునని చెప్పేను. (49 వ పేజి చూడుడు) కనుక విజయదశమినాడు రావణుడు చంపబడెననుట గాని, దీపావళినాడే రాముని రాజ్యభిషేకము జరిగెననుట గాని సత్యము కాదు. శ్రీరాముడు విజయదశమి నాడు బయలుదేరెననుటుసత్యము.

శ్లో॥ శ్రోవణర్క్షే తు హర్షాయం కాకుత్థుః ప్రఫితో యతః ।
ఉల్లంఘుయేయుః సీమానం తద్దినర్క్షే తతో నరాః ॥

(నిర్మయ సింధు, విజయదశమి - నిర్మయము))

అయోధ్య సమాచారమంతా అచ్ఛట శ్రీరామునకు తెలిసినది. ఐనా భరతుని గూర్చి వ్యాకులతతో తాము క్షేమముగ తిరిగి వచ్చితిమను సమాచారమును హనుమంతుని ద్వారా అయోధ్యకు తెలియజేసేను. హనుమంతుని ద్వారా శ్రీరాముని రాకనుగూర్చి తెలుసుకొని భరతుడు అమితోత్సాహము నొందెను.

భరతుని కలుసుకొనుట :

భరతుని ఆదేశముతో అయోధ్యనగరము నూతన వధువువలె అలంకరింపబడినది. రోడ్డుమీద సుగంధ శీతజలమును చల్లిరి. అనేక చోట్ల ధ్వజములను, రుండాలను అలంకరించిరి. నానారకముల బ్యాండు మేళములు వాయించుండిరి. అయోధ్యనుండి నంది గ్రామము వరకూ

మార్గము లన్నింటిని బాగుగా అలంకరించిరి. అన్న సిద్ధమైన తరువాత మంత్రి, ప్రముఖ సైనికులు, బ్రాహ్మణులు, ముఖ్యవైశ్యులు ఏనుగులపై గుట్టములపై నెక్కిరి. కౌసల్యాది రాషులు రథములపై కూర్చొని నంది గ్రామమునకు చేరుకొనిరి. భరతుడు రాముని పాదుకలను తన శిరస్సుపై నుంచుకొని శ్రీరామునకు స్వాగతము చెప్పటకు ముందుగ నడుచుచుండెను.

అందరి దృష్టి ఆకాశము వైపున్నది. ఆకాశములో పుష్టక విమానమును చూచి హనుమంతుడు శ్రీరాముని రాకను తెలిపెను. హనుమంతుని నోటినుండి శ్రీరాముని పేరు వినినంతనే ‘శ్రీరామ చంద్రుడు వచ్చేను’ అను నినాదము ఆకాశమంతటా వ్యాపించినది. బాజాభజంత్రీలతో ఆకాశము మారుప్రోగ్రామినది. పుష్టక విమానము క్రిందకు దిగినది. శ్రీరాముడు ముందు పుష్టక విమానములోనుండి దిగెను. వెంటనే భరతుడు ఆయన పాదములు తాకి ప్రణామమొనర్చెను. శ్రీరాముడతనిని హృదయమునకు హత్తుకొనెను. తరువాత లక్ష్మణునకు సీతాదేవికి భరతుడు నమస్కరించెను. తదుపరి సుగ్రీవుని, జాంబవంతుని, అంగదుని, మయనుని, ద్వివిదుని, విభీషణాదులను కలిపెను. శ్రీరాముడు తనకంటే పెద్దవారికి, హృజ్యలకు నమస్కరించుచు నగరవాసులను కలసినపుడు వారంతా “స్వాగతం తే మహాబాహా!” పేర కౌసల్య నద్దవద్దన! మీకు యిచ్చట శుభమగుగాక! అనిరి. శ్రీరాముడు వారికి కృతజ్ఞతలు తెలుపగానే భరతుడు చిత్రకూటమునుండి తెచ్చిన శ్రీరాముని పాదుకల జోడును శ్రీరాముని కాళ్ళకు స్వహాపుములతో ధరింపజేసి యిట్లనెను -

శ్లో॥ అద్య జన్మ కృతార్థం మే నంపుత్తశ్చ మనోరథః ।

యస్త్ర్యం పశ్యామి రాజానమయోధ్యం పునరాదతమ్ ॥

అవేక్షతాం భవాన్ కోశం కోష్టాగారం పురం బలమ్ ।

భవతస్తేజసా నర్యం కృతం దశగుణం మయా ॥

(వా.రా.యు. 130-55 ,56)

‘నేడు నాజన్మ సఫలమై మనస్సులోని కోరిక పూర్తియైనది. ఏలయన నేడు అయోధ్య మహారాజు అయోధ్యకు తిరిగివచ్చట నేను చూచున్నాను. మీరు ధనగారమును, ధాన్యశాలను, పట్టణమును, సైన్యమును చూచుకొనుడు.

మీ గొప్పతనమువలన నేను వీటన్నింటిని ముందున్న వానికంటే 10 రెట్లు పెంచితిని.

నాతల్లిగారు నాకిచ్చిన రాజ్యమును ఎట్టి ఘరతులు లేకుండా మీకు తిరిగి యిచ్చివేయుచున్నాను. నేనీభారమును మోయుటకు అసమర్థుడను. మీరు దీనిభారమును వహించి ప్రజలను సుఖపెట్టుదు'. అనిన భరతుని ప్రార్థనను శ్రీరాముడు అంగీకరించెను. క్షోరము స్నానాది కర్మలను ముగించుకొని శ్రీరాముడు రథమునెక్కి అయోధ్యకు బయలుదేరెను. అయోధ్యలో శ్రీరామునకు రాజ్యాభిపేకము వేదమంత్రములతో విధిపూర్వకముగ జరిగినది.

ఈ శుభసందర్భముగ లక్ష అవులను 30 కోట్ల బంగారునాణములను బ్రాహ్మణులకు దానముగ నిచ్చిరి. సుగ్రీవునకు, అంగదునకు మణులు పాదిగిన రెండు హరములు యిచ్చిరి. సీతాదేవి హనుమంతుడు చేసిన ఉపకారమునకు గుర్తుగ తన మెదలోని హరమునుతీసి బహుకరించిరి. ఆ హరమును ధరించి హనుమంతుడు అత్యంత అనందముగ నుండెను. ఇతర వృద్ధులు, ముఖ్యులైన వానరులకు కూడా రత్నాదులను యిచ్చి యథారీతిగ సత్కరించి అందరిని సాగనంపిరి. (ఏద్దోలు చెప్పిరి)

రామ రాజ్యము :

మహాబల కీర్తిశాలియైన శ్రీరాముడు శత్రువులను జయించి భూమండలమును పరిపాలించుచుండెను. రామరాజ్యమును మహర్షివాల్మీకి యట్లు వర్ణించెను

శ్లో॥ న పర్యదేవన విధవా న చ వ్యాలకృతం భయమ్ ।
న వ్యాధిజం భయం చాసీద్రామే రాజ్యం ప్రశాసతి ॥ (95)

శ్రీరాముని రాజ్యములో శ్రీలు విధవలు కాకుండిరి. సర్వముల వలన ఎవరికిని భయముండెడిది కాదు. ఎవరూ వ్యాధిగ్రస్తులు కాకుండిరి.

శ్లో॥ నిర్వన్యు రభవల్లోకో నానార్థం కంచి దన్పుశత్ ।
న చ స్నా వృద్ధా బలానాం ప్రేత కార్యాణి కుర్యాతే ॥ (96)

రామరాజ్యములో నలుదిశలా బందిపోట్లు మాచేలేదు. ఇతరుల ధనము నపహరించు మాటటుంచి దానిని తాక్షనైనా తాకుండిరి. వృద్ధు

లెన్నదునూ బాలకుల మృతకర్యను చేసెడివారు కారు. అనగా అకాల మరణములులేక పూర్ణాయువును అనుభవించుచు ప్రజలు సుఖముగ జీవించుండిరని భావము.

శ్లో॥ సర్వం ముదితామేవాసీ త్సర్వో ధర్మపరోఽథవత్ ।

రామమేవానుపశ్యన్తో నాభ్యహింసన్ పరస్పరమ్॥ (97)

రాముని రాజ్యమునందలి ప్రజలంతా వర్ణానుసారముగ తమతమ ధర్మకార్యములను అనుష్ఠించుటవలన అంతా సుఖముగ నుండెడివారు. శ్రీరాముడు బాధపడునని తలంచి ఎవరూ యితరులను కష్టపెట్టేడివారు కారు.

శ్లో॥ నిత్య పుష్టి నిత్యఫలాస్తరవః స్నేహ విప్సుతాః ।

కాలే వర్షీ చ పర్వత్యః సుఖస్పుర్భశ్చ మారుతాః ॥ (100)

రామరాజ్యములో వృక్షము లెల్లపుడూ పుష్పలతలతో నిండి యుండి ఫలించుండెడివి. వాని కొమ్మలు విస్తరించి యుండెడివి. వర్షబుతువులో వర్షించి సుఖస్పుర్భతో కూడిన వాయువు ఏచుండెడిది.

శ్లో॥ బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాః షాద్రో లోభ వివర్ధితాః ।

స్వేకర్యను ప్రవర్తనే తుష్టాః సైయేవ కర్మభిః ॥

అనన్ ప్రజా ధర్మరతా రామే శాసతి నానృతాః ।

సర్వో లక్ష్మణ సంపన్నాః సర్వో ధర్మపరాయణాః ॥

(వ.రా.యు. 101-102)

బ్రాహ్మణులు, క్షత్రియులు, వైశ్యులు, షాద్రులలో ఎవరూ లోభులు కారు. తమతమ పనులుచేయుచు సంతృప్తిగా జీవించుండిరి. ప్రజలంతా ధర్మపరాయణులై అన్నతమునకు దూరముగా నుండెడివారు. అందరూ శుభ లక్ష్మణములు కలవారై ధర్మాత్ములుగ నుండెడివారు.

ఈ విధముగ శ్రీరాముడు 11000 సంవత్సరముల వరకూ భూమండలమును పరిపాలించెను.

(పారకులారా! 11వేల శబ్దమును చూచి ఆశ్చర్యపడకండి. 11 సహాయములనగా 30 సంవత్సరముల 1 మాసము 20 దినములు. ఇదెట్లని మీకు సందేహము

కలుగును వినండి -

మీమాంసా దర్శనములో వేల సంవత్సరములు యజ్ఞము చేయవలయు నని వర్ణించి గలదు. మానవుల అయువే అంత లేనపుడు యిన్ని సంవత్సరముల యజ్ఞము ఎట్లు జరుగునను సందేహమునకు సమాధానము యిట్లు యివ్యబడినది.

శ్లో॥ సంవత్సరో విచాలిత్యాత్ || (మీమాంసా. ద. 6-7-38)

సంవత్సరమునునది కేవలము 365 రోజుల సంవత్సరమునకు వాచకము కాదు. అచ్చటచ్చట బుతువును అర్థములో వచ్చును. ఇంకా యితర అర్థములు కూడా కలవు.

శ్లో॥ అహని వాచి సంఖ్యాత్యాత్ || (మ. ద. 6-7-40)

దినవాచకము కూడా సంవత్సరమునబడును. అందువలన శ్రీరాముడు సుమారు 30 సంవత్సరముల రాజ్యపరిపాలన చేసెను. విశేషించి కావ్యములలో పెద్దవారిని గూర్చి చెప్పు మాటలు గొప్పగా వ్రాయబడుచుండును. 1959 వ సంవత్సరములో బుల్లానిన్ కృశ్చేవులు భారతదేశమునకు వచ్చినపుడు వారు శ్రీ నెహ్రూగారితో సంభాషణలు జరిపిరి. సమాచార పత్రములలో వారు 90 నిమిషములు సంభాషించిరని ప్రచురించిరి. 11/2 గంటలను 90 నిమిషములని వ్రాసిరి.

మరొక విధముగా ఆలోచించినచో - 25 సంవత్సరముల వయస్సులో శ్రీరాముని వివాహము జరిగినది. తరువాత 12 సంవత్సరముల వరకు వారు రాజభవనములో నుండిరి. 36 సంవత్సరముల వయస్సులో వారు వనములకు వెళ్ళి 14 సంవత్సరములు వనములలో నివసించిరి. 51 సంవత్సరముల వయస్సులో పట్టాభిషేకము జరిగినది. తదుపరి 30 సంవత్సరములు రాజ్యపాలన చేసి రఘువంశ పరంపర ననుసరించి వనములకు వెళ్ళిపోయిరి.)

ఆర్య విద్యాంసుల పరిశోధనల సారాంశము

1. శ్రీరాముడు ఈశ్వరుడా ?

వేదములు ఈశ్వరుని అజన్ముదు, అశరీరుడు, నాథీబంధనములు లేనివానిగపర్చించెను. ఉపనిషత్తులు కూడ ఈశ్వరుని నిరాకారునిగచిత్రించెను. సర్వవ్యాపకుడు సర్వదేశియైన వానికి అవతారము ఎట్లుందును? మర్యాదా పురుషోత్తముడైన రాముడు ఈశ్వరుడు కాదు. ఈశ్వర అవతారమూ కాదు. మేము కొన్ని ప్రమాణములను ఇచ్చట ప్రాయమున్నాము.

రామాయణారంభములో మహర్షి వార్షికి నారదమునిని ఇప్పుడు ప్రపంచములో ధర్మాత్ముదు, చరిత్రవంతుడు, ప్రియదర్శనుడు ఎవరున్నారని అడిగినపుడు

శ్లో॥ “మహర్షే త్వం సమర్థోదై జ్ఞాతుమేవ విధం నరమ్ ।

‘ఓ మహర్షి! మీరటువంటి మానవుని గూర్చి తెలిసికొనుటకు సమర్థులు’ అను ఈ వాక్యమునుబట్టి మహర్షి వార్షికి తన కావ్యమును ఒక మహాపురుషుని గూర్చి ప్రాసినట్లు, ఈశ్వరుని గూర్చి కాదని సృష్టమగుచున్నది. స్వయముగ శ్రీరాముడే తనను ఈశ్వరునిగి అంగీకరింపదు. చూడుడు -

చిత్రకూటమునకు వెళ్ళి భరతుడు శ్రీరాముని “అయోధ్యకు తిరిగి రమ్య” అనినపుడు ఆయన తిరస్కరించుచూ -

శ్లో॥ నాత్మనః కామకారోఽస్తి పురుషోఽయమనీశ్వరః । (వ.రా.అయోధ్య. 105-15)

‘భరత! మనుష్యుడు ఈశ్వరుడు కానందున తన యిష్టప్రకారమేదియు చేయజాలడు’ అనెను.

రావణుని బంధమునుండి విడిపించి ఆయన సీతతో యిట్లనెను.

శ్లో॥ దైవ సంపాదితో దోషో మానుషేణ మయా జితః । (వ.రా.యు. 118-5)

‘ ఓ దేవి! నీకు కలిగిన దైవసంబంధమైన ఆపదను తోలగించి మానవుడనైన నేను విజయము పొందితిని’ ఇచ్చట రాముడు తనను మనుష్యునిగి చెప్పుకొనెను.

ఒకప్పుడు లోకపాలురు శ్రీరాముని ఈశ్వరుని అవతారముగ చెప్పినపుడాయన -

శ్లో॥ 'అత్మానం మానుషం మన్యే రామం దశరథాత్మజమ్ । '

(వా.రా.యు. 110-11)

'నన్న నేను దశరథ మహారాజు పుత్రునిగ - ఒక మనుష్యునిగ తలంతును' అనెను.

మహార్షి పతంజలి ఈశ్వరుని స్వరూపము (లక్ష్మణము)ను వర్ణించుచు-
శ్లో॥ క్షేష కర్మ విపాకాశయై రపరామృష్టః పురుషవిశేష ఈశ్వరః । '

(యోగశాస్త్రము 1-25)

"అవిద్య, అస్మిత, రాగము, ద్వేషము, అభినివేశమను ఐదు క్షేషము (కష్టము)లు; కర్మఫలము, విషయ వాసనల సంబంధము లేని విశేషపురుషునకు ఈశ్వరుడని పేరు" అని చెప్పేను. శ్రీరాముని జీవనమును పైన చెప్పిన ఈ లక్ష్మణముతో ఆలోచించి చూచినచో ఆయన ఈశ్వరుడుగ అగుపడడు. ఆయన ఎన్నోకష్టముల ననుభవించి తనను తాను కర్మఫలములు అనుభవించు వానిగ అంగీకరించెను. అదవులలో సీతాదేవిని వెదకుచు దుఃఖముతో విలపించుచు లక్ష్మణునితో -

శ్లో॥ పూర్వం మయా నూన మభీప్నీతాని,

పాపాని కర్మణి అసక్రూత్ కృతాని, ।

తత్త్వాయమధ్య పతితో విపాకా,

దుఃఖేన దుఃఖం యదహం విశామి ॥ (వా.రా.అరణ్య 63-64)

'ఓ లక్ష్మణ! నేను నిశ్చయముగా నా పూర్వజన్ములలో అనేక పాపములను చేసితిని. అందువలననే నాకు దుఃఖములు ఒకదాని తరువాత మరొకటిగ కలుగుచున్నవి' అనెను. శ్రీరాముడు ప్రతిదినము సంధ్యోపాసన చేయుచుండెను. ఆయనే ఈశ్వరుడైనచో ఆయన ఎవరిని ఉపాసించుచుండెడివారు. నిత్యము శ్రీరాముడు సంధ్యోపాసన జపములు చేయుచుండుట వలన ఆయన ఈశ్వరుడు కాదని తెలుపుచున్నది. సుప్రసిద్ధ రామాయణ విద్యాంసుడైన గౌ॥ శ్రీనివాసజీ శాస్త్రిగారు కూడా - 'To me Shri Ram is not divine' 'శ్రీరాముని నేను ఈశ్వరునిగ అంగీకరింపను' అని తన (Lectures on Ramayana - పేజి8) గ్రంథములో ప్రాసిరి.

శ్రీరాముడు భగవంతుడు కానట్లయితే రామాయణ గ్రంథములో ఆయనను 'భగవంతు' దను శబ్దముతో ఏల సంబోధింపబడినదని పారకులు అడుగవచ్చును. దీనికి జవాబు -

శ్లో॥ ఐశ్వర్యర్యస్య సమగ్రస్య ధర్మస్య యశసః శ్రేయః ।
జ్ఞాన వైరాగ్యయోక్షేవ షణ్ణం భగ జలీరణ ॥

(ఎష్ట పురాణము 6-5-74)

సంపూర్ణ ఐశ్వర్యము, ధర్మము, కీర్తి, శ్రీ, జ్ఞానము, వైరాగ్యములను అరింటికి 'భగ' మని పేరు. ఏనిలో ఏ ఒక్కటి కలవానినైనా 'భగవానుడని' పిలుతురు. శ్రీరామునిలో యివన్నియు అధికముగా ఉండెను. అందువలన ఆయన భగవంతుడని పిలవబడుదురు. ఆయన భగవంతుడు, అంతేగాని సృష్టికర్తయైన ఈశ్వరుడు గాని ఆయన అవతారముగాని కాదు. ఒక మహామనీషి. ఆయననొక మహాపురుషునిగ తలంచి ఆయన జీవన విధానమును అధ్యయనము చేసి ఆయనలోని మంచి గుణములను ఆచరించినప్పుడే మనము లాభమును పొందుదుము.

2. శ్రీరాముడు - మాంసాహారము :

శ్రీరాముడు మాంసమును తినెడివారా? లేదా? అనునది అత్యంత వివాద విషయము. కొందరాయన క్షత్రియుడు కనుక మాంసమును తినుచుండెననుచుందురు. కాని ఇది సరికాదని మా అభిప్రాయము. రామాయణములోని కొన్ని ఘుట్టములను చూతము. శ్రీరాముడు వనవాసమునకు వెళ్ళటకు ముందు తల్లి కౌసల్య ఆజ్ఞను దీసుకొనుటకై రాజభవనమునకు వచ్చినపుడు తల్లి ఆయనను కూర్చుండబెట్టి కొన్ని తినుభండారముల నిచ్చినది. అప్పుడు శ్రీరాముడు -

శ్లో॥ చతుర్భష హి వర్షాంశి వత్స్యామి విజనే వనే ।
మధుమూలఫలైర్ జీవన్ హిత్యా మునివదామిషమ్ ॥

(వ.రా. అయోధ్య. 20-29, 30)

"అమ్మా! నేనిప్పుడు ఘోరవనములలో 14 సంవత్సరములు నివసించుటకు వెళ్ళచున్నాను. నేను ఆడంబరముతో కూడిన భోజనములను

వదలి మునులు భుజించు కందమూలములు, ఫలములు, తేనే మున్గునవి భుజించుచునే నా జీవనమును గడుపుదును” అనెను.

ఈ శ్లోకములోని ‘అమిష’ శబ్దమును చూచి మాంసమును భుజించువారు శ్రీరాముడు మాంసమును తినుచుండిరని, అందువలననే నేను ఆమిషను వదలి కందమూల, ఫలాదులతో జీవనము గడుపుదునని ఆయన చెప్పేనని అందురు. పై శ్లోకమునకు యిట్లే అర్ధమును చెప్పినచో రామాయణములో ముందుముందు మాంసభక్తణను గూర్చి చెప్పబడిన శ్లోకములన్నియు ప్రక్కిప్తములు (తరువాత చేర్చబడినవి) గ చెప్పవలసి వచ్చును. సంపూర్ణ రామాయణములో రాజభవనములోని రాజపరివారములోని వారు మాంసాహారమును భుజించినట్లు ఎచ్చటా వర్ణనలేదు. కనుక ఈ శ్లోకముతోనే శ్రీరాముడు మాంసాహారి కాదని చెప్పవచ్చును.

శబ్దకోశములో ‘అమిష’ శబ్దమునకు ప్రియమైన లేక మనోహరమైన (నచ్చిన) వస్తువు అను అర్ధముకూడ కలదు. కనుక నేను మధురమైన, ప్రీతికరమైన నాకు నచ్చిన వస్తువులను విడిచి మునులు తినెదు ఆహారమును భుజింతునని చెప్పిన పై శ్లోకమునకు సరియైన అర్ధమగును. ఈ అర్ధము సరియైనదై శ్రీరాముని భావనలకు అనుకూలముగ నుండును. ఇందుకు మరొకతిరుగులేని ప్రమాణమున్నది. పంచిత భగవద్గత్ గారిచే సంపాదింపబడిన రామాయణ సంస్కృత వివరణములో ఈ శ్లోకమున్నది -
శ్లో || “స్వాదుని హిత్యా భోజ్యాని ఫలమూల కృతాశనః ॥”

(వా.రా. అయోధ్య 20-21)

ఇచ్చట స్వాదు పదార్థములను విడిచి ఫలములు, కందమూలాదులను తినునట్లు వర్ణనగలదు. ‘చిన్నే మూలే నైవ శాఖా న పత్రమ్’ ప్రేష్టునరికిన వృక్షమునకు కొమ్ములుగాని ఆకులుగాని ఉండనట్లుగ ఈ శ్లోకముతో మాంసభక్తణ ప్రసంగమే లేకుండా పోయినది.

రామాయణములో సీతాదేవి గంగానదికి కుండలతో కల్పను మాంసముతో కూడిన నైవేద్యము యిచ్చినట్లు వర్ణనగలదు. కానీ ఈ ప్రసంగమును వామ మార్గయులు (నాస్తికవాదులు) ప్రక్కిప్తముచేసిరి. ఇది

సీతాదేవి భావనలకు పూర్తిగా విరుద్ధమైనది. సీతాదేవి శ్రీరామునితో కలసి వనములకు వత్తునని ప్రార్థించుచు
శ్లో॥ ‘ఫలమూలాశనా నిత్యం భవిష్యామి న సంశయః ।’

(వ.రా.అయ్యాధ్య. 27-25)

‘నేను వనములలో నుండు కందమూలములను ఫలములను తినుచు జీవించెదను. ఇందులో ఏమాత్రము సందేహము లేదు’ అనును.

శ్లో॥ పిత్రా నియుక్త భగవన్ ప్రవేఖ్యామ ప్రపోవనమ్ ।

ధర్మమేవ చరిష్యామ ప్రత మూల ఫలాశనః ॥ (వ.రా. అయ్యాధ్య 54-16)

శ్రీరాముడు భరద్వాజుని ఆశ్రమమును చేరినపుడు తన పరిచయము నిచ్చి తన వనవాసమును గూర్చి చెప్పి - ‘భగవన్! మేము మా తండ్రిగారి ఆదేశానుసారము తపోవనమునకు వెళ్ళి అచ్చట ఫలమూలాదులను తినుచు ధర్మము నాచరించు చుందుము’ అనెను. శ్రీరాముడు గుహలనితో కూడ యిట్లనెను -

శ్లో॥ కుశచీరాజిన ధరం మూలఫలాశినం చ మామ్ ।

విధి ప్రాణిహితం ధర్మే తాపనం వనగోచరమ్ ॥

(వ.రా. అయ్యాధ్య 50-44, 45)

నేను నార చీరలు, మృగచర్యములను ధరింతును, ఫలములను కందమూలాదులను భుజింతును. నేను నా తండ్రిగారి ఆజ్ఞతో ధర్మమును పాలించుచు వనములలో చరించు తపస్యిగ నన్ను భావింపుడు.

శ్రీరాముడు చేసిన రెండు ప్రతిజ్ఞలు ప్రసిద్ధమైనవి. ఒకటి తన తల్లి క్రైయా ముందు ప్రకటించెను.

శ్లో॥ ‘రామో ద్వ్యా రామి భావతే ।’ (వ.రా. అయ్యాధ్య. 18-30)

రాముడు రెండు మాటలాడడు. అన్నదానినే చేయును.

రెండవ ప్రతిజ్ఞ సీతాదేవి ముందు ఈవిధముగ చేసెను.

శ్లో॥ అప్యహం జీవితం జహ్యం త్యం వా సీతే సలక్షుణమ్ ।

న తు ప్రతిజ్ఞం సంతృత్య బ్రాహ్మణేభ్యే విశేషతః ॥

(వ.రా. అరణ్య 10-19)

‘నేను నా ప్రాణములు విదువవలసి వచ్చినా, లేక నిన్న లక్ష్ముని విదువవలసి వచ్చినా సరేకాని నా ప్రతిజ్ఞను మాత్రము విదువజాలను. ముఖ్యముగ బ్రాహ్మణుల ముందు చేసిన ప్రతిజ్ఞను విదువజాలను’ అనెను.

శ్రీరాముడు కందమూలఫలాదుల శాకములను భుజింతును ప్రతిజ్ఞను కేవలము తన గృహములో తల్లిముందు చేయుటేగాక మరల మహర్షి భరద్వాజుని సమక్కమునకూడ తిరిగి ఆ ప్రతిజ్ఞను రెండవసారి చేయుటవలన ఆయన మాంసమును తినలేదనుట స్వప్తము.

వనముల కెళ్ళు సమయములో లక్ష్మునుడు తన రాకవలన ప్రయోజనమును చెప్పుచు -

శ్లో॥ ఆహరిష్యేమి తే నిత్యం మూలాని చ ఫలాని చ ।

వన్యాని యాని చాన్యాని స్వాహర్థాణి తపస్యినామ్ ॥

(వ.రా. అయోధ్య 31-26)

‘నేను మీకై కందమూలములు - ఫలములు తపస్యలు భుజించు శాకములు మున్నగు వస్తువులను నిత్యము తెచ్చుచుందును’ అనును.

ఈ విధముగ శ్రీరాముడు, సీతాదేవి, లక్ష్మణాదుల వచనములను చూచినవారు మాంసమును తినలేదని నిశ్చయముగ చెప్పువచ్చును. వారు మాంసమును భుజించినట్లుగ వర్ణనగలచోట ప్రసంగములు నిశ్చయముగ యితరులచే ప్రక్రిప్తములు చేయబడినవి.

3. మర్యాదాపురుషోత్తముడు శ్రీరాముడు

నేడు లక్ష్మలాదిసం॥లు గడచిన తరువాత కూడా మర్యాదాపురుషోత్తము దైన శ్రీరాముని వైదిక మర్యాదమయ పవిత్ర చరిత్ర ప్రజలకు ప్రేరణ నిచ్చుచు మార్గదర్శకముగ నున్నది. బాల్యమునుండి చివరివరకు ఆయన జీవనముపై దృష్టిని సారించిన ఎప్పుడూ ఆయన మర్యాదను ఉల్లంఘించినట్లు కనబడదు. విద్యార్థి జీవనములోగాని, గృహస్థ జీవనములోగాని, రాజ్యపాలనా కాలములోగాని, క్షత్రియునిగా, తండ్రి - కుమారుల ; పతి - పత్నులు ; రాజు - ప్రజలు ; యజమాని - సేవకుడు ; గురువు - శిష్యుడు గా గాని, సేదరునిగా గాని ఒక నియమబద్ధమైన ఆదర్శజీవనము గడపినందునవే

ఆయన నామమునకు ముందుగ, 'మర్యాదాపురుషోత్తముడను' విశేషణము చేర్చబడినది. అది ఆయన పవిత్ర ఉజ్జ్వల జీవితమును పరిచయము చేయును. ఈ బిరుదునేటి వరకూ ఏ మహాపురుషును పాందలేదు.

మనము అట్టి మహాపురుషుని చిత్రపటమును పూజించువారలముగ కాక ఆయన చరిత్రను పూజించువారము కావలయును. అంతట కర్మకుర్మానైన దిగ్విజయ చక్రవర్తి పేరున భిక్షను యాచించుట వారి మందిరముల రక్తణకై యాచించుట మున్నగు పనుల ద్వారా శ్రీరాముని భక్తులు ఆయన చిత్రమునే తప్ప చరిత్రను అనుసరించుటలేదని సృష్టమగచున్నది.

4. స్థితప్రజ్ఞుడు :

శ్రీరాముడు స్థితప్రజ్ఞుడగుట వలన ఎంతటి కష్టసమయములోనైనా విచలితుడు కాకుండెను.

శ్లో ॥ న వనం గన్న కామస్య .. . . . . (వా.రా. అయోధ్య. సర్క 16)

శ్లో ॥ అహాతస్యాభిషేకాయ .. . . . .

యువరాజుగ పట్టాభిషేకము జరుగునని సంతోషము గాని వనవాసమునకు వెళ్లునపుడు విషాదభాయలుగాని ఆయనలో కొంచెమైనా లేకుండెను. అట్లు సుఖ దుఃఖములలో సమానముగ నుండగలుగువ్యక్తి వేదవిజ్ఞాడు మరియు స్థితప్రజ్ఞుడై యుండవలయును.

5. దేశభక్తుడు :

సృష్ట్యాది నుండి నేటివరకూ ఎంతోమంది రాజులు జన్మించి రాజ్యపాలన చేసిరి. ఇకముందు కూడా జన్మింతురు. కాని అదర్ప పరిపాలన నొనర్చురాజుగ చెప్పవలసివచ్చినపుడు ప్రపథమముగ అగ్రగణ్యాదుగ శ్రీరాముని పేరు ఎంతో గారవపూర్వకముగ చెప్పవలయును. ఆయనకు ప్రజలపై గల ప్రేమ, ప్రజల భావములను ఆదరించుట, వారిని సమభావనతో తన సంతానమువలె సంరక్షించుట, ప్రజలను సుఖపెట్టుట, అసురులను (రాక్షస ప్రవృత్తిగల మానవులను) సంహరించి సజ్జనులను రక్షించుట మున్నగు గుణములు అందుకు ముఖ్యకారణములు. వీనిని అనుసరించినచో నేడుకూడా రామ రాజ్యమును చూడవచ్చును. శ్రీరాముని రాజ్యంలో సామ్రాజ్యవాదము మరియు

ప్రజాతంత్రములలోనుండు దోషములులేవు.

6. పితృవాక్య వరిపాలకుడు :

ప్రపంచ చరిత్రలో శ్రీరామునివంటి పితృభక్తుడు లభించుట దుర్దభము. ఆయన నిత్యము ప్రాతః సాయం సమయములలో తల్లిదండ్రులకు, సాదరముగా పాదాభివందనము చేసి వారి శుభాశీస్నులందుకొనుచుండి వారు.

జ్ఞ ॥ స ప్రాంజలి రభిప్రేత్య ప్రణతః పితురన్వికే ।

నామ స్వం శ్రావయవ్ రాషో వవ్సే చరణో పితు : ॥

శ్రీరాముని పితృభక్తి ప్రపంచ ఇతిహాసములో ఒక అనుపమాన ఉదాహరణ. ఆయన తన జీవితములో తమ వంశపరంపరలు మర్యాదల నన్నింటిని చక్కగా తగినట్లు నిర్వహించెను. మర్యాదాపురుషోత్తముడైన శ్రీరాముడు మానవమాత్రులకు గర్వింపదగిన మహామానవుడు. ఆయన వాస్తవముగమానవతకు ప్రతీక. ఆయన స్థాపించిన మానవతావిలువలను నేటి వరకూ ఎవరు మార్పజాలకపోయిరి. ఆయన పావన చరిత్ర కోట్లాదిమానవులకు ప్రేరణనిచ్చు మూలాధారమైనది. మానవ విలువలు నశించి పితృభక్తి క్షీణించుచున్నట్టి నేటి యుగములో శ్రీరాముని స్వరించు అవసరము పెరిగినది. ఆర్యసమాజము ఆయన చరిత్రను పూజించుటలో విశ్వసించును. ఆర్యసమాజ మొక్కలే శ్రీరాముని పావన చరిత్ర ద్వారా స్వయముగ ప్రేరణనొంది ఆయన చరిత్రను అనుకరించుటకై ఎల్లప్పుడు యితరులను ప్రేరిపించుచుండును.

7. పితృభక్తి పరీక్ష :

మహారాణి కైకేయా దశరథి మహారాజును శ్రీరాముని వనములకు పంపవలెనని మొదటి వరమును, భరతునకు రాజ్యాభిషేకము చేసి యువరాజును చేయవలయునని రెండవ వరమును కోరినది. ఆసమయములో దశరథుని స్థితి చాలా దయనీయముగ నున్నది. ఏలయన ప్రాణప్రియుడైన శ్రీరాముని విడుచుకొనుటకు గాని, తానిచ్చిన వాగ్దానమును తప్పుటకు గాని ఆయనకు యిష్టము లేకుండెను. భిన్నడెయున్న తండ్రి నోటినుండి ఎటువంటి మాట రాకుండుట చూచి శ్రీరాముడు కైకేయాతో అన్నమాటలు ఆయనకు గల దృఢమైన పితృభక్తిని తెలుపును. ఆయన ఇట్లనెను -

శ్లో || అహం హి వచనా ద్రాజ్ఞః పతేయమపి పావకే ॥

భక్తయేయం విషం తీక్ష్ణం పతేయమపి చార్యవే ॥

నా తండ్రిగారు ఆదేశించినచో అగ్నిలో దూకుదును. భయంకరమైన విషమును తినగలను. సముద్రములో దూకగలను. మాత్రాక్తేయా! తండ్రిగారి ఆజ్ఞను త్వరగా చెప్పుడు. అనును. దీనికన్న విషమ పరీక్షా సమయము - పుత్ర వాత్సల్యముతో మాతా కొసల్య రాముని వనములకు వెళ్లవలదని అనుచూం రామ! నీ తల్లి ఆజ్ఞను పాలింపవా అనినపుడు ఎదురగును. ఆ సమయములో అయోధ్యలో రాజవిద్రోహమేర్పడు పరిస్థితులు ఏర్పడినవి. కాని నీతికోవిదుడైన శ్రీరాముడు తల్లిని శాంతపరచుచు యిట్లనును -

శ్లో || నాస్తి శక్తిః పితుర్యక్యం సమతిక్రమితుం మమ !

తండ్రిగారి ఆజ్ఞనుల్లఘించుట నాకు సాధ్యముకాదు.

8. సోదర వాత్సల్యము :

శ్రీరామునిలోని పితృభక్తివలెనే భ్రాతృవాత్సల్యమును ఆదర్శవంతమైనదై అందరూ అనుసరింపదగినట్టిది. లోకమున తండ్రి ఆస్తిని పంచకొనుటకై సోదరులు సర్వసాధారణముగ తగవులాడుకొనుచుందురు. రాజ్యాధికారము కొఱకై సోదరుల మధ్య రక్తపాతములతో కూడిన విష్టవములు జరిగినవి. కాని శ్రీరాముని జీవితములో రాజ్యాధికారము తుచ్ఛము. సోదర ప్రేమ అన్నింటికన్న మించినది. అందువలననే కుటీల ఆలోచనలతో మధ్యర, మాత క్రైయా! రాజ కుటుంబములో రాజ గ్రోహమునకు నాటిన విషబీజములు కాలాంతరమున కలిగించు దుష్పరిణామములను దూరమైనర్పుటలో శ్రీరామునిలోగల భ్రాతృప్రేమ భావమే సహాయపడినది. ‘సనోబన్ధుః’ అనువేదమంత్రములో పరమేశ్వరుడు కూడా సోదరునివలె సుఖముల నిచ్చువానిగ చెప్పుబడినది.

9. ప్రతిజ్ఞాశీలి :

‘ప్రాణములు పోయినా మాట తప్పరాదనుట’ సూర్యవంశరాజుల నియమము. హరిశ్చంద్రుడు తన మాటను నిలుపుకొనుటకై రాజ్యమును వదలి చండాలుని వద్ద పనిచేయవలసి వచ్చినది. శ్రీరాముడు కూడ తన జీవితములో ఆడిన మాటను తప్పులేదు. గురువులు, బుపి మునులను

వెంటబెట్టుకొని శ్రీరాముని తిరిగి తీసుకొని వెళ్లుటకై చిత్రకూట పర్వతమునకు భరతుడు వచ్చినపుడు ఆయన యచ్చిన సమాధానము ప్రపంచచరిత్రలు అద్వితీయమైనది. ‘లక్ష్మిచంద్రుని, హిమము (మంచు) హిమాలయమును విడిచినను, సముద్రము తన హద్దులను దాటినను నేను నా తండ్రి గారి వద్ద చేసిన ప్రతిజ్ఞను దాటలేను. నేను నా ప్రాణములను, సౌదరులను, భార్యను విడువగలను గాని, చేసిన ప్రతిజ్ఞను మాత్రము వీడజాల’ ననెను. కానీ నేడారాముని వంశమున జన్మించిన వారి స్థితి విపరీతముగ నున్నది. తండ్రి - కుమారుని, సౌదరుడు - సౌదరుని, పుత్రుడు - మాతను, అన్న - చెల్లెలును, పిన్నలు - పెద్దవారిని ఒకరినొకరు విశ్వసింపలేకున్నారు. ఒకరిమాటలపై మరొకరికి నమ్మకమే లేదు. ఇట్టి అవిశ్వాసము కారణముగనే ప్రతియింటిలో ప్రతిభక్తురు తమ తమ గదులకు వేర్పేరుగ తాళములను వేసుకొనుచుందురు. ఐనా ఖరీదైన వస్తువులు సువర్ణాభరణాదులు ఇంటిలో నుంచక బ్యాంకులలోని లాకర్లలో నుంచుచున్నారు ! అంతా అవిశ్వాసమువలన ఏర్పడిన దుఃఖ దావగ్నికి బలియగుచు రక్షణకై తల్లుడిల్లుచున్నారు.

10. ఆదర్శ విద్యాంసుడు :

శ్రీరాముడు వేదవేదాంగములలో విద్యాంసుడు. బాలకాండ - 18 సర్వలో ఆయననుగూర్చి

సర్వే వేద విదః షారాః సర్వేలోక హితే రతాః అని చెప్పబడినది.

శ్లో॥ సమ్యగ్ విద్యావ్రతస్నాత్ యథావత్ సాంగవేద విద్ , (2-27)

సీతాదేవి లంకలోనున్నపుడు తన వద్దకు వచ్చిన హనుమంతుని పరీక్షించుటకై - నీవు నిజముగ రాముని దూతవైనచో రాముని గుణములను వివరింపుమనగా -

శ్లో॥ యజుర్వేదే వినీతశ్చ వేదవిద్మః సుహృజితః !

ధనుర్వేదేచ వేదేచ వేదాంగేషుచ నిష్ఠితః || (సుందరకాండ 35-14)

యజుర్వేదములో ప్రాప్తిణ్యత గలిగి, వైదికవిద్యాంసులచే

సత్కరింపబడు వాడు; ధనుర్వేదము, వేదవేదాంగములలో ప్రవీణతగలవాడుగ రాముని, హనుమంతుడు వర్ణించెను. ఆయన కేవలము వేదముల నధ్యయన మొనర్చుటే గాక వాని ఉపదేశములను జీవితములో పాటించువాడు. ఈ వేద జ్ఞానమే ఆయననొక ఆదర్శపురుషునిగ ప్రవంచభ్యాతి పాందుటకు దోహదపడినది. శ్రవణము, మనసము, నిధి ధ్యాసనము, సాక్షాత్కారములను సౌపానములనథిరోహించువాడే ఆదర్శవిద్యాంసుడు. రాముడటువంటివాడు.

11. ఆదర్శ పుత్రుడు :

శ్రీరాముడు తన మువ్యరు తల్లులను సమానముగా గౌరవించెడివాడు. మన్మఠ కైకెయితో రాముని రాజ్యాభిషేకమును గూర్చి తెలిపినపుడు అమె అత్యంత సంతోషముతో —

శ్లో॥ యథామే భరతే మాన్యస్తథా . . . . . (అయోద్య 8-18)

నాకు భరతుని కంటే రాముడు అధిక ప్రీయుడు. ఏలయన అతడు కౌసల్యకంటే నాకథికసేవ చేయును. అనును. రాముడు చిత్రకూటమున నుండగా ఆయనను తీసుకొని వచ్చుటకై భరతుడు వెళ్గా రాముడు మాటలలో కౌసల్య, సుమిత్ర, కైకెయిల క్షేమమును ముందుగనే అడుగును.

ఏతల్లికారణముగా రాజ్యసింహసనమును అధిష్టించుటకు బదులుగా 14 సం॥రంలు వనవాసము చేయవలసి వచ్చేనో ఆమె క్షేమమును కూడా అడుగునట్టి రాముడెంతటి ఆదర్శపుత్రుడు !

12. ఆదర్శ పతి :

భారతీయ సంస్కృతికి రాముడాదర్శ పురుషుడు. సీతాదేవి రామునితో వనములకు బయలుదేరినపుడు ఆమెతో రాముడన్నమాటలాయన ఆదర్శపతిగ తెలియజేయును.

శ్లో॥ న దేవి తవ దుఃఖేన స్వర్గమయ్యభిరోచయే ॥ (30-27)

నే దాసీం త్వదృతే సీతే స్వర్గో ఽపి మమ రోచతే ॥ (30-42)

ఓ సీతాదేవి ! నీకు వనవాసమునకంటే యిచ్చట అధిక దుఃఖము కలిగించినచో నీకు దుఃఖమును కలిగించు స్వర్గము కూడా నాకు యిష్టముండదు. నీవులేని స్వర్గము కూడా నాకు సుఖమునివ్యదు.

అశోకవనమున సీతాదేవి రామలక్ష్ముల క్షేమమును గూర్చి ఆధిగినపుడు హనుమంతుడు ఆమెతో -

శ్లో॥ అనిష్ట : సతతం రామః సుష్టో z పిచ నరోత్తమః : |

సీతేతి మధురాం వాణీం వ్యాఘరన్ ప్రతి బుధ్యతే || (36-44)

ఓ దేవి ! మీ వియోగమువలన రాముడు నిద్రించుట లేదు.

ఎప్పుడైనా కొద్ది సమయము నిద్రించినా సీతా, సీతా అంటూ మేల్కొనును. అనును. రామునకు పత్రిపైగల ఆదర్శప్రేమ - ‘చక్రవాకేవ దంపతీ’ (ఆథర్వ 14-2-64) అను వేదవాక్యమునకు సాక్షాత్ ప్రత్యక్ష నిదర్శనము. ‘సమాపో హృదయాని వః ’ మా యిరువురి హృదయములు ప్రశాస్తముగ కలిసి యుండునుగాక! అను (వధువరుల) వాక్యమునకు ప్రత్యక్ష ఉదాహరణము.

13. ఆదర్శమిత్రుడు :

రాముని స్నేహము కూడ ఆదర్శవంతమైనదే. సుగ్రీవుని మిత్రునిగ చేసుకొని కిష్కింధకు అతనినే రాజుగ చేసెను. శరణుజోచ్చిన విభీషణుని లంకకు రాజుగ చేసెను. ఆయనకు స్నేహితులకు యివ్వాలయుననే గాని వారినుండి తీసుకొనవలయునని యుండదు.

14. తఃశ్వరభక్తుడు :

విశ్వామిత్ర బుషితో రామలక్ష్ములు యాగ రక్తణకై వెళ్లునపుడు ప్రాతః కాల సమయమున బుషి -

శ్లో॥ కౌసల్య సుప్రజ్ఞ రామ.... (బాల 13-3)

కౌసల్య సుపుత్రుద్వైన ఓ రామ ! ప్రాతః కాలమైనది. నర శ్రేష్ఠ, లేచి సంధ్యాది దినచర్యను అనుష్టింపుము. అనిన బుషి పవిత్ర వాక్యము విని వారిఱువురు సోదరులు స్నాన సంధ్యాది జపములనొనర్చిరి.

శ్లో॥ తస్యోర్జ్ఞః పరమోదారం . . . . (బాల 23-3)

మథిలానగరమునకు వెళ్లు సమయమున వారిఱువురు సంధ్యగ్రి హోత్రాదులు గాయత్రీ జపమును చేసిరి.

15. శరణగత పాలకుడు :

విభీషణుడు రాముని వద్దకు వచ్చినపుడు అతనిని సందేహాంచుట

స్వాభావికమే. అతడు తన శత్రువునకు సోదరుడు. విభీషణుని విషయములో మీ అభిప్రాయమేమని అడిగినపుడు ఆయన యిట్లనెను. స్నేహముతో వచ్చిన వారినెప్పుడును నేను త్యజింపజాలను. ఈయనలో దోషములున్నప్పటికిని శరణాగతుని (శరణుకోరినవారిని) విడిచిపెట్టు సత్పురుషులు నిందింప రగిన వారగుదురు. ఓ సుగ్రీవ, ఒకసారి వచ్చి నేను మీ వాడను, అన్నవారెవరికైనా అభయహాన్తము నొనంగుట నా ప్రతము. అతనిని తీనుకొనిరా. అభయమొనంగుము. విభీషణుడే కాదు - అతడు రావణుడైనా సరే. అనును.

16. ధర్మమునకు ప్రతిరూపము :

అయోధ్యానరేశుడైన రాముని ప్రథమ పరిచయమును గూర్చి ఆదికవి వాల్మీకి అడిగినపుడు -

'జ్ఞాతుమేవం విధం నరమ్' అను వాక్యమును బట్టి ఆయన రచించిన చరిత్రలోని రాముడొక మనుష్యదే యని తెలియుచున్నది. భగవంతుని అవతారము కాదు. వాల్మీకి ప్రశ్నకు నారదుడిచ్చిన జవాబులో కూడ 'నర' శబ్దమునే ఆయన వాడెను.

'మునే వక్యమ్యహం బుద్ధ్య తైర్యక్తః శ్రాయతాం, నర : ।

నేను మీరు అడిగినటువంటి నరుని గూర్చియే నిశ్చయముగచెప్పుదును వినుడు. ....

రాముడు శ్రీతో కూడినవాడు. శత్రువినాశకుడు. సమస్త ప్రాణుల రక్కకుడు. ధర్మ రక్కకుడు. ఆశ్రయించినవారికి అభయమొనంగువాడు. ఆయన వేదములను వ్యాకరణాది వేదాంగములలోని తత్త్వములను చక్కగా హృదయంగమము చేసుకొని ధనుర్విద్యలో నిష్టాతుడు. శాప్తముల తత్త్వములన్నింటి నెరిగిన అద్భుతమైన స్ఫురితి ప్రతిభల ధని. అటువంటి సర్వలోక ప్రియుడు, సాధు స్వభావము కలవాడు, ఎల్లప్పుడు దీనతకు దూరముగా నుండు శ్రీరాముని గూర్చి సంకీర్ణముగ తెలుపవలెనన్న ఆయన ఆదర్శములకు ప్రతీక వంటివాడు.

దైర్యములో హిమాలయముతో సమానుడు. సముద్రముతో సమాన గంభీరుడు. బలములో విష్ణుసమానుడు. చంద్రుని వంటి ప్రియదర్శనుడైన

రాముడు పుష్పమువలె కోమల స్వభావము గలిగియు వజ్రముతో సమానముగ కరోరస్వభావుడు. శత్రువులపై కోపించినపుడు అయిన క్రోధము కాలాగ్నివలె కనుపించును. అయిన ఓర్పునకు కూడా హద్దులేదు. అన్నింటిని సహించు భూమివలె సహనశిలుడు. దానగుణములో కుబేరునితో సమానుడు. ఈ విధముగ రాముని గుణగణములను వర్ణించిన తరువాత రామాయణ సంపూర్ణ కథను సారథువములో నారదుడు వాల్మీకికి వినిపించెను.

ఈ విధముగ దశరథమహారాజు పుత్రుడైన రాముని గూర్చి విపులముగ తెలుసుకొనిన వాల్మీకి మహర్షి గంగానదికి సమీపమునున్న తమసానది ఒడ్డున తిరుగాడు చుండగా ఒక వేటగాడు క్రోంచపక్కి జంటలోని మగ పక్కిని నిర్దాక్షిణ్యముగ చంపుటను చూచుట తటస్థించినది. వేటగాని బాణముతో చంపబడిన పక్కియెక్కు ఆడ క్రోంచపక్కి ఎంతో దీన స్వరముతో విలపించుటను చూచిన సమయమున పరమకరుణా హృదయుడైన మహర్షివాల్మీకి నోటినుండి ఆకస్మికముగ వెలువడిన ఈ క్రింది శ్లోకముతో ఈ రామాయణము మానవునిచే నిర్మింపబడిన ప్రథమ కావ్యముగ కీర్తింపబడుచున్నది.

శ్లో ॥ మానిషాద ప్రతిష్ఠాం త్యమగమః శాశ్వతిః సమాః ।

యత క్రోంచ మిథునా దేక మవధిః కామమోహతమ్ ॥

వాల్మీకి నోటి నుండి వెలువడిన ఈ శ్లోకము స్వయముగ నాలుగు పాదములు కలిగి సమాక్షరములతో తంతులతో కూడిన లయలు గలిగిన ఈ విచిత్ర శబ్ద రచనతో పరమాశ్వర్యము నొంది తానే స్వయముగ యిట్లు తెలియ జేసెను.

“శోకార్తస్య ప్రవృత్తే మే శ్లోకో భవతు వాన్యథా” ।

శోకభావముతో నిండిన హృదయముతోనే శ్లోక రూప కావ్యము ఉత్సవమైనది. (రచింపబడినది) కరుణారస స్థిరరూపమే శ్లోకము. ఈ విధముగ మహర్షిహర్యములోని కరుణాభావము శ్లోకరూపములో బహిర్గతమై చందోబధ్ధముగ రామాయణ కావ్యమును రచించుటకు కవికి ప్రేరణ లభించినది. ఈ భూమిపై పర్వతములు తమ శిఖరములు పైకి ఎత్తి ఉంచి నిలబడియుండు వరకు, నదులు గలగల ధ్వనులతో పారుచుండువరకు,

అర్యల అదర్ప చరితకు చరమ రూపమగుట వలన రామాయణ కావ్యము ప్రపంచమున వ్యాపించుచుండును.

శ్లో॥ యావత్ స్థాన్యాన్తి గిరయః పరితశ్జ మహాతలే ।
తావద్రామాయణ కథా లోకేషు ప్రచరిష్యుతి ॥

17. ఆర్యసంస్కృతికి ప్రతీక :

హిమాలయములనుండి వింధ్యాచలము వరకు గంగానది నుండి కావేరి వరకు అంతటా రామనామమే మారు ఘోగుచుండును. పంజాబు సింధు కన్యాకుమారి రామేశ్వరముల వరకు తూర్పు పశ్చిమోత్తర దక్కిణముల ఏ ప్రదేశమునకు పోయినా అంతటా రాముని గూర్చిన స్కృతులు నిండి యున్నవి. నేటి పాకిస్థాన్‌లో నున్న తక్కశిల, లవపుర (లాహోర్) కుశపుర (కసూర్) లు మర్యాదాపురుషోత్తమ శ్రీరాముని ఆయన వంశజుల స్వార్థకములు.

కవులు, మహాత్ములు రామకథను సంప్రదాయమునకు చెందినదిగ కాకుండ చేయుటవలన బోధ్మలు, జైనులు కూడా రామకథను గానము చేయుచున్నారు. గొందులు, భిల్లులు మున్నగు శిక్షిత, అశిక్షిత వర్గములవారు కూడా రామకథను గానము చేయుదురు. స్వాము, అనామ, జావా, కంబోడియా, ఇండోనేషియా, మలయాసియా దేశాలలో కూడా రామకథ ప్రాకినది. మెక్సికోలో రామ - సీతల పేర్లతో ఉత్సవములు ఉరేగింపులు జరుపుచుండురు. మిశ్ర దేశపు రాజులు రాముని పేర్లు పెట్టుకుండురు. బాంకాకోలో రామాయణము పై సమేళనములు జరుగుచుండును. మారిష్ణో తులసీ రామాయణ గుటీకా (లఘు పుస్తకము)లను ఒక లక్ష ప్రతులు ఇంటింటా పంచబడినవి. ఈ విధముగా మరే చారితక మహాపురుషుడు ఇంత విస్తృత భ్యాతిని పాందియుండి యుండక పోవచ్చును.

మర్యాదాపురుషోత్తమ శ్రీరాముని కాలమున మూడు సంస్కృతులు సృష్టముగ కనబడును. 1. ఆర్యసంస్కృతి 2. వానర సంస్కృతి 3. రాక్షస సంస్కృతి. సృష్టావ్యరంభమున ఒకే మానవ వంశము ఉండియుండ వచ్చును. కాని తరువాత కాల ప్రవాహములో ఆచార - విచారములు, జీవన విధానములలో

మార్పులు కలుగుచు వారు వేర్యేరు సంస్కృతులను పోషించు వారుగ విభజింపబడిరి. ఈ మూడు సంస్కృతులు వైదిక ధర్మములోనివే. వారిలో వేదములను అధ్యయనము చేయు పరంపరగలదు. ఈ మూడు సంస్కృతులకు మూడు ముఖ్య కేంద్రములు గలవు. ఆర్యసంస్కృతికి అయోధ్య కేంద్రము. వానర సంస్కృతికి కిష్కింధ కేంద్రము. రాక్షస సంస్కృతికి కేంద్రము లంక. వానరులకు 'తోక' మున్నగునవి పొరాణికులు కల్పించినవే. వానరులు కూడా అయోధ్య వాసులైన ఆర్యల వంటి మానవులే. వానరులనగా కోతులని గాక వనములందు నివసించువారలని అర్థము. వారు అడవులలో కొండలమీద నివసించేడు 'అడవి' జాతుల వారు. పొళ్ళాత్య రచయితలను అనుకరించుచు మనము తెలియక భ్రమతో వారిని 'అదివాసులని' పిలుచుచున్నాము. కాని వారిని వనవాసులు లేక గిరిజనులు ని పిలచుట సరియైనది. 'వనవాసి' లేక 'వానర' శబ్దములకు అర్థమొక్కటే. వానరులు కోతులు కానట్లే రాక్షసులు కూడా 'మానవేతరులు' కారు. వారు కూడా అయోధ్యవాసులైన ఆర్యలవంటి సామాన్య మనుష్యులే. ఏరి మువ్వురి సంస్కృతులులో భేదముండెడిది.

భోతిక వస్తువులు సమృద్ధిగా లభించుటలో కిష్కింధకాని, లంకకాని అయోధ్యకంట తక్కువ కాదని వాల్మీకి రామాయణకథ ద్వారా తెలియుచున్నది. భోతిక సంపదల కారణముగనే లంకకు 'శ్రీలంక' (బంగారులంక) యని పేరు వచ్చేను. భోతిక సంపదలలోగాక, అచార - విచారములలోను సంస్కృతిలోను సృష్టిమైన తేడాగలదు. వానర రాక్షసులు మదిరా పానము చేయువారు. కాని అయోధ్యలో మదిరపానమును గూర్చిన వర్ణన కనబడదు. వాలి, సుగ్రీవుల మధ్య అన్నదమ్ములలో కలహము వానర సంస్కృతికి ప్రతీకగనే చెప్పవచ్చును. అయోధ్యలో ఇటువంటి అన్నదమ్ముల మధ్య వైరమును ఊహింపలేము. సుగ్రీవుని పత్రిని వాలి అపహరించుట, వాలి మరణము తరువాత అతని పత్రి తారను సుగ్రీవుడు వరించుట వానర సంస్కృతిలోని విశేషణములే కాని ఆర్య సంస్కృతిలోనివి కావు. ఇక రాక్షసుల విషయమాలోచించిన వారు పూర్తిగా విషయలంపటులే. రావణ - విభీషణుల కలహము కూడ అన్నదమ్ముల

మధ్య కలహముగ వారిలో కూడ కనబడుచున్నది. రావణుడు అనేకమంది పరస్తీలను ఆపహరించిన ఘటనలనేకములు రామాయణమున గలవు.

ఈ మూడు రాజ్యములలో రాజశాసన పద్ధతి ఉండెను. మూడు చోట్ల మంత్రి పరిషత్తులు కలవు. కాని రావణుడు తన మంత్రి పరిషత్తు సలహాలను పాటింపక స్వేచ్ఛ చారిగవర్తించుచుండెను. ఇందు మూలముగనే విభీషణుడు వేరు కావలసి వచ్చినది. వేదాధ్యయనముతో పాటు బ్రాహ్మణులుకూడా కిష్కింధలోనూ, లంకలోను ఉండిరి. ఆర్యేతర సంస్కృతులలో ఆశ్రమముల పరంపరలేదు. ఇదే ఆర్య, వానర, రాక్షస సంస్కృతులలోని పెద్ద తేడా. ఆర్య రాజ్యములలో అంతటా బుములు, ఆశ్రమములు కలవు. వానిలో వేదాధ్యయనముతో పాటు ఆర్యసంస్కృతి వ్యాప్తికొరకు ఆలోచనలు జరుపబడుచుండెను. తపస్స స్వాధ్యాయములలో నిరంతరము గడపుచు బుములు యజ్ఞ - యగముల నొనర్చు చుండగా వారి యగములకు విష్ణుములు (అటంకములు) కలిగించుచే తమ గొప్పతనముగా రాక్షసులు తలంచుచుండిరి. ఆర్యులు స్వభావసిద్ధముగ అహింసా ప్రీయులు. కాని రాక్షసుల ఆకృత్యముల కారణముగ చివరకు బుమలే స్వయముగా అయోధ్యకు చెందిన ఆర్యరాజ్య రాజకుమారుని శస్త్రములను గ్రహించి లంకసు జయించుటకై (ప్రణాళిక) కార్యక్రమమును చేపట్టవలసినదిగ ప్రేరేపింతురు.

ఈ విధముగవానర రాక్షస సంస్కృతులతో ఆర్యసంస్కృతిలోని విశేషతను పోల్చుచూచినచో ఆర్యులు తపస్స, త్యాగము, వైదిక పద్ధతుల ననుసరించి వర్ణాశ్రమముల మర్యాదలను పోలించుచు జీవితమును నిరంతరము ఉన్నతిని పొందుచు ఆదర్శవంతమైనదిగ చేసుకొనుటకు ప్రయత్నించుండిరనియు, వానర రాక్షసుల జీవితములలో అట్టివైదిక ఆదర్శములు లేకుండెనని సారాంశము తెలియును. రాక్షసులు తిను - త్రాగు - అనుభవించు అనునట్టి భోగవాదమునకు చిహ్నముకాగా ఆర్యులు త్యాగవాదమునకు చెందినవారు. వానర సంస్కృతి ఈ రెండింటికి మధ్యనున్న సంస్కృతి.

ఆర్యుల త్యాగవాదములో మర్యాదతో కూడిన హాద్యమీరని భోగవాదమున్నది. జీవితములో ధర్మముతో అర్థములను కామములను

భోగించుచు మోక్షము సంపాదించుటకై ప్రయత్నము కనిపించును. రాక్షసుల భోగవాదము మర్యాదలేనిది. (హాద్యమీరినది) దానిలో త్యాగవాదము కొంచెమైనా లేదు. వారు హింసామార్గముతో తమ రాజ్యమును విస్తరింపజేసుకొనయత్తింతురు. ఆర్యసంస్కృతిని అనుసరించువారు అహింసా అయుధము విఫలమైనపుడే హింసను ఆశ్రయించి దుష్టులను దండించి విడిచిపెట్టుదురు. రాక్షస సంస్కృతి హింసతో కూడినదికాగా ఆర్య సంస్కృతి ఆహింసతో కూడిన యజ్ఞములను ప్రోత్సహించును. వానరసంస్కృతి నవలంభించువారు ఆర్య సంస్కృతి వైపు ఆకర్షితులగుచున్నను ఆర్యుల ఉపేక్ష కారణముగ వారు ఉన్నత ఆదర్శములతో నైతిక విలువలతో కూడిన ఆర్యసంస్కృతిని పాటింపజాలకున్నారు.

ప్రథమముగ రాముడు వారికి సహకారమునందించుట వలన వారు సంతోషముగ రాక్షసులతో యుద్ధముచేయుటకు ఆర్యులకు సహకరించిరి. నేడు కూడ అటవీతెగలవారు ఆర్యులచే ఉపేక్షింపబడుచున్నారు. వారు ఆర్యుల స్నేహసహకారమును కోరుచుందురు. కాని ఆర్యులు వారిపై ధ్యానముంచక రాక్షసులవైపు పయనించుచున్నారు. రాక్షస సంస్కృతిపై విజయమును సాధించుటకై ఆర్యులకు, అటవీ తెగలవారితో కలయిక అవసరము. ఈ కార్యములో ఆర్యులే ముందుకు రావలయును. శ్రీరాముడు వారికి మార్గమును చూపేను. ఆ మార్గము ననుసరించినచో ఆర్య సంస్కృతికి విజయము చేకూరును. విజయము వైపుగ పయనించు ఆ ఆర్యసంస్కృతికి చిహ్నము శ్రీరాముడు.

18. శ్రీరాముడు రావణుని విజయదశమినాడు వథించెనా ?

శ్రీరాముడు రావణుని వథించి విజయమును పొందుటకు - విజయదశమి పర్వమునకు ఎట్టీ సంబంధమును లేదని మహర్షి వాల్మీకిచే రచింపబడిన రామాయణ కావ్యమును పరిశీలించిన తెలియును. లోకములో జరుగుచున్న రామలీలలతో సామాన్య ప్రజల మనస్సులలో విజయదశమి నాడే రావణుని శ్రీరాముడు వథించెనను భ్రమ వ్యాపించినది. ఈ భ్రమను తొలగించుటకై సీతాపహరణము మొదలు రావణుని వథించువరకు జరిగిన

ఘట్టము లన్నింటిని పరిశీలించుట అవసరము.

వృందయనుపేరుగల ముహూర్తములో మాఘమాస కృష్ణపక్ష అష్టమినాడు రామలక్ష్మణులులేని సమయమున రావణుడు సీతాదేవిని అపహరించెనని స్వంధ పురాణ బ్రహ్మ ఖండములో నున్నది. ఒప్పందము ప్రకారము శ్రీరాముడు వాలిని చంపిన తరువాత సుగ్రీవుడు కిష్కింధకు రాజయ్యెను. అది వర్షబుతువులోని శ్రావణమాసారంభము. వర్ష, శరద్యతువులలోని శ్రావణ, భాద్రపద, అశ్వయుజ, కార్తీక మాసములు నాల్గొంటికి చాతుర్మాస్యమనిపేరు. ఈ నాలుగు మాసముల తరువాత సీతాదేవిని వెదుకుటకు శ్రీరాముడు సుగ్రీవునకు ఆదేశము నిచ్చేను. అందువలన ఆశ్వయుజ దశమినాడు రావణుని వథ జరుగలేదు.

నాలుగు మాసముల గడువు తరువాత శ్రీరాముని హెచ్చరికతో సుగ్రీవుడు తన సైన్యమును సేనాధిపతులను పిలచి సీతాదేవిని వెదకుటకై ఒక మాసము గడువునిచ్చి), ఈ గడువును ఆతిక్రమించినవారికి మరణ దండన విధింపబడునని హెచ్చరించి వారిని నలుదిశలకు పంపేను.

హనుమంతుడు అంగదుడు మున్గువానరవీరులు దక్కిణదిశగా వెళ్ళి సీతాదేవిని వెదకుచు ఒక మాసము గడచిన తరువాత అనగా మార్గశిర మాసములో జటాయువు సౌదరుడు సంపాతియుచ్చిన సమాచారముతో హనుమంతుడు లంకలో ప్రవేశించును. స్వందపురాణములోని బ్రహ్మఖండము 3 అ. 30 నమసరించి హనుమంతుడు అశోకవనములోని అశోక వృక్షముపై ద్వాదశిరోజున దాగుకొని కూర్చుండెను. అక్కయుడు మరియు యితర రాక్షసులతో త్రయోదశినాడు యుద్ధము జరిగినది. చతుర్భాషినాడు మేఘనాథుడు బ్రహ్మప్రముతో హనుమంతుని బంధించెను.

శ్రీరాముని సందేశమును విన్న సీతాదేవి హనుమంతునితో - హా హనుమాన్! నిద్రయుడైన రావణుడు నాకిక్కడ ఒక సం॥ర గడువు యిచ్చేను. ఇప్పుడు పదవ మాసము జరుగుచున్నది. ఇక రెండు మాసములే యున్నవి. శ్రీరాముని అతి శీఫ్రుముగ ఇచ్చటకు రావలయునని చెప్పమనెను. పైన చెప్పినట్టుగా సీతాదేవి హరణము మాఘమాసములో జరిగినచో తరువాత

10 నెలలకు మార్గశిర మాసమగును. పద్మపురాణములో (పాతాళ ఖం. 46 అ 36) కూడా యిదే విధముగనున్నది.

రావణుని వథ తరువాత శ్రీరాముడు అయోధ్యకు విమానములో బయలుదేరి భరద్వాజుని ఆశ్రమమునకు చేరినట్లుగ రామాయణమున కలదు.
శ్లో ॥ హృద్యే చతుర్భుష వర్ణే పంచమ్యం లక్ష్మణాగ్రజః ।

భారద్వాజాశ్రమం ప్రాప్య వవ్సే నియతో మునిమ్ ॥

(వా.రా. యుధ్షఠ్ 127 సర్హ)

శ్లో॥ చైత్రః శ్రీమానయం మాసః పుణ్యః పుష్టిత కాననః ।
యోవ రాజస్య రామస్య సర్వమేవవకల్పతామ్ ॥

(అయోధ్య సర్హ 3. శ్లో. 4)

శ్రీరాముని రాజ్యభిషేక మాసము చైత్రము. అదే మాసమున రాముడు వనవాసమునకు వెళ్లేను. కనుక 14 సం॥రముల వనవాస సమాప్తి కూడా చైత్రమాసములోనే సంభవమగును. భారద్వాజుని ఆశ్రమమునకు శ్రీరాముడు వెళ్లినది కూడా చైత్ర తుక్క పంచమినాడే. ఈ విధముగ రావణుని వథ ఆశ్వియుజ దశమి రోజున గాక చైత్ర బహుళ చతుర్భుషినాదు, అన్యేష్టి అమావాస్యనాదు జరిగినది.

(పురాణములలో అమావాస్యతో మాసము హృద్యగును. వాల్మీకి రామాయణము లోని మాసములు పొర్చుమితో హృద్యగును.)

19. హనుమంతుడు కేతా ?

రామాయణములో శ్రీరామునివలె ఏర్పానుమంతుని చరిత్ర కూడ మహాత్యహర్షమైనది. మొదటిసారిగ హనుమంతుని విద్యత్తును గూర్చి ప్రశంసించుచు లక్ష్మణునితో యిట్లనును. (కిప్పింధా 3 సర్హ)

ఓ లక్ష్మణ! బుక్, యజు, సామ వేదములను అధ్యయనము చేయని వ్యక్తి ఈ విధముగ సంస్కృత భాషను మాట్లాడలేదు. ఇతడు తప్పక సంహర్ష వ్యాకరణమును కూడా చదివెను. ఏలయన ఈయన మాటలలో ఎక్కుడా ఒక్క శబ్దముకూడ వ్యాకరణ రీత్యా అశుద్ధమైనది లేదు. అనెను. అటువంటి వేదవేదాంగములలో మహావిద్యంసుదైన ఏర్పానుమంతునికోతిగ నెంచువారు

శ్రీరాముని వచనములను గుర్తింపవలయును. కోతి ఎన్నడైన వేదములను చదివి శుధ్య ఉచ్ఛారణతో మాట్లాడగలదా ?

హనుమంతుడు సుగ్రీవుని మంత్రి. ఈరోజులలో అధికారులగుటకు I.A.S. పరీక్షలలో ఉత్తీర్ణులగుట అవసరమైనట్లే ప్రాచీనకాలములో కూడా రాచకార్యములను నిర్వహించువారి అర్థతలను గూర్చి మనుస్మృతిలో యిట్లు గలదు.

‘హౌలాన శాస్త్రవిదః షారాన లభ్య లక్ష్మాన కులోద్ధతాన్’ (మను 7-54)

మంత్రిపదవి నలంకరించుటకు -

- 1) స్వదేశములో జన్మించినవారై యుండవలయును.
- 2) వేద శాస్త్రములలో విద్యాంసుడు
- 3) శూర వీరుడు
- 4) తన లక్ష్ము, ఆలోచనలు వ్యధము కాని వారు
- 5) గొప్ప వంశములో పుట్టినవారై యుండవలయును.

దీనివలన కూడా మంత్రికి ఉండవలసిన అన్ని గుణములు కల హనుమంతుడు కోతియగుట సంభవము కాదని తెలియుచున్నది.

వీరహనుమంతుడు లంకానగరమున సీతాదేవిని వెదకుచు రావణుని అంతఃపురములో ప్రవేశించి ఎవరకూ కనబడకుండా అంతటా తిరిగి వచ్చేను.
శ్లో॥ చతురంగుళ మాత్రో ఇపి నావకాశః న విద్యతే ।

రావణావ్యప్తరే తస్మైన యం కపిర్వ జగామ నః ॥ (సుందర. 12 స్తు)

నాలుగు అంగుళములు స్ఫురము కూడా భాళీలేని ఆ అంతఃపురములో కాపలావారికి తెలియకుండా హనుమంతుడు ప్రవేశించుటనుబట్టి ఆయన యోగ సిద్ధిని పొందినవారని తెలియనగును. యోగదర్శనములో పతంజలి బుఱి ‘కాయాకాశయోః నంబంధ నంయమాత్ లఘుతూల సమాపత్తేశ్చ ఆకాశగమనమ్ ॥ (యోగ. 3-41)

శరీరమునకు ఆకాశముతో గల సంబంధమును సంయుక్తముతో ఏర్పరచుకొనుటవలన శరీరముదూదివలె తేలికయగునని చెప్పబడినది. ఇది యోగులు సాధనచే పొందు అష్ట సిద్ధులలో ఒకటి. ఇది కోతికి సాధ్యమా ?

రామాయణములోని వానరమున్నగు శబ్దములకు అర్థమేమి అను విషయముపై పూర్తి పరిశోధన జరుగవలయును. లోకములో వాడబడు శబ్దముల సమానత వలననే భ్రాంతులు కలుగుచున్నట్లుగ తెలియుచున్నది. ఉదాహరణకు జనకుని పుత్రికాపేరు సీత, సంస్కృత భాషలో నాగలిముందు భాగమును కూడా ‘సీతా’ అందురు. ఆ రెండు శబ్దములు ఒకటి అగుట వలననే సీతాదేవి భూమిని దున్నతుండగా భూమిలో దొరికినట్లుగ ప్రసిద్ధియైనది. వానరశబ్దము కూడా లోకవ్యవహారములో ప్రసిద్ధిగాంచిన ‘కోతి’ అను అర్థమునే ధ్వనమున నుంచుకొని రామాయణ కాలమునాటి పాత్రలకు వేషములను తయారు చేసిరి. కాని రామాయణ కాలమునాటి వ్యవహారమును కూడా తెలుసుకున్నప్పుడే సత్యార్థములు తెలియగలవు. హనుమంతుడు, సుగ్రీవుడు మున్నగువారు వానరులే. కాని కోతులు మాత్రము కారు. వానర, కపి మున్నగు శబ్దములపై ఆర్యవిద్యాంసుల దృష్టి కోణమిట్లున్నది.

వానర : నేడు మనుష్యజాతిలో అనేక ఉపజాతులున్నట్లే రామాయణ కాలములో కూడ ఉండెడివి. వానరజాతిని వానరులనుటకు కారణము వానర = వా + నర = ఒక విశేషనరుడు. నేతృత్వగుణముగల మనుష్యుడని గాని లేక వనములలో నివసించుట వలనగాని ‘వానరులని’ పేరు వచ్చి యుండవచ్చును. ఏరు నివసించు స్థానభేదము వలన నేపాల్, చైనా వారి వలె ఆకారములో కొంత భేదముండవచ్చును. మానవులవలె భాష మాట్లాడుటతో పాటు యితర వ్యవహారములన్నీ మానవుల వలె చేయుచుండుటవలన వారు మానవులే. రామాయణములోగల వానరుల ప్రీతి పాత్రలకు తోకలెందుకు తగిలించలేదని ఎవరూ ఆరోచింపనేలేదు. మగ కోతులకున్నట్లు ఆడ కోతులకు తోకలుండవా ?

కపి : ఈ శబ్దమునకు లోకములో కోతియను వ్యవహారము ఉన్నమాట నిజమే. కాని వేరు అర్థములు కూడ కలవు. వైదిక సాహిత్యములో ‘కపి’ మరియు ‘వృషాకపి’ శబ్దములున్నవి. వాని అర్థములు కపి - కంపింపచేయు (కదలించు) వాడు. లేక ధర్మము. సుఖము. జలాదులను వర్షింపజేయువాడు, లేక తన వీర, శూరతలతో దుష్టులను కంపింపజేయువాడు. మహాభారతములోని

శాంతిపర్వములో (342 అ 86 శ్లో.) కపిర్వరాహః శ్రేష్ఠశ్చ) ॥ అనగా కపి శబ్దమునకు “శ్రేష్ఠమను అర్థము కూడ యున్నది

లాంగూలము : దీనికి ‘తోక’ అను అర్థము కూడ కలదు. కాని రామాయణములో వానరజాతి ధరించునట్టి ఒకానొక ఆభరణము లేక గుర్తునకు లాంగూలమని పిలుచుచుండిరి.

‘కపీనాం కిల లాంగూల మిష్టం భవతి భూషణమ్ । (సుం. కాం. 53 వస్త్ర)

కపిజాతి వ్యక్తులకు లాంగూలమనెడు ఆభరణము చాలా యిష్టము. ఆర్యులకు యజ్ఞప్రవేతము, శిఖా, మేఘలాది చిహ్నములు రక్తింపదగినవైనట్లుగ దీనిని వారు యుద్ధసమయములో ప్రాణములతో సమానముగ రక్తించుచుండిరి. ఈ విధముగ ఇతర శబ్దములను గూర్చి కూడా బాగుగా ఆలోచించుట అవసరము.

రామాయణముపై స్వామీ వివేకానందుని అభిప్రాయములు

1. రామాయణ మహాభారతములు రెండూ ప్రాచీన ఆర్యజీవనమును ఆదర్శ సభ్యతను వర్ణించు మనుష్యజాతి ఆకాంక్షించునట్టి మహాపురుషుల విశ్వకోశములు.

2. సీతారాములు భారతదేశమున కాదర్శవంతులు. సీతాదేవిని భారతదేశ ఆదర్శానారిగా చెప్పుదురు. ఆమె నారీత్వమున కాదర్శము.

3. సీతాదేవిని గూర్చి ఏమని చెప్పుదును. ప్రపంచ ప్రాచీన సాహిత్యము నంతనూ శోధించిననూ, భవిష్యత్తులో రచింపబడు సాహిత్యములో కూడా సీతాదేవి వంటి చరిత్ర లభింపదు.

4. సాక్షాత్కారగా పవిత్రమునకు కూడా పవిత్రము, ధైర్యమునకు నిధియై అన్నిరకముల ననుభవించినట్టి ఈ గరిమామయి - సీతాదేవిని భారతవాసుల హృదయ సింహాసనమునుండి ఎవరూ తోలగింపజాలరు. ఈమె మన దేశవాసులందరికి పూజ్యరాలుగ నుండును.

వాల్మీకి రామాయణములోని కొన్ని ముఖ్యమైత్ర రత్నములు

1. పతిప్రతానాం నా కస్యాత పతన్ని అష్టాణి భూతలే (యుద్ధకాండ)
2. ఉపకారఫలం మిత్రమ్ అపకారో అరిలక్షణమ్ (కిష్మింధ)
3. అవశ్యమేవ లభతే ఫలం పాపస్యకర్మణః । (యుద్ధకాండ)
4. ఉభకృత్ శుభమాప్యోతి పాపకృత్ పాపమఞ్చులే । (యుద్ధకాండ)
5. అభక్ష్యాణి చ మాంసాని । (కిష్మింధ)
6. సన్తశ్చారిత భూషణాః (యుద్ధకాండ)
7. మరణంతాని వైరాణి । (యుద్ధకాండ)
8. జ్యేష్ఠో భ్రాతా పితాచాపి యశ్చ విద్యాం ప్రయచ్ఛతి త్రయస్తే పితరో జ్ఞేయః । (కిష్మింధ)
9. రామోద్యర్మాభిభాషతే । (అయోధ్యకాండ)
10. న పరః పాపమాదత్తే పరేషం పాపకర్మణమ్ । (యుద్ధకాండ)

రామాయణముపై - శంకా సమాధానములు

1. సీతాదేవిని శ్రీరాముడు అగ్నిలో ప్రవేశింపజేసి పరీక్షించెనా?

ఉ. వాల్మీకి రామాయణములోని 116వ సర్డులో ఈ ప్రసంగమున్నది. దానిద్వారా లక్ష్మీముడు చితిని చేయగా సీతాదేవి దానిలో ప్రవేశించినట్లు తెలియుచున్నది. ‘వివేశ జ్యులనం దీప్తం నిశ్చ కేనాన్త రాత్మనా’ ఇది తరువాత వారు ప్రక్కిప్తము చేసిరి. అగ్ని పరీక్ష యనునది ఒక భాషా శైలి మాత్రమే. అనగా కలోరమైన పరీక్షచేయుటయని అర్థము. దోషిని కాల్యుటకు శుద్ధ చరిత కలవారిని కాల్పుకుండుటకు తగిన జ్ఞానము జడ పదార్థమైన భౌతికాగ్నికి ఎక్కుడిది? సత్పురుషులెవరైనా స్వయముగా అగ్నిలో చెయ్యమంచి పరీక్షింప వచ్చును! సృష్టి నియమములకు విరుద్ధమైన ఇటువంటి మాటల నెన్నడూ విశ్వసింపరాదు.

2. శ్రీరాముడు తపస్సుచేయుచున్నట్టి శూద్మునెవరినైనా వధించెనా ?

ఉ. వాల్మీకి రామాయణమునకు ఉత్తర కాండకూడ ఉన్నది. అనగా ఈ కాండము తరువాత ప్రాయబడినదని అర్థము. ఉత్తరకాండలో ఒక బ్రాహ్మణ

బాలుదు మరణించుట వలన అతని తల్లిదండ్రులు ఏద్యుచూ రాముని దర్శారుకు వత్తురు. శంబూక మనుపేరుగల ఒక శూద్రుడు దక్కిణ దిశలో ఒక పర్వతముపై తపస్స చేయుచుండుట వలననే ఆ బాలుదు మరణించెనని నారదుడు చెప్పగా, రాముడు విమానములో అచ్చటికి వెళ్లి ఆ శూద్రుని చంపి బ్రాహ్మణపుత్రుని బ్రతికించెనని కలదు.

ఈఘటన రామాయణ కావ్యములోని ఘుట్టములకు, సృష్టికమమునకు విరుద్ధమగుటవలన ఇది అసత్యము. రామరాజ్యములో -

నచన్న వృద్ధా బాలానాం ప్రేతకార్యాణి కుర్యాతే ।

మృద్ధులుండగా చిన్నవారు మరణించెడి వారు కారని చెప్పగా బ్రాహ్మణ బాలకుడెట్లు మరణించెను? శూద్రుడు తపస్సుచేయుచున్నచో దానికి బ్రాహ్మణ బాలుని మృత్యువుతో ఏమి సంబంధము? ఒకరిని చంపి మరణించిన మరొకరిని బ్రతికించుట ఏలగునా? రామరాజ్యకాలములో నాలుగు వర్లములవారు ధర్మపరాయణులై యుండగా, ధర్మకార్యములాచరించుటకు అందరికీ సమాన అధికారములుండగా శూద్రుడు తపస్సు చేయరాదను ఆంక్ర ఎందులకు? శబరి యిచ్చిన ఎంగిలి ఫలములను పాద్యాది ఆతిథ్యమునెంతో ప్రేమతో స్వీకరించిన రాముడు శూద్రుల యేడల పక్కపాతవైఫరిని చూపునా? అయినలోని గుణములలో ఒకటియైన “ ఆర్యః సర్వస్తుషైవ ” అందరితో సమానముగ మెలగుటవలన రాముడు ‘సర్వసముదు’గ చెప్పబడుచుండెను. అటువంటి రామునకు శూద్రులపై భేదభావముండునా? పై విషయముల నన్నింటిని బాగుగా ఆలోచించిన పౌరాణికులచే ప్రభావితులైన కొందరు ప్రక్కిష్టములు చేసినట్లుగ సృష్టమగును.

పుస్తకముపేరు	రచయిత	వెల
1. గోమత	(డా॥ కోడూరి సుబ్బారావు)	7.00
2. వైదిక వైజ్ఞానిక సంస్కృతి	"	10.00
3. మానవ ధర్మము	"	3.50
4. గాయత్రీ మహిమ	"	6.00
5. వైదిక క్రాంతి పథం	"	15.00
6. చతుర్వీ భువనములు	"	3.00
7. అగ్ని హోత వైజ్ఞానిక స్వరూపము	"	15.00
8. యజ్ఞపవీత వైశిష్ట్యము	"	2.00
9. జననీ - జన్మభూమి	"	5.00
10. దేహ్యదిని (బుమలదృష్టిలో గర్భాణిస్త్రీ)	"	10.00
11. యుగపురుషుడు శ్రీకృష్ణుడు (సంధ్యావందనం శ్రీనివాసరావు)		8.00
12. పురుషోత్తముడు శ్రీరాముడు	"	14.00
13. వైదిక వివాహ వైశిష్ట్యము (సంధ్యావందనం లక్ష్మిదేవి)		5.00
14. మాతా పుత్రికల జ్ఞాన చర్చ (లోక మల్లురి)		15.00
15. బ్రహ్మచర్య విజ్ఞానము (ది. సూర్యనారాయణ)		15.00
16. వైదిక అర్థానీతి	"	2.00
17. దయానందుని ఆదర్శ రాజ్యము	"	1.00
18. వైదిక సంధ్యాగ్ని హోత విధి		1.50
19. దైవిక అగ్ని హోత విధి		4.00
20. THE GREAT GAYATHRI		2.00
21. శాంతి ప్రార్థన		0.75
22. మహర్షి మనుషుపై ఏరోధమెందుకు? (సంధ్యావందనం శ్రీనివాసరావు)		3.00
23. వేదములలో విజ్ఞాన బీజాలు	"	10.00
24. అక్షాచెల్లెండ్ల ధార్మిక చర్చ	లోక మల్లురి	20.00
25. ధర్మవీర పం. లేఖరాం	(సంధ్యావందనం శ్రీనివాసరావు)	3.00
26. శ్రీమతి లక్ష్మిదేవి ప్రేరణాత్మక జీవనం	"	ఉచితము
27. చాణక్యానీతి	(అ. వెంకయర్ణ)	40.00
28. శ్రీ దయానంద హృదయము	జాస్తి నరసింహరావు	12.00